

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİMDALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

ATAERKİL SİSTEM BAĞLAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYET VE CİNSİYET
ROLLERİNİN BENİMSENMESİ

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Özlem ÇELİK

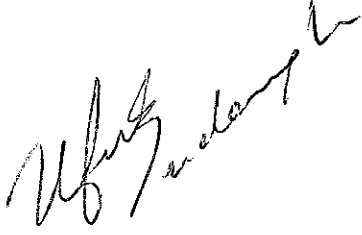
Tez Danışmanı
Yrd. Doç.Dr. Belma TOKUROĞLU

Ankara- 2008

ONAY

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

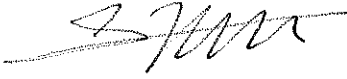
Özlem Çelik'e ait 'Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi' adlı çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Ufuk SERDAROĞLU

Üye: Yrd. Doç. Dr. Belma TOKUROĞLU (Danışman)

Üye: Doç. Dr. Suna BAŞAK

ÖNSÖZ

Yaşamlarımız boyunca her birimiz kadın veya erkek olarak belli bir cinsiyete toplumsallaşırız. Kadınlık ve erkeklik doğumla belirlenirken, zamanla bizler toplumsallaştığımız cinsiyet kalıp yargılarına tutunmuş oluruz. Birçoğumuz için artık sorgulanamayan ve alışa geldiğimiz davranış ve rollerimizin cinsiyetimizin getirdiği ve bizlerin artık bir biçimde değiştirmemizin olanaksız olduğunu düşündüğümüz kurallar içinde yaşıyoruz. Benim içinde durum çok farklı değilken toplumsal cinsiyet kavramıyla tanışmış olmam alışmış olduğum toplumsal kuralları sorgulamamı sağladı. Böylece başlayan tez sürecin de bir kadın olarak kendimi çevremi ve toplumu da sorgulama imkânı buldum ve artık temelde yapılması gerekenin Cemil Meriç'in deyiimiyle kaderlerimizi değiştirmek olduğuna inanıyorum. Tez sürecinde ve yüksek lisans eğitimimde bana destek olan Vedat Bilgin, Kadir Cangızbay, Belma Tokuroğlu Hocalarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Onay sayfası	
Önsöz	i
İçindekiler	ii
Giriş	1

1.BÖLÜM: TOPLUMSAL CİNSİYET VE CİNSİYET ROLERİNİN BENİMSENMESİ

1.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet	8
1.2. Cinsiyet Kimliğinin kazanılması	15
1.3. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kazanılması	17
1.4. Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargılarının Gelişimi	19
1.4.1. Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargılarının Kodlanması	23
1.4.2. Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargılarından Sonuç Çıkarma	25
1.4.3. Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları ve Davranış Sınırlandırması	25
1.5. Toplumsal Cinsiyet Önyargılar ve Ayrımcılık	30
1.6. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Cinsiyet Farklılıkları	34
1.7. Kadının İncileştirilmesinde Bir Etmen Olarak Kitle iletişim araçları	38
1.7.1. Televizyonun Etkileri	39
1.7.2. Gazete ve Dergilerin Etkileri	41
1.7.3. Çocuk Kitaplarının Etkileri	42
1.8. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Pekiştirme Farkındalık	44
1.9. Cinsiyetler ve Eşitlik	50
1.10. Erkekler Açısından Toplumsal Cinsiyet Sınırlandırmaları	54

2.BÖLÜM: TOPLUMSAL CİNSİYET ANLAYIŞININ TARİHİ

2.1.Kadın Hareketlerinin Başlangıcı ve 17-18 Yüzyıllarda Kadın Hareketi	57
2.2. 19. yüzyılda Kadın Hareketi	62
2.3. 20. yüzyılda Kadın Hareketi	64
2.4. Feminist Akımlar	69
2.4.1. Liberal Feminizm	70
2.4.2 Maksist Feminizm	71
2.4.3. Radikal Feminizm	74
2.4.4. Sosyalist Feminizm	77
2.4.5. Post Modern Feminizm	79

3. BÖLÜM: ATAERKİL SİSTEM VE ATAERKİL SİSTEM BAĞLAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYET

3.1. Anaerkil Sistem	85
3.2. Ataerkil Sistem	91
3.3. Anaerkillik ve Ataerkillik Süreçlerinde Evlilik	96
3.4. Anaerkillik ve Ataerkillik Süreçlerinde Aile	101
3.5. Anaerkillik ve Ataerkillik dönemlerinde Miras ve Mülkiyet	106

3.6. Ataerkillik ve Cinselliğin Kontrol Altına Alınması.....	109
3.7.Sanayi Devrimi ve Kadın.....	114
3.7.1. Sanayi Devrimi Öncesi Kadın.....	114
3.7.2. Sanayi Devrimi Sonrası Kadın.....	118
3.7.3. 20.yy da Kadın Emeği.....	123
3.8. Ataerkil yapı ve Toplumsal Cinsiyet.....	128
Sonuç.....	136
Kaynakça.....	141
Özet.....	149
Abstract.....	151

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet, insanların eril ve dişil olarak, üremeye dayalı bölümlenmesi kapsamında veya bu bölümlenmeyle bağlantılı olarak örgütlenmiş pratik anlamına gelir. Toplumsal cinsiyet bir nesne olmaktan çok bir süreçtir (Connell, 1998: 190-191). Toplumsal cinsiyet meselesi tek başına bir kavram değildir, belirli bir zaman sürecinde kültürel ve toplumsal olanın biyolojik olana kattığı formdur ki bu form tüm toplumsal ilişkileri etkiler.

Cinsiyet terimi, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade etmektedir ve biyolojik bir yapıya karşılık gelmektedir. Cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetine dayalı olarak belirlenen demografik bir kategoridir. İnsanların nüfus cüzdanlarında yazan cinsiyet bu terimin anlamıyla uygundur. Toplumsal cinsiyet terimi ise, kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade etmektedir, kültürel bir yapıyı karşılamaktadır. Ve genellikle bireyin biyolojik yapısı ile ilişkili bulunan psikolojik özellikleri de içermektedir (Dökmen,2006: 4).

Toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi, ne erkeklere karşı kadınlar tartışması, ne de tüm kadınlar ve tüm erkekler arasında bir çatışmadır. Bu tartışma eşitliğe inanan ve eşitlik isteyenler ile erkek egemenliğini sürdürmek isteyenler arasındadır. İnanç sistemleri ve ideolojiler arasındadır. Her iki kampta da kadınların ve erkeklerin olduğunu hepimiz biliyoruz. Ataerkil sistemi kabullenip bundan çıkar sağlayanlar, hâlihazırda var olanı korumak isteyenler ve toplumsal değişim için çalışmak isteyenler ve günümüzde birçok erkek hak ve imtiyazlarını, rol ve sorumluluklarını sorgulamaktadır. Erkeklik, erkek iktidarı, erkek cinselliği, erkek bilgi sistemleri ve toplumsal ilişkilerin eril düzenlemesi ilk kez eleştirel bir sorgulama için toplumsal cinsiyet tartışmaları içerisinde masaya yatırılmaktadır. Ve sorgulayanlar ise hem erkekler ve hem de kadınlardır (Bhasin, 2003a:66).

Toplumsal cinsiyet üzerine pek çok teori ve yaklaşım geliştirilmekle beraber bu teorilerin en büyük ortak paydası toplumsal cinsiyet meselesinin neredeyse bütün insan topluluklarında evrensel olarak görülen bir özellik olmasıdır. Diğer bir taraftan da toplumsal cinsiyet içeriği oldukça çeşitlilik ve farklılık göstermektedir. Toplumsal cinsiyet her toplumda bir biçimde var olurken kültürel bir özellik yanında evrensel bir nitelik kazanıyordu. Toplumsal cinsiyetin her toplumda var olması, kadın ve erkek arasındaki yani cinsiyetler arasındaki eşitliğin sağlanmasına da engel oluyordu.

Kadın veya erkek olmak, her bireyin hayatındaki en temel unsurlardan biridir. Ancak bütün bireylerin toplumsal cinsiyet kimlikleri aynı bileşenler tarafından oluşturulmamaktadır. Çünkü bireyler kadın veya erkek olmanın yanı sıra genç veya yaşlı, hasta veya sağlıklı, evli veya bekar, çocuklu veya çocuksuz, zengin veya fakir, zenci veya beyaz olmakta ve toplumsal cinsiyet kimlikleri bu unsurların bir bileşimi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Yani toplumsal cinsiyet tek başına kadın veya erkek olmak üzerine çerçevelenmiş bir kavram değildir içinde pek çok kavramı barındırır.

Bu çalışmada toplumsal cinsiyet meselesinin ne olup olmadığı tartışılırken üzerinde durulan önemli noktalardan biri kavramın içinde toplumsal pek çok yapıyı birlikte bulundurmasıdır. Yukarıda da denildiği gibi bir toplumda kadın ne tek başına kadın erkekte ne tek başına erkektir. Bunların yanında babalık, annelik, kardeşlik, beyazlık, siyahlık, zenginlik, fakirlik gibi ekonomik sınıfsal ayrımların yanında eğitim vs çok sayıda nitelikte kavramı etkileyen ve şekillendiren diğer unsurlardır.

Tez dâhilinde Marks ve Engels' in toplumsal cinsiyet üzerine yani kadının toplumsal hayattaki yeri ve bunun nasıl gerçekleştiği üzerine çeşitli teorilerine yer verilmiştir. Özellikle Engelsin sınıf ve ekonomik yapının kadının ikincilleştirilmesi üzerine nasıl bir rol oynadığına ilişkin görüşleri üzerinde durulurken Engels' ten farklı olarak diğer toplumsal yapı ve kurallarında toplumsal cinsiyet kavramı üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Kapitalizmin

geliştirdiği ekonomik ve sınıfsal yapının kadın üzerine etkileri tartışılırken, kadının üretimden dışlanması ve ikincil bir varlık haline gelmesi üzerinde etkenlerden biri olduğu tespit edilirken ekonomik yapının toplumsal cinsiyet üzerindeki önemli bir faktör olduğu anlatılmıştır.

Marksist feminist anlayışın da üzerinde durduğu kadının ikincilleştirilmesinde ekonomik yapının, sınıfsal yapıların ve bu doğrultuda gelişen aile, evlilik, miras ve mülkiyet gibi kavramların ataerkil sistem doğrultusunda aldığı form tezde tartışılırken ataerkil sürecin kadının geri bırakılmasında oynadığı rolün önemine değinilmiştir. Ataerkil yapı, miras, mülkiyet, aile ve evlilik kurumlarını sistemin bir parçası ve devamlılık unsuru olarak geliştirmekte bu bağlamda kadın ve erkek rollerini de düzenlenmekteydi. Kadın tamamen ev içi bir varlık olarak görülmekte ve birçok sosyal, hukuksal haktan mahrum bırakılmaktaydı. Ataerkil yapının mirası ve mülkiyeti yani otorite güç ve yönetimi erkeğe bırakan anlayışı kadını miras dışı, mülkiyet edinemeyen gücü ve otoriteyi kendinde barındıramayan bir varlık haline gelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda oluşan kadın kimliği evinde çocukları ve eşiyle ilgilenen, yumuşak başlı, bakım verici, uyumlu, sakin, zayıf ve erkeğe bağımlı hale geliyordu üstelik bu normalleşen, yadsınmayan, kabul edilen bir yargı haline geliyordu. Zamanla kadın ev dışına çıkmak üretime dahil olmak için çeşitli mücadeleleri kazanmış görünse de ataerkil yapının kadını sınırlayan bir çok engeli aşılamıyordu.

Sanayi devrimi, Rönesans, Fransız devrimi gibi toplumsal dönüşüm yaratan hareketler kadın algısı ve kadın hakları için önemli gelişmeler olmuştur. Sanayi devrimi sonrasında artan iş gücüne duyulan ihtiyaç doğrultusunda kadın evin dışına çıkabilmiş ve ev dışı üretimin bir parçası haline gelmiştir. Bu durumun kadının işçi olarak haklarını savunmasından kadın olarak haklarını savunmasına giden süreci başlatmıştır. Kadının kendini ve toplumdaki yerini sorgulayan ve eleştiren sürece girmesinde üretim sistemine dâhil olmasının çok büyük

bir etkisi vardır. Kadınlar, uygarlık tarihi boyunca en doğal haklarından bile mahrum bırakılmışlardı. Bunların başlıcaları, toplumsal üretimde etkin olma, kamusal yönetime katılma, kendi mülkü üzerinde söz sahibi olma, yeteneklerini geliştirmek için eğitim görme ve bedensel hazlardan kendi iradesi doğrultusunda yararlanma haklarıydı. Sanayi devrimi sonucunda oluşan yeni üretim biçimi, kadınları çalışma yaşamına sokarak, ataerkil ilkelerden birini çiğnemiş oldu. Ataerkil pratiğin kadını eve kapatmaya hevesli buyruğu, sanayi toplumunun kadını iş hayatına katma arzusu karşısında yumuşamıştı. Sanayi devriminden sonra ücretli işçi kimliği kazanan kadın, ataerkil sistemin ondan esirgediği diğer hakları da kazanmak için mücadele edebilecekti (Caner,2004:111).

Toplumsal cinsiyet tarihine ilişkin kimi spekülasyonlar, bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi ile giysi çömlekçiliğinin bulunması üzerinde temellenen neolitik köy toplumunda anaerkil ya da en azından eşitlikçi bir aşamanın varlığı saptanıyor. Kentler veya göçebe topluluklarla savaş ve krallıkla bağlantılı ataerkil bir aşama ise epeyce uzun bir zaman aralığında bunu izler. Ne var ki, savaş sonrası kazıların sonuçları, bu tasarının tarım devrimi ile kent devrimi arasında çizdiği eski kesin ayrımı yerle bir etmiştir. Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarından önce ortaya çıkan Eriha kenti (Filistin), Anadolu'daki Çatalhöyük ve orta Fırat'taki Abu Hureyra gibi yerleşim birimleri bile, tarım ve hayvan yetiştiriciliğinin geliştiği döneme yakındır. Şayet kent surları savaşın bir ibaresi ise Eriha'da savaş, çömlekçilikten daha önce gelmektedir. Savaşın erkeklerin tekelinde olup olmadığına dair hiçbir kanıt yoktur. Bu çağa ilişkin iki sonuç kesin gibi görünüyor; ilki, toplumsal cinsiyetin kültürel işlenmesinin başlamış olması. Örneğin Çatalhöyük'te kadınların mezarlarında erkeklerinkine göre daha sık takı bulunuyor ve alet tiplerine ve giysi özelliklerinde bazı farklılıklar göze çarpıyor. Ritüel ve dinde, kadınlara ve erkeklere bazı açılardan farklı davranılıyor. İkincisi ise toplumsal ürünlere erişim bakımından belirgin bir cinsel iş bölümünün olmayışı yapılan araştırmalar kadınların mezarları ve ritüel nesnelerin erkeklerinkinden daha kısır olduğunu göstermiyor. İlk yerleşim birimlerinde toplumsal cinsiyet

farklılıklarını gösteren kültürel işaretlerin kadınların ekonomik olarak tabi kılınmasını gerektirmediğini öne sürer. Çatalhöyük'ü ortaya çıkaran James Mellart, “kadınların konumunun açıkça önemli” olduğunu belirtir (Connell,1998:205).

Tezin ilk bölümünde daha çok kavramsal olarak toplumsal cinsiyetin ne olduğu nasıl toplumsal bir süreç izlediğine yer verilmiştir. Cinsiyet kalıp yargıları bunlara sosyalleşme ve sosyalleştirilme temel tartışma konuları olurken kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerine uyma ve farkındasızlığa uzanacak boyutta var olan toplumsal cinsiyet anlayışlarının benimsenmesi tartışılan konular olmuştur. Toplumsal cinsiyet, ailede ve diğer sosyal ortamlarda kazanılan kalıp yargılarla öğrenilerek pekiştirilir. Kalıp yargılar çocukluktan itibaren öğrenilirken, bireylerde cinsiyet algısı ve tutumu gelişmesini sağlarlar. Cinsiyet kalıp yargıları bireylerin cinsiyetçi tutumlar sergilemesinde etkili olurken, bu yargıların değiştirilmesi de oldukça güçtür.

Kitle iletişim araçları da kadın ve erkek bakış açısının yerleşmesi ve pekiştirilmesindeki önemli unsurlardır. Kitle iletişim araçları ataerkilliğin kadın erkek anlayışının üzerine modern dünyanın bakış açısını da ekleyerek kadın bedenini görsel bir obje haline getirmiş ve bu biçimde reklâm, gazete ve dergilerde kullanılmıştır. Kitle iletişim araçları çocukluktan itibaren bireylere bir takım bilgilerin ulaşmasında en etkili araçlardır dolayısıyla öğrenme üzerinde çok etkilidirler. Bu bağlamda bireyler açısından kadın erkek algısının oluşmasında son derece önemli veriler görsel, işitsel ve yazılı metotlarla kitle iletişim araçları aracılığıyla bireylere ulaşır ve onları yönlendirir. Bu açıdan kitle iletişim araçlarıyla hakim cinsiyet algısının korunması ve yönlendirilmesi söz konusu olabilmektedir.

Tezin ikinci bölümünde, kadın tarihine yer verilmiş aşama aşama kadın hareketinin nasıl bir yol izlediği, kadınlığa bakışın yüzyıllık süreçlerde nasıl değiştiği bu dönemlerdeki ilk fikri hareketler ve feminist akımların

postmodern sürece kadar izlediği yol anlatılmıştır. Kadın, erkeğin aksine tarih boyunca kendini savunmak, haklarını elde etmek için mücadele vermiştir. Erkeğin ise böyle bir gereksinimi yoktu çünkü iktidarı elinde bulunduran dolayısıyla hakkı ve hukuku istekleri doğrultusunda şekillendiren erkekti. Bu nedenle kadın tarihi bir mücadele tarihi olmuştur ve kadın hareketi bir şekilde kadını ikincillikten kurtaracak çeşitli akımlar doğrultusunda gelişmiştir.

Ataerkil yapı toplumsal yaşamı kadın açısından her yönüyle etkileyen bir süreç olmakla birlikte kadın aleyhine gelişen bir süreçti. Çalışmanın tamamında ataerkiliğin toplumsal cinsiyeti nasıl şekillendirdiği ve kadının ikincileşmesi üzerinde oynadığı büyük rol tartışılmakla beraber Engels Marks ve Bebel 'in düşüncelerinden hareketle ataerkillik öncesi dönemde anaerkillik süreçleri de tartışılmıştır. Anaerkilliğin var olup olmadığı literatürde tartışmalı olmakla birlikte, Sümerler gibi pek çok bilinen eski uygarlıkta kadınların yaşam şeklinin ataerkilliğin yaşandığı pek çok toplumdan farklı olması ki farklılık kadın lehinedir, göstermektedir ki her toplumda yaşanmasa bile ve her toplumda aynı derecede olmasa bile çeşitli toplumlar ve kültürlerde kadına verilen yer ikincillik değildi, üstünlük olmasa bile. Bu hipotezlerden yola çıkılarak anaerkillik sürecinde tez dâhilinde ele alınmış ve tartışılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde, anaerkil sistemde toplumsal cinsiyet algısının nasıl olduğu anlatıldıktan sonra ataerkil sisteme geçiş ile birlikte dolayısıyla üretim biçimlerinin de değişmesiyle toplumsal cinsiyet anlayışının nasıl değiştiği ele alınacaktır. Ataerkillikle birlikte oluşan miras, mülkiyet, aile ve evlilik anlayışları anlatılacaktır. Daha sonra sanayi devrimiyle oluşan yeni tarzdaki üretim biçimiyle toplumsal cinsiyet anlayışında yaşanmaya başlanan gelişmeler kadın emeğinin dışarı çıkmasıyla birlikte başlayan hak arama ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerinde durulacaktır.

Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın erkek herkesi ilgilendiren ve herkesin yaşam şeklini, davranış şekillerini, algı ve tutumlarını etkileyen bir kavram olması bakımından oldukça önemlidir. Tez doğrultusunda kavramın önemi, onu çeşitli yönleriyle açıklayarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Ataerkil perspektiften toplumsal cinsiyet kavramının açılanmaya çalışıldığı bu tezde literatür tarama tekniğinden yararlanmıştır. Ataerkillik kavramını kullanmamız toplumsal cinsiyet kavramına Marksist feminizm açısından da yaklaştığımızın göstergesidir.

1.BÖLÜM: TOPLUMSAL CİNSİYET VE CİNSİYET ROLLERİNİN BENİMSENMESİ

Bu bölümde cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin ne demek olduğu, toplumsal cinsiyet yargılarının, rollerinin nasıl öğrenilip kalıp yargılara davranış ve tutumlara dönüştüğü anlatıldıktan sonra toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, önyargılar, cinsiyet rollerinin pekiştirilmesi ve kitle iletişim araçlarının toplumsal cinsiyet üzerine etkisi anlatılacaktır.

1.1. CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları son zamanlarda üzerinde durulan ve aralarındaki farkın belirtildiği kavramlar haline gelmişlerdir. Geline aşamada cinsiyetin bir şey ama toplumsal cinsiyetin çok daha başka bir şey olduğu algısına ulaşılmıştır. İngilizcede cinsiyet için "sex", toplumsal cinsiyet içinse "gender" kelimeleri kullanılmaktadır. Kelimelerin anlam ve kullanıldıkları yerler bakımından literatürde tartışmalar vardır bazen kelimelerin birbirinin yerine geçtiği kullanımlarda mevcuttur. Bizde daha çok cinsiyet kelimesiyle biyolojik olarak kadın ve erkeğin ayrımından bahsedilirken, toplumsal cinsiyet kavramıyla toplumsal anlamda kadına ve erkeğe yüklenen anlamlar ifade edilmektedir.

Rasgele bir konuşmada iki kelime birbirinin yerine kullanılsa da, "sex" [cinsiyet] ve "gender" [toplumsal cinsiyet] kelimelerinin farklı anlamları vardır. "Cinsiyet" tipik olarak bir kimsenin genetik ve anatomik niteliklerinden --dişi [*ing. female*] veya er [*ing. male*]-- bahsetmek için kullanılır. "Toplumsal cinsiyet" hem kişinin toplumsal rolünden, hem de içsel tanımlamasından --kadın [*ing. woman*] veya erkek [*ing. man*]- - ve onların temsil edilmesinden --dişil [*ing. feminine*] veya eril [*<ing. masculine*]- bahseder. Geleneksel olarak, cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin (ve cinsel davranış ile cinsel kimliğin) basit ve açık bir şekilde birlikte gittiği varsayılır. Kadınların dişi veya dişil (ve geleneksel olarak erkeklere ilgi duyduğu) varsayılırken, erkeklerin er ve eril oldukları (ve geleneksel olarak kadınlara ilgi duyduğu) varsayılır. Ancak geleneksel

varsayımlar gerçek dünyadaki gerçek insanların çoğunu tanımlamak için yetersizdir (Highleyman,1997).

Cinsiyet (sex), kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri olarak tanımlanırken; toplumsal cinsiyet, (gender) kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarını ifade eder. Toplumsal cinsiyet biyolojik farklılıklardan dolayı değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgili bir tanımlanır. Toplumsal cinsiyet, kadının ve erkeğin toplumsal ve kültürel olarak belirlenen toplumsal rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir (Dökmen, 2006:5).

Toplumsal cinsiyet, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat çekmektedir. Fakat bu terimin kapsamı, ilk ortaya çıkışından beri, yalnızca bireysel kimliği ve kişiliği değil, ayrıca sembolik düzeyde erkekliğin ve kadınlığın kültürel idealleri ile stereotiplerini, yapısal düzeyde ise kurumlar ve örgütlerdeki cinsel işbölümünü içine alacak kadar genişlemiştir. 1970'ler de toplumsal cinsiyetin varlığını; başka bir ifadeyle, erkekler ile kadınlar arasındaki farklılıklar ve ayrılıkların biyolojik farklılıkla açıklanamayacağını, erkeklik ve kadınlıkla ilgili, kültürel açıdan egemen fikirlerin gerçekliğe ancak kabaca denk düşen stereotipleri temsil ettiklerini kanıtlamaya yönelik sosyolojik ve psikolojik çabalar vardı. Bu çalışmalar, toplumsal cinsiyetle ilgili düşünceler ve erkeklerle kadınların rolleri söz konusu olduğunda çeşitli kültürler arasında muazzam değişiklikler bulunduğunu ortaya koymuştu. Benzer doğrultuda, erkek ve kız çocukların, yetiştirilme biçimi, gençlik kültürü, istihdam kalıpları ve aile ideolojisi alanlarındaki toplumsallaşma süreciyle yetişkin erkek ve kadınlara dönüşmelerini kapsayan araştırmalar yapılıyordu. Yapısal düzeydeki araştırmalar ise, ev içindeki (dışarıda tam zamanlı çalışan erkekler ile kadınlar arasında bile görülen) eşitsiz işbölümüne, ayrıca iş türleri ile terfi olanaklarının belirlenmesinde cinsiyetin (bireysel hünerler ile vasıflardan çok daha fazla olarak) büyük rol oynadığı işe alma kalıbındaki ayrımcılıklara eğilmekteydi. Daha yakın zamanlarda ise, dikkatler daha çok kültürel

düzeydeki değişik toplumsal cinsiyet oluşumlarına çevrilmiştir ve bunlar, ABD'de ırksal aralık, beyaz kadınların cinsel arılığı ve siyah erkeklerin konumuyla, ya da doğal ve evrensel bir olgu olan annelik mitiyle ilgili düşüncelerin birbirine bağlılığı türünden sorunları aydınlığa kavuşturmak üzere antropoloji, tarih, sanat, edebiyat, sinema ve kültür incelemeleri gibi disiplinler arası araştırmalardır. Toplumsal cinsiyet kavramı konusunda esas olarak iki tür eleştiriye rastlanır. Birinci eleştiri, biyolojik etken ile toplumsal etken arasında kurulan yanlış bir ikiliğe dayanır. Bu durum, sosyolojinin, toplumsal ögeyi, toplumsal bilinç ve eylem üretmek amacıyla bedensiz bir şey olarak görmeye eğilimli olduğu genel bir eleştiriyle ilişkilidir. Michael Foucault 'un son yazılarından yola çıkan sosyologlar, şimdi bedeni tartışmadan kabul edilen bir şey saymaya daha gönülsüz oldukları gibi, toplumsal anlamının tarih içinde değiştiğini kabul ettikleri için, bedeni toplumsal analizin bir nesnesi olarak görmeye de daha az eğilimlidirler. Fakat bir anlamda bu bakış açısı da, biyolojinin devre dışı bırakılmasının, biyoloji biliminin basit bir toplumsal söylemiş gibi küçümsenmesinin başka bir aracı olabilir. Cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımına yönelik eleştirilerden birincisi, toplumsal düzeyin dışındaki anlamlarda biyolojik bir farklılık (cinsiyet) bulunduğunu reddeden, Foucault'un eleştirel yaklaşımıdır. Öte yandan, biyolojik farklılığın toplumsal-ötesi bir olgu olduğunu savunan ve bedenin gerçek anlamını sakladığını ileri süren bir toplumsal cinsiyet görüşüne karşı çıkan eleştiriler de vardır. Cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımının, âdet, gebelikten korunma, üreme teknolojileri, kürtaj ya da çocuk doğurmakla ilgili biyolojik politikayla birlikte diğer feminist ilgi konularına fırsat bırakmayan özel türden bir feminist politikayla bağlantılı olduğu söylenmektedir. İkinci türdeki bir eleştiri, toplumsal cinsiyet kavramının kadınlar ile erkekler arasındaki, gücün (iktidarın) ve tahakkümün aleyhine işleyen farklılıklarda odaklanmasıyla bağıntılıdır (Foucault, 1986:45).

Cinsiyet ikili bir sınıflandırmaya karşılık gelmektedir, kadın ve erkek. Bebekler doğduğunda sahip oldukları cinsel organa bakılarak ya kadın ya da erkek cinsiyet grubuna kimliklendirilmektedirler. Ancak buna karşı duranlar

beş ayrı cinsiyetten söz edilebileceğini vurgulamaktadırlar. Kadın ve erkeğin yanı sıra biyolojik olarak hem kadın hem erkek olanlar, baskın olarak kadın olan ama erkek özellikleri de taşıyanlar, baskın olarak erkek olan ama kadın özellikleri de taşıyanlar (Dökmen, 2006:6).

Her toplum; bir erkek ya da kadın, farklı nitelikleri, davranış modelleri, rolleri, sorumlulukları, hakları ve beklentileri olan bir erkek ve kadına eril ve dişi olarak yavaş yavaş dönüştürür. Biyolojik olan cinsiyetten farklı olarak erkeklerin ve kadınların toplumsal cinsiyet kimlikleri psikolojik ve sosyolojik –yani tarihsel ve kültürel– olarak belirlenmiştir. Bu kavramı ilk kullanan birkaç feminist akademisyen arasında yer alan Ann Oakley şöyle söyler: “Toplumsal cinsiyet bir kültür meselesidir, erkek ve kadınların ‘eril’ ve ‘dişil’ olarak toplumsal sınıflandırılmasına işaret eder.” İnsanların erkek ya da kadın olduğu, çoğunlukla biyolojik göstergelere göre anlaşılabilir. İnsanların eril veya dişil olduğu ise aynı şekilde anlaşılmaz; ölçütler kültürel, yere ve zamana göre değişiklik gösterir. Cinsiyet değişikliği de kabul edilmelidir. Oakley şöyle bir sonuca varıyor: Toplumsal cinsiyet rolünün biyolojik kökeni yoktur, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantılar gerçekte hiç de ‘doğal’ değildir.

Bu ki kavram arasındaki temel farklılıklar:

<u>Cinsiyet</u> :	<u>Toplumsal Cinsiyet</u> :
Cinsiyet doğaldır.	Toplumsal cinsiyet sosyo-kültürel, insan icadıdır.
Cinsiyet biyolojiktir	Toplumsal cinsiyet sosyo-kültürel, eril ve dişil niteliklere, davranış modellerine, rollere, sorumluluklara vs. işaret eder.
Cinsiyet değişmez, her yerde aynıdır.	Toplumsal cinsiyet değişkendir, zamana, kültüre, hatta aileye göre değişir.
Cinsiyet değiştirilemez	Toplumsal cinsiyet değiştirilebilir.
(Bhasin, 2003a:2-3)	

Toplumsal cinsiyet kavramı gördüğümüz gibi ailede, toplumda doğar ve kadın ve erkeklere birtakım roller yükler. Fakat gerçekte neyin doğal ve neyin sosyal olarak yapılandırılmış olduğunu saptamak oldukça güçtür; çünkü çocuk doğar doğmaz toplum ve aileler toplumsal cinsiyete göre çocuğu yetiştirmeye başlarlar. Birçok Güney Asya kültüründe bir oğlun doğumu kutlanır, bir kızın doğumunda yasa bürünülür; erkek çocuklara sevgi, saygı daha iyi gıda ve bakım yağdırılır. Erkekler dayanıklı ve dışa dönük olmaya, kızlar ise çekingen, ağırbaşlı ve eve bağlı olmaya teşvik edilir. Bir kız çocuğunun bedeninde onu şort giymekten, ağaca tırmanmaktan ya da bisiklete binmekten alıkoyan hiçbir şey yoktur. Bir erkek çocuğun bedeninde de onu oyunca bebeklerle oynamaktan, kendinden daha küçük kardeşleriyle ilgilenmekten, yemek hazırlamaya ya da temizlik yapmaya yardımcı olmaktan alıkoyan hiçbir şey yoktur. Farklılıklar, toplumsal cinsiyetteki farklılıklardır ve toplum tarafından yaratılır. Toplumsal cinsiyetin doğal bir şey olmaktan

ziyade, kültürel ve toplumsal bir nitelik olduğu gerçeğinin kanıtı, onun zaman boyunca, farklı yerlerde ve farklı toplumsal gruplar arasında değişmeye devam etmesidir. Örneğin bir kabile kızı hayvan otlatarak, meyve, yaprak veya dal toplamak için ağaçlara tırmanarak ormanda özgürce dolaşırken orta sınıftan bir kız çocuk okula ya da eve kapatılabilir. Her ikisi de kız çocuktur, fakat vücutlarının aynı olduğu gerçeğine rağmen, farklı yetenekler, amaçlar ve hayaller geliştirirler (Bhasin, 2003a:4).

Kadınların ve erkeklerin toplum içinde sahip olduğu farklı statüler aslında toplumsal ve kültürel olarak belirlenmektedir; insan yapımıdır, doğanın bununla ilgisi çok azdır. Hemen hemen her yerde bir grup olarak kadınların erkeklere göre ikincil sayılmalarını cinsiyet değil toplumsal cinsiyet belirlemektedir. Kadınlar daha az hakka ve daha az kaynağın denetimine sahiptir. Erkekler den daha uzun saatler çalışır fakat işlerine ya az değer verilir ya da az ödeme yapılır. Kadınlar erkeklerin ve toplumun sistematik şiddetine maruz kalırlar; toplumsal, ekonomik ve siyasal kurumlarda karar alma güçleri çok azdır (Bhasin, 2003a:5).

Lester Fran Ward'ın terminolojisinde kadın–erkek farklılıkları ise kısaca şöyledir:

Reprodüktif güçler sayısız sexo–sosyal eşitsizliklere neden olur. Kadınlar ve erkekler farklı sosyal koşulları temsil etmiş ve ayrı aktivite alanlarının işgal etmişlerdir. Bu iki cins (kadın ve erkek) birlikte yaşamalarına ve arkadaş olmalarına rağmen gerçekte farklı düzen ve ayrı dünyalarda yer alırlar. Kadın ve erkek arasında görülen belli başlı eşitsizlikler şunlardır:

Giyim, kıyafet eşitsizliği vardır. (Özellikle kadınlar süs eşyası gibidirler)

a) Görevlerde, uğraşılarda eşitsizlik söz konusudur. Bu eşitsizlik kadınları adeta eve hapsetmiş ve köle yapmıştır.

b) Eğitim eşitsizliği; özellikle geçmişte toplum kadını eve kapatmıştır, kadınlar bilgi elde etme olanaklarından yoksun bırakılmıştır.

c) Haklardaki eşitsizlik, yine kadınlar kanunlar karşısında erkeklerden ayırt edilmiş ve daha az haklara sahip olmuştur.

d) Genel sex eşitsizliği vardır. Bu eşitsizlik zaman zaman kadını erkeğin malı ya da kölesi yapmıştır. Tüm bunlarla beraber Ward, son zamanlara kadar kadınların yüksek entelektüel aktivite şekillerine girişleri ve aynı zamanda politik ve sosyal olanakları hep reddedilmiştir demektedir. (Kızılçelik, 1994:160)

Görüldüğü gibi Ward'ın bahsettiği farklılıkların kaynağında da toplumsal cinsiyet kavramı vardır. Biyolojik farklılıktan çok toplumsal cinsiyet farklılıkları kadın ve erkek arasında daha büyük bir mesafe ve eşitsizlik yaratmıştır. Kuşkusuz bu mesafe ve eşitsizliğin olduğu düzlem ataerkil toplumdur. Genel olarak erkekler ataerkil bir toplumun tüm önemli kurumlarında gücü ellerinde tutarlar; yine de bu ataerkil sistemde kadınların tamamen güçsüz ya da tüm haklardan, nüfus ve kaynaklardan yoksun olduğu anlamına gelmez. Gerçekte, hiçbir eşitsiz toplum baskı altındakilerin de katılımı olmaksızın devam edemez, ayrıca ezilenler arasında da sistemden bazı çıkarlar sağlayanlar olur.

Aynı şey ataerkil sistemler için de geçerlidir. Kadınlar, kraliçe ya da başbakan olarak başa geçmiş, nadiren denetim sahibi olmuş, küçüklü büyüklü kimi kazançları zorla elde etmişlerdir. Ancak tüm bunlar sistemin erkek egemen olduğu gerçeğini değiştirmez; kadınlar bu sistem içinde çeşitli yöntemlerle barındırılırlar sadece. Buna paralel bir örnek de, kapitalist bir toplumda çok önemli bir rol oynayan ve hatta bir ölçüde yönetime bile katılabilen, ama asla denetime ve güce sahip olmayan işçilerdir (Bhasin, 2003b:14).

Kadın ve erkek üreme organlarına göre cinsiyet rollerine toplumsallaştırılırlar ancak toplumda bu durumdan sapmalarda sıklıkla gözlenmektedir. Kadınlardan daha çok kadınsı erkeklerden erkeksi olması beklenirken bazı durumlarda kadınsı erkek ya da erkeksi kadın gibi rollerinin

dışına çıkmış kişiliklerde karşılaşmak mümkündür demek ki toplum her ne kadar kendi toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını oluşturmuş olsa da bireyler bu kalıp yargıların dışında davranışlar sergileyebilmektedirler.

1.2. CİNSİYET KİMLİĞİNİN KAZANILMASI

İnsanlarının kendini tanımlaması, kategorize etmesi, sınıflandırması kısacası dünyada, toplumda insanların kendini koydukları yer bireyin ben kimim sorusuna yanıtı kimliğidir. Cinsiyet kimliği ise kişinin kendini kadın ya da erkek olarak tanımlamasıdır. Cinsiyet kimliği çok küçük yaşlardan itibaren kazanılmaya başlayan bir süreçtir. İnsanlar isimlerden, seçimlerden, konuşmalardan vs. yollarla bile tanımadıkları insanların cinsiyetleri konusunda fikir yürütebilirler.

İnsanlar belirlenmiş olan kadın ya da erkek cinsiyet kimliklerini kabullenir ve buna uygun olarak yaşamlarını şekillendirirler. Fakat cinsiyet aslında içsel ve öznel anlamlar içerdiğinden her bireyin beklenen kimlik doğrultusunda hareket etmediği çeşitli sapmalar yaşandığı açıktır. Toplumun ya da grubun beklentisi dışına çıkmış örneğin transseksüeller biyolojik cinsiyetlerini kabul etmeyip psikolojik olarak ve yaşam tarzı olarak diğer cinsiyeti benimsemektedirler.

Kadın ya da erkek olmak ya da kadısı veya erkeksi olmak ve böyle yaşamak yalnızca biyolojik verilerle şekillenmemektedir insanların psikolojik yapılanma süreçleri ve sosyalleşme durumlarına bağlı olarak görülmektedir ki pek çok farklı yaklaşımlar söz konusudur. Toplumun bireyi kadınlığa ya da erkeklığe sürükleyip belli davranış kalıplarına itmesi ardından uyma davranışları bekleyip aksi hallerde üstüne cezalandırması bile farklı seçimlerin oluşmasını önleyememiştir. Bu doğrultuda heteroseksüellerin yanında biseksüeller, transseksüeller, aoseksüeller gibi farklı cinsel tercihler oluşmuştur.

Cinsiyet kimliğinin yanında yukarıda bahsedilen seçimler cinsel kimlik terimine aittir. Cinsiyet kimliği kişinin ruhsal ve davranış olarak belli bir cinsiyette hissetmesi ve ona göre hareket etmesi iken, cinsel kimlik ise daha çok tercih edilen cinsel yönelimi ifade eder. Örneğin, heteroseksüellerin karşı cinse cinsel yönelimleri vardır, homoseksüeller ise kendi cinsiyetlerinden bireylere cinsel yönelim geliştirirler bu şekilde yönelimi olan erkekler gey kadınlar ise lezbiyen olarak ifade edilirler, biseksüeller her iki cinse de ilgi duyarken transseksüeller kendini tamamen diğer cinsiyetten biri olarak görürler.

Cinsiyet kimliği, cinsiyet kararlılığı, cinsiyet değişmezliği iki yaş civarında çocuğun kendinin farkına varmasıyla cinsiyet anlayışı da gelişmektedir. Henüz kendinin cinsiyeti hakkında tutarlı bir görüş oluşmamıştır ama kadın ve erkeği ayırt edebilmektedir. Üç dört yaş civarında ise kendi cinsiyet kimliği oluşmuştur ve doğru olarak kendi cinsiyetini söyleyebilmektedir ama hala cinsiyeti kalıcı bir özellik olarak görmemektedir. Cinsiyet kimliğinin tam olarak kazanıldığı beş –altı yaştan sonra artık cinsiyet değişmez bir özellik olarak görülmeye başlanmaktadır. Bu konuda başka araştırmacılarda cinsiyet kimliğinin kazanılmasında çocuğun dört görevi yerine getirmesinden bahsederler: Kendinin ve başkalarının cinsiyetini tam olarak belirleme(etiketleme),cinsiyetin devamlı olduğunu anlama (kararlılık),cinsiyetin istendiğinde değişmediğini anlama(güdü) ve saç biçiminin ya da giysi şeklinin değişmesine rağmen cinsiyetin kalıcılığını kavrama (değişmezlik).Bu aşamalar birbirini izler ancak yaş aralıkları değişebilir. Bu verilerden de görülmektedir ki bireyler belirli süreçler doğrultusunda cinsiyet kimliklerini öğrenmekte daha ileriki yaşlarda buna cinsel kimlik de eklenmektedir. Toplumun birbiriyle uyumlu olarak gelişmesini beklediği hatta ayırt edemediği cinsiyet ve cinsel kimlik toplumun beklentisi dışında kaymalara uğradığı zamanda gerek bireyin içsel ve ruhsal yapısında gerekse toplumsal alanlarda bireyi çeşitli çatışmalara sürüklemektedir (Dökmen,2006:15).

1.3. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN KAZANILMASI

Rol kavramı bireyin belirli bir yapı içinde belirli kalıplara göre hareket etmesini ifade eder. Toplum bireylere farklı roller öğretir ve sosyal yapı içinde çok sayıda insan bu çeşitli rollere uygun yaşar örneğin babalık, askerlik, öğretmenlik, kardeşlik gibi pek çok rol vardır. Toplumsal cinsiyet rolleri de tıpkı diğer roller gibi toplumsallaşma sürecinde kazanılan rollerdir. Toplum kadına kadınsılık-kadınlık, erkeğe erkeklik-erkeksilik rollerini bebeklikten başlayarak öğrenmeye başlarlar.

Bebeklerin toplumsal cinsiyetlerini öğrenmelerini, neredeyse kesinlikle bilinçsizdir. Çocuklar kendilerini doğru bir biçimde erkek ya da kız olarak adlandırmadan önce, bir dizi sözle ifade edilmeyen sinyaller alırlar. Örneğin, erkek ve kadın yetişkinler bebekleri genellikle farklı biçimde tutarlar. Kadınlar kullandıkları kozmetiklerin, bebeğin erkeklerle eşlediklerinden farklı kokuları vardır. Sistemantik giyiniş, saç biçimi ve diğer farklılıklar bebeğe öğrenme sürecinde görsel sinyaller sağlar. İki yaş civarındaki çocukların, toplumsal cinsiyetin ne olduğuna ilişkin tam olmayan bir anlayışları olur. Kendilerinin, erkek mi yoksa kız mı olduklarını bilirler, başkalarını da genellikle doğru bir biçimde sınıflandırabilirler. Bununla birlikte çocuklar, beş –altı yaşına gelene kadar, kişinin toplumsal cinsiyetinin değişmediğini, herkesin bir toplumsal cinsiyeti olduğunu ve kızlarla erkekler arasındaki seks farklılıklarının anatomik temelli olduğunu bilmezler (Giddens,2000:100).

Toplum tarafından kız ya da erkek olarak etiketlenmelerinin ardından çocuklar cinsiyetin kültürel anlamlarını öğrenmeye ve kazanmaya başlarlar. Cinsiyetin kültürel anlamları, toplumsal cinsiyet rolleri olarak görülür. Toplumsal cinsiyet rolü, toplumun tanımladığı ve bireylerin yerine getirmelerini beklediği cinsiyetle ilişkili bir takım beklentidir. Sosyalleşme süreci ile kızlar ve erkek çocuklar çeşitli nesneleri, etkinlikleri, oyunları, meslekleri ve hatta kişilik özelliklerini onlar için uygun ya da uygun değil olarak ayırt etmeyi öğrenirler.(Dökmen,2006:16).Toplum çeşitli roller öğrettiği

kız ve erkek çocuklarına görüldüğü gibi uyma ve cinsiyet rolünü ayırt etme bilgisini çok küçük yaşlarda vermektedir. Bireylerde her ne kadar sapmalarda gözlense de verilenleri pekiştirmekte kuşaklara bu doğrultuda bilgilerini aktararak evrimleşme sürecine de bu doğrultuda katkıda bulunmaktadır.

Toplumsallaşma sürecinden sonra cinsiyet kavramı artık, çeşitli fizyolojik farklılıklara sahip basit bir dişil/eril ayrımından daha fazla anlamlar ifade eder. Erkek ve kadın olma durumuna yüklenen anlamlar, sosyal hayatta geçerli olan ve kamuoyu algısında yer etmiş rollerin içerisinde sıkışıp kalır. Böylece biyolojik cinsiyet yerini, statü belirleyici bir özelliğe sahip olan toplumsal cinsiyet anlayışına bırakır. Artık kadınlar ve erkekler, yalnızca toplumsal paradigmanın onlar için belirlediği eylemleri uygulamakla yükümlüdürler.(Caner,2004:17).

Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyeti bir şey, ama toplumsal cinsiyeti çok daha başka bir şey olarak ifade etmemizi mümkün kılar. Herkes erkek ya da dişi olarak doğar. Cinsiyetimiz sadece cinsel organımıza bakılarak tespit edilebilir. Fakat her kültürün kızları ve oğlanları değerlendirme yöntemi vardır ve onlara farklı roller, tepkiler, nitelikler yükler. Doğumlarından itibaren kızlara ve oğlanlara tüm bu sosyal ve kültürel algı ve davranışların “paket halinde yüklenmesi” aslında, “toplumsal cinsiyetin öğretilmesi ve benimsetilmesi”dir. (Bhasin, 2003a:1–2).Kadının ve erkeğin cinsiyet rollerinin sosyal ortamda ortaya konulması tüm öğrenme süreçlerine ek olarak psikolojik ve biyolojik dışı vuruşları da kapsayarak gelişen süreçlerdir. Bu süreçlerin daha çok biyolojik mi yoksa sosyolojik mi yanının ağır bastığı çok tartışılmaktadır. Ancak psiko -sosyal süreçler bireylerin içinde yaşadıkları sosyal ortamların etkisinin ağırlığı yadsınamaz.

Küçük çocukların gördüğü oyuncaklar, resimli kitaplar ve televizyon programları hep erkek ve kadın arasındaki farklılıkları vurgulama eğilimindedir. Oyuncakçı dükkânları ve mektupla sipariş katalogları ürünlerini genellikle toplumsal cinsiyete göre sınıflandırır. Hatta toplumsal cinsiyet

bakımından yansız görünen kimi oyuncaklar bile pratikte böyle değildirler. Örneğin, oyuncak yavru kedi, tavşan kızlara önerilirken, aslan, kaplanların erkeklere daha uygun olduğu düşünülür.(Giddens,2000:100).Toplumsal cinsiyet kavramı öğretilirken görülmektedir ki toplum hiçbir ayrıntıyı kaçırmaktadır. Daha uysal olması beklenen kadınlara daha çocukluktan başlayarak oyuncak seçiminde dahi uysallık içeriği taşıyan kedi gibi oyuncaklar seçilirken erkek çocukların atak, güçlü, önderlik yönlerini pekiştirme amaçlı oyuncak seçimleri de aslan gibi oyuncaklar olabiliyor. Toplumun cinsiyet rollerini öğretirken yaptıkları bunlarla sınırlı kalmamaktadır elbette meslek seçiminden, ev içi rollere ve alanlara kadar kadın ve erkek her türlü alanda cinsiyetine göre toplusallaştırılırlar.

Bu arada başka bir önemli kavram daha karşımıza çıkmaktadır; cinsiyet tipleşmesi, cinsiyete uygun tercihlerin, yeteneklerin, kişilik özelliklerinin, davranış kalıplarının, kendilik kavramlarının kazanılması süreci olarak tanımlanan cinsiyet tipleştirmesi süreci bireylerin toplumun beklediği anlamda cinsiyet rollerini pekiştirmiş bireyler için kullanılır. Bu bireyler artık toplumda kabul gören davranışları uygular ve sonrakilere de aktaran olurlar.

1.4. TOPLUMSAL CİNSİYET KALIPYARGILARININ GELİŞİMİ

Bireylerde toplumsal cinsiyet kavramı, edinilen kalıp yargılarla yerleşir ve genellikle bu yargılar bireyin davranış, düşünüş boyutunda önemli etkilerde bulunurlar. Kalıp yargılar, bir grupta ilgili olarak bireylerin sahip olduğu bilgi, duygu ve düşüncelerin oluşturduğu yapılardır. Bireyler çoğu zaman fazla düşünmeden ya da araştırmadan kalıp yargılara göre hareket ederler. Kalıp yargılar bireyleri belli şekilde davranmaya iten bilişsel yapılardır, öğrenilmiş kalıp yargılar bireyler tarafından kolayca kabul edilir ve uygulanır özellikle bireyler hoşnut olmadıkları kişi, durum ve olaylar karşısında çok daha çabuk kalıp yargılarını devreye sokarlar.

Kalıp yargıların oluşması ve geliştirilmesinde en etkin grup ailedir onu diğer sosyal ortamlar, çevre kitle iletişim araçları vb. izler. Bu etken kalıp yargıların pekiştirilip, uygulanmasında da bireyle hareket ederler. Süreç bireye öğrendiği kalıp yargıları kendiliğinden uygulama fırsatı verir artık çok düşünmeden kalıp yargılar insanları yönlendirir.

Kalıp yargıların bazı işlevleri vardır; 1)Ana -baba tarafından onaylanmak, arkadaşlar tarafından beğenilmek gibi bazı psikolojik ihtiyaçların karşılanmasına yardım ederler.2)bireysel kendilik değerini artırmayı ya da olumlu toplumsal kimlik oluşturmayı sağlarlar(iç grup –üyesi olunan grup – için olumlu ve dış grup –üyesi olunmayan grup- için olumsuz kalıp yargılarla),3) toplumsal gruplara ilişkin olumsuz tutumları haklı çıkarma ihtiyacını karşılarlar,4) toplumsal çevreye ilişkin algıların belirginleşmesini, kolayca biçimlenmesini, bilgi verici olmasını ve zenginleşmesini sağlarlar. Ayrıca kalıp yargılar kolayca değiştirilemeyen, güçlü yargılardır(Dökmen,2006:98).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıların ve erkeklerden kendi cinsiyetlerine yönelik bekledikleri davranışlara toplumsal cinsiyet kalıp yargıları denmektedir. Kadınlardan beklenen daha çok çocukları, eşleri, evleri ile ilgilenmeleri, ev işleri yapmaları, duygusal yönlerden naif, sakin, fedakâr, duyarlı vb. davranışları sergilemeleri iken erkeklerden daha çok çocuklarının, eşlerinin ve evlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan, ailesini koruyup kollayan, duygusal açıdan güçlü, özverili, çalışkan vb. olmasıdır.

Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının iki ayrı bileşene sahip olduğu düşünülmektedir. Bir tanesi tanımlayıcı bileşendir; her bir cinsin sahip olduğu düşünülen özelliklere dair inancı ifade eder. Diğer bileşen ise buyurgan bileşendir; her bir cinsin sahip olması gereken özelliklere dair inancı ifade eder. Tanımlayıcı kalıp yargılara göre kadın, duygusal bir yapıya sahiptir; buyurgan kalıp yargılara göre ise kadın itaatkâr olmalıdır. Yetişkinlerin tanımlayıcı toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının neler olduğu araştırılmıştır. Bu araştırmaların sonuçlarına göre kadınlara, paylaşımcı olmayla ilgili

özellikler yüklenirken(iliski yönelimli), erkeklere ise daha çok etkin olmaya ilişkin özellikler yüklendiği görülmüştür(başarı yönelimli). Kadınlar şefkatli, duygusal olarak açık ve diğerlerine karşı ilgili; erkekler ise bağımsız, kendine aşırı güvenli ve aktif olarak tanımlanmıştır. Olumsuz özellikler bakımından ise kadınlar cesaretsiz ve sızlanan kişiler olarak; erkekler ise saldırgan ve bencil kişiler olarak tanımlanmışlardır. Toplumsal cinsiyete ilişkin farklılıklar zaman içinde ve farklı toplumlarda etkin ve paylaşımcı boyutlar düzeyinde devam etmektedir. Aslında kadınsı ve erkeksi olma kavramlarının altındaki temel ayrım paylaşımcı ve etkin olmaktır. Toplumsal cinsiyete ilişkin bilgiler çocuklukta kazanılmaya başlanır ve yetişkinlikte de devam eder. Çocuk ilk olarak 26 aylıkken etrafındaki yetişkinlerin cinsiyetinin, rollerinin ve fiziksel görünüşlerinin farkına varır. İki yaşını geçtiğinde cinsiyete özgü oyuncakları ve aktiviteleri ayırt etmeye başlar. Beş yaşında cinsiyet ile bazı kişilik özelliklerini ilişkilendirmeye başlar. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının gelişimi yavaş olmakla birlikte etkin ve paylaşımcılık gibi temel farklara ilişkin bilgiler oldukça erken yaşlarda belirginleşmektedir. Çocuk 2-3 yaşlarında kadının paylaşımcı erkeğin etkin özelliklerinin farkına varır. Çocuklar erkek çocuklarını hızlı, güçlü ve kızlardan daha saldırgan olarak; kız çocuklarını ise konuşkan, ev işlerini seven ve yardımsever olarak görme eğilimi göstermektedirler Dökmen,2006:97).

İnsanlar çoğu zaman hangi durumda nasıl davranacaklarına dair detaylı bilgiye sahip olmak isterler. Örneğin Afrikalı-Amerikalı bir kadına kendilerini nasıl tanıtacaklarını; yürümeye yeni başlayan bir çocuğa nasıl makarna yedireceklerini ya da kadın bir okey oyuncusuna kapıyı nasıl açacaklarını bilmek isterler. Global kalıp yargılar kişiye bu türden çok özel bir bilgi sağlayamaz. Böyle durumlarda kalıp yargıların daha bilgilendirici olan alt kategorileri referans olarak alınır. Alt kategoriler sadece toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla sınırlı değildir. Her türden kalıp yargının alt kategorileri vardır.

Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının alt kategorileri de küresel kalıp yargılar gibi etken ve paylaşımcı boyutlar etrafında şekillenir. Alt tipler küresel kalıp yargılarla uyuşmayan özellikleri bir araya toplarlar ve insanların bilmedikleri yeni bir durumla karşılaştıkları zamanlarda onların küresel kalıp yargıların sınırları içinde kalmalarını sağlarlar.

Alt kategorilerin bazıları o cinse ait en tipik özelliklerle örtüşürken bir kısmı ise tam örtüşmez. Örneğin annelik alt tipi beyaz ve orta sınıf kadın kalıp yargılarıyla tam olarak örtüşürken, siyah, çalışan ve dar gelirli kadın kalıp yargılarıyla daha az örtüşmektedir. Ortamın özellikleri bir durumda hangi alt tipin daha uygun olduğunun belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin, gelenekçi olmayan kadınlardan oluşan bir iş ortamında, daha gelenekçi olan kadınların olduğu bir iş ortamına göre feminist/lezbiyen kadın alt tipinin kullanılması daha olasıdır. Bu alt kategorilerin içeriği hakkında oldukça fazla şey bilinmesine karşın ne zaman kazanıldığına dair bir bilgi yoktur. Yetişkinlerin, kadınsı olmaya dair 4 alt kategoriye (ev kadını, çalışan kadın, seksi kadın ve feminist kadın) erkeksi olmaya dair ise 2 alt kategoriye (iş adamı ve maço erkek) sahip oldukları düşünülmektedir. Alt kategorilerin ne zaman kazanıldıkları tam olarak bilinmemekle birlikte çocuklukta henüz kazanılmamış oldukları varsayılmaktadır. Toplumsal cinsiyete ilişkin tanımlar ve toplumsal cinsiyetin alt tipleri onun buyurgan özellikleriyle ilişkilidir. İnsanlar, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına uygun davranılmasına değer verirken bu kalıp yargıların ihlal edilmesini hoş karşılamazlar ve bu kişileri değişik şekillerde kınarlar. Birçok işverenin kadınsı cinsiyet rolüne uygun davranmadığı için kadın çalışanlarının işine son verdiği görülmüştür (Dökmen,2006:98).

1970'lerden bu yana, kadınların rollerine ilişkin geleneksel cinsiyetçi inançta bir azalma olduğu görülmekle birlikte daha duyarlı ölçek maddelerinden elde edilen verilere bakıldığında cinsiyetin buyurgan özelliklerine ilişkin yargıların hala korunduğu görülmektedir. Örneğin Modern Cinsiyetçilik Ölçeği'nden elde edilen bulgularda geleneksel toplumsal cinsiyet

kalıp yargılarını reddeden toplumsal cinsiyet alt tipindeki erkeklerin, ekonomik ve politik haklar talep eden kadınlara karşı hala olumsuz hisler besledikleri, hükümet ve medya tarafından kadınlara gerektiğinden fazla önem verildiğini düşündükleri saptanmıştır. Yine Cinsiyetçilik Karşıtı Ölçeği'nden elde edilen verilere göre, cinsiyetçiliği onaylamayan bakış açısına göre “kadının iyisinin” heykelinin yapılmalıdır. Ancak yine bu ölçekten elde edilen bulgulara göre kadın özellikle de feminist kadın kadınlara yönelik ayrımcılığın yaygın olduğunu abartmakta ve erkekten mantıklı olmayan taleplerde bulunmaktadır. Bu bulgulardan da anlaşılacağı gibi hem modern olanlar hem de cinsiyetçiliğe karşı olanlar, yanlış davrandıklarını kabul etmeyerek, kalıp yargılara meydan okuyan kadın tavrını reddetmekte ve toplumsal cinsiyetin gelenekçi buyurgan cinsiyet özelliklerini desteklemektedirler (Caner,2004:124).

Çocuklara ilişkin çalışmalara bakıldığında kullanılan ölçeklerin, çocukların cinsiyete dair bilgileriyle, cinsiyete ilişkin tutumları arasındaki farkı ortaya koyamadığı görülmektedir. Bu nedenle de cinsiyetin buyurgan niteliklerinin ne zaman geliştiğine dair bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak 4-5 yaşlarındaki çocukların erkeksi davranışları olan kızlardan ve kadınsı davranışları olan erkeklerden hoşlanmadıkları onun yerine kendi cinsiyetine uygun davranışlar gösteren çocukları daha çok sevdikleri görülmüştür. Buradan da anlaşılacağı gibi öğrenilen cinsiyet tanımları hızlı bir şekilde buyurgan cinsiyet özelliklerine dönüşmektedir.

1.4.1. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kodlanması:

Kalıp yargılar, kişinin herhangi bir uyarıcıyı algılamasından itibaren dış dünyaya bakışını etkilemeye başlar. Bu yargılar kişinin uyarıcıları hızlıca tanımlamasını ve anlamlandırmasını sağlar. Çevresel uyarıcılar belirsiz olduğunda kalıp yargılar kişinin işini kolaylaştırır. Kişi ait olduğu kategoriyle ilgili bilgileri daha çabuk kodlar. Örneğin bir kadın diğer kadınlarla ilgili bir bilgiyi erkeklerle ilgili bir bilgidan daha hızlı işler ve organize eder.

Kalıp yargılar kişinin sınırlı bir alandaki bilgiye odaklanmasına neden olur. Hızlı karar verebilmek adına bilginin doğruluğu feda edilir. İnsanlar kalıp yargıları birbiriyle çelişen bilgilerle karşılaştıklarında daha fazla kullanırlar. Böyle durumlarda kalıp yargılarla çelişen bilgileri dikkate almazlar ve çok fazla bilgi arayışı içine girmezler. Özellikle de kısa sürede karar vermek gerekiyorsa, bilgi karmaşık bir yapıya sahipse ve tek bir kişiye ait değil de bir grup hakkındaysa o zaman kalıp yargılar kullanılır. Ancak eğer kişi alanında uzmansa kalıp yargıları kullanmak yerine daha fazla ve daha doğru bilgiye ulaşmaya çalışacaktır. Kalıp yargılarla uyuşan bilgiler uyuşmayanlardan daha otomatik bir şekilde kullanılır. Eğer kişi kalıp yargılarla uyuşmayan bilgileri dikkate almaya başlarsa o zaman bu yargılarda değişmeye başlayacaktır.

Çocuklarda tıpkı yetişkinler gibi dış dünyayla ilgili bilgileri kodlarken hata yapabilmektedir. Ancak yine de kendi cinsiyet kategorileriyle ilişkili bilgileri öğrenmek ve hatırlamak için yetişkinler kadar çaba harcamaktadırlar. 5 yaşın üstündeki çocuklara kendi toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla örtüşmeyen bilgiler verildiğinde bunları doğru olmayan bilgi olarak kodlama eğilimi gösterdikleri saptanmıştır. 5 yaştan küçük çocukların ise kalıp yargılarla örtüşmeyen bilgileri örtüşenlerden daha iyi hatırladıkları görülmüştür (Dökmen, 2006:140).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları bireyleri belirli davranışlar sergilemeye iter. Bireyler çoğu zaman fazla düşünmeden bu yargılar doğrultusunda kendiliğinden denilebilecek tepkiler verir. Bunun altında yatan neden toplumsal cinsiyetin içselleştirmiş olan yargılarıdır. Örneğin kadınlarında yapabileceği ama sırf daha çok erkeklerin çalıştığı işlere kadınların başvurularında olumsuz bakılması, kariyer açısından kadınların önüne çıkarılan engeller; kadınların üst pozisyonlara çıkmalarının engellenmesi, meslek seçimlerinde önyargılardan kaynaklı olarak istenilen mesleğin seçilememesi gibi durumların pek çoğunda cinsiyet yargıları oldukça etkilidir.

1.4.2. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından sonuç çıkarma:

İnsanlar, karşıdaki kişinin cinsiyetinden yola çıkarak kişilik özelliklerini, rollerini ve fiziksel özelliklerini kullanarak onun hakkında bir karara varmaya çalışırlar. Aynı davranışları gösterse bile kadına ve erkeğe farklı nitelikler yükleme eğilimi vardır. Daha önce de söylendiği gibi kadına duygusal, duyarlı erkeğe saygın, etkileyici, yeterli gibi nitelikler yüklenir. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları insanların diğerlerine ilişkin değerlendirmelerinde hata yapmalarına neden olur. Kategorize ederek düşünme iç grubu dış gruptan daha olumlu değerlendirmeye yol açar. Kadınlar erkeklere karşı düşmanca bir tutum geliştirirken erkeklerin kadınlara karşı tutumları daha karışıktır. Yani hem düşmanca hem de olumlu tutumları vardır. Bu düşmanca tutumlar da cinsiyet kalıp yargılarının devamlılığını sağlamaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları insanların grup içindeki benzer yanları ve gruplar arasındaki farklı yanları abartmalarına neden olur. Dış grup iç gruptan daha homojen olarak algılanır. Kadınlar için, bütün erkekler birbirine benzer ancak kadınlardan oldukça farklıdırlar, erkekler içinse bütün kadınlar aynıdır ama erkeklerden farklıdırlar. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları yetişkinlerin kadın ve erkek hakkındaki değerlendirmelerini etkiler. Çocuklar da çok cinsiyetin etkisinde kalarak değerlendirme yaparlar. Karşılarındaki kişiyi değerlendirirken kişisel özelliklerini göz ardı ederler. Kısaca onların değerlendirmeleri de yetişkinlerin ki gibi kalıp yargılardan bağımsız değildir.

1.4.3. Toplumsal Cinsiyet Kalıp yargıları ve Davranış Sınırlandırması:

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, kişiyi birçok şekilde etkileyerek onun davranışlarını kalıp yargılara uygun hale getirmesini sağlamaktadır. Davranışsal Doğrulanma; Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının varlığını sürdürebilmelerinin en önemli nedenlerinden bir tanesi davranışsal olarak doğrulanmalarıdır. Davranışsal doğrulanma davranışta bulunan kişinin, karşıdaki kişinin kalıp yargısal beklentilerini fark edip onlara uygun

davranması sonucu oluşmaktadır. Davranışta bulunan kişinin diğerlerinin beklentilerine uygun davranışları göstermesinin değişik nedenleri olabilir.

Bazı durumlarda diğer insanların davranışları, beklenen davranış şekline ilişkin bazı örtük ve sözel olmayan işaretler verir. Yapılan bir çalışmada, beyaz katılımcıların siyah ve beyaz adaylarla yaptıkları bir iş görüşmesindeki sözel olan ve sözel olmayan davranışları gözlenmiştir. Katılımcıların, ırksal kalıp yargıları doğrulayacak şekilde siyah adayları daha sinirli ve yetersiz olarak değerlendirdikleri görülmüştür.

Diğer bazı durumlarda ise insanlar toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına uygun davranışlar beklediklerini daha açık işaretlerle belli ederler. Bu işaretler de örtük olanlar gibi doğrulayıcı davranışın gösterilmesini cesaretlendirirler. Burada insanlar, karşı taraftan, açık bir şekilde kalıp yargılarla tutarlı davranışlar göstermelerini talep ederler ve tutarsız davranışları da cezalandırırlar. Yapılan deneysel bir çalışmada üniversitedeki kız öğrencilerden, çekici erkek partnerleri için, hangi kadın tipinde (geleneksel-modern) olduklarını söylemeleri istenmiştir. Kız öğrencilerin, karşılarındaki erkek geleneksel bir ideolojiye sahip ise kendilerini geleneksel bir kadın olarak; modern bir ideolojiye sahip ise daha az geleneksel bir kadın olarak tanımladıkları görülmüştür.

Açık ve örtük işaretler yoluyla kalıp yargısal beklentiler doğrulayıcı davranışın gösterilmesini teşvik etmektedir. İki yabancıнын tek seferlik karşılaşması söz konusu olduğunda ise tarafların birbirleri üzerindeki doğrulayıcı davranış beklentilerinin baskısı daha az olacağı düşünülmektedir.

Kalıp yargısal beklentiler çocukların davranışları üzerinde de etkilidir. Çocuğun toplumsal cinsiyete ilişkin algısı anne ve babasının davranışları aracılığıyla şekillenir. Küçük yaşlarda özellikle babanın etkisi daha fazladır. Ailelerin çocuklarıyla ilgili beklentileri de çocukların davranışlarını ve seçimlerini etkilemektedir. Özellikle de çocuk, ailesinin duygusal desteğine

yoğun bir gereksinim duyuyorsa ailenin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına ilişkin baskısına daha fazla maruz kalacaktır.

Birçok çalışmada çocuğun kendini yeterli algılaması ve ailesinin de bu algısını desteklemesinin çocukların ilerideki tercihlerine etkisi olduğu görülmüştür. Örneğin kendisinin matematikte veya sporda iyi olduğunu düşünen çocuğun ailesi de onun bu tutumunu desteklediğinde üniversitede spor ya da matematik yönünde tercih yaptığı görülmüştür. Hem yetişkinler hem de çocuklar için davranışsal olarak doğrulanmaları, onay almaları onların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına uygun davranışlarını sürdürmelerini sağlamaktadır.

Kalıp yargı Korkusu; İnsanlar davranışlarıyla bazen olumsuz kalıp yargıları da doğruladıklarının farkındadırlar. Kalıp yargı korkusu karmaşık bir kavramdır ancak kalıp yargıların gelişimini anlamak için önemlidir.

Kavramın oldukça dar kapsamlı bir tanımı vardır. Belirli bir durumda harekete geçen geçici bir kaygı ve farkındalık durumu olarak tanımlanmaktadır. Kalıp yargı korkusu kişinin kendinden hoşnut olmamasının ya da kendini değersiz hissetmesinin sonucu olarak ortaya çıkmaz. Daha çok kişinin, davranışlarına, kendisinin ve diğer insanların gözünde olumsuz kalıp yargılar yoluyla mantıklı bir açıklama getireceğini düşündüğünde olan bir durumdur. Yani kalıp yargı korkusu, kişi benlik algısıyla uyuşan ve sonucu kendisi için gerçekten önemli olan bir değerlendirme yapacağı zaman olur. Örneğin bir kız öğrencinin genel olarak matematikte iyi olmadığını düşünmesi kalıp yargı korkusu olarak adlandırılmaz. Buna karşın yaklaşan matematik sınavında başarısız olmaktan endişe etmesi kalıp yargı korkusu olarak adlandırılmaktadır. Bu iki durum birbirinden farklıdır. Sonraki durumda kız öğrencinin hisleri geçicidir yani sadece o sınavla ilgilidir, içselleştirilmiş bir kendini başarısız hissetme durumu yoktur. Matematikteki başarısızlık elbette ki endişe yaratıcı bir durum değildir çünkü matematik onun için benlik algısıyla ilişkili değildir.

Kişi, kalıp yargı korkusuna tepki olarak, korkuya neden olan alanları yok sayar, kimliksizleştirir. Kimliksizleştirmenin anlamı kişinin kendilik değerini belirli bir alandaki performansından çıkarmasıdır. Bu durum kendilik değeri üzerinde geçici bir etkiye sahiptir ve olumsuz kalıp yargıların doğrulanmasına yol açar. Bu durumda da eğer bir kadın matematikte başarısız olma düşüncesinden dolayı bir kaygı yaşıyorsa o zaman kendini matematiğin sıkıcı olduğuna ikna etmeye çalışacaktır. Bu durumda matematiğin onun gözünde önemini yitirmesine neden olur ve matematik ödevlerini yapmayı bırakır, matematik yeteneği geriler. Sonunda da kadınların matematikte iyi olmadıkları kalıp yargısı doğrulanmış olur. Akademik kimliksizleştirme ilkokulda ortaya çıkmaktadır. Birinci sınıfta matematik kızların değil erkeklerin benlik kavramlarıyla ilişkili olarak algılanmaktadır. Bu durum sonraki yıllarda da devam eder. Kızlar matematiğin çok önemli ve faydalı olmadığını düşünürler. Dolayısıyla üniversitede çok fazla matematik ve fizik gibi alanları tercih etmezler.

Kalıp yargı korkusu kızlar ve erkekler için farklı şekillerde işlemektedir. Erkekler kalıp yargıları doğrulayıcı davranışlarda bulunmaktan çok onlara uygun davranmamaktan korkarlar. Diğer bir deyişle kadın kalıp yargılarına göre davranmaktan korkarlar. Çünkü böyle bir şeyin onlar için toplumsal maliyeti çok fazladır. Kızlar için ise durum biraz daha karışıktır. Onlar hem kadınsı rolleri ihlal etmekten hem de kadınsı kalıp yargılara göre davranmaktan korkarlar. Sonuç olarak kadınsı niteliklere sahip olmaya ilişkin toplumsal değer kaybı, kadınları hem kadınsı davranmaktan hem de davranmamaktan korkutur.

Kadınsı rollerin çekiciliği yaşla birlikte kadın için de erkek için de azalma göstermektedir. İki-üç yaşındaki erkek çocuklar kız erkek karışık oynanan oyunlardan kaçarlar. İlkokul yıllarında da durum aynıdır erkekler kadınsı davranışlardan kaçınırlar ve daha çok cinsiyetlerini belli eden davranışlara yönelirler. Yapılan araştırmalarda erkek çocukların şikâyet etme, yakınma gibi kızlara özgü olduğu düşünülen davranışlar göstermelerinin ve

kızların kendi cinsiyet rollerini ihlal etmelerinin her iki grubun akranları tarafından da alay konusu edildiği görülmüştür.

Yükleme Belirsizliği; Bazı durumlarda insanların kalıp yargıların etkisinde kalarak yaptıkları davranışlara ilişkin farkındalıkları, kalıp yargıların oluşumu için yükleme belirsizliği diye adlandırılan bir ikilem yaratmaktadır. Yüklem belirsizliği kalıp yargısal davranışların sonuçlarını anlamada yaşanan belirsizliktir.

Sosyal kalıp yargıların olumlu ve olumsuz sonuçları ya kişisel özelliklere ya da insanların üyesi oldukları sosyal kategorilere yüklenir. Olumsuz yaşantıların nereye yükleneceği açıktır. Kişi başarısızlığını, ya yeteneksizlik, çaba azlığı gibi kişisel özelliklere ya da önyargılara ve ayrımcılığa yükleyecektir. Daha az açık olan olumlu yaşantıların nereye yükleneceğidir. Kalıp yargılara uygun davranan kişi başarılı olduğu zaman başarılarını kişisel özelliklerine yükleyecektir. Özellikle de kişi ait olduğu gruba yönelik bir ayrımcılık yapıldığını düşünüyorsa başarısını gözünde iyice büyütecektir. Bir ihtimal daha vardır: Kişi başarısını hatalı geribildirim almış olmasına ya da üyesi olduğu grubun, yardıma ihtiyacı olan bir grup olduğunu düşünen birinin davranışına yükleyebilir. İnsanlar, karışık hisler besledikleri grupların, üyelerine karşı önyargılı olduklarını gizlemek için ya da eşitlikten yana olduklarını göstermek için daha olumlu davranış gösterirler.

Amacına uygun geribildirim gerçekte nedenlerini belirlemede ki yetersizlik erkekler ve özellikle kadınlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Yüklemedeki belirsizlik, bir yandan kişiye, başarısızlığını dış etkenlere yüklem olanağı vererek kendilik değerini olumsuz sonuçlardan korurken, diğer yandan öz yeterlik algısını tehdit etmektedir. Yüklem belirsizliğinin olumsuz diğer bir sonucu ise kişisel çaba ile elde edilen sonuçlar arasındaki ilişkiyi zayıflatarak kişinin içsel motivasyonunu azaltmasıdır. Motivasyonun azalması kişinin performansının düşmesine neden olacaktır ve performansı düşen kişi yeteneklerini ve potansiyelini doğru değerlendiremeyecektir.

Sonuç olarak kişi amacına uygun doğru bir geribildirim alamadığı zaman çaba harcamaktan vazgeçecektir.

Kalıp yargı korkusu gibi yükleme belirsizliği de kalıp yargıları doğrulayıcı davranışların gösterilmesini teşvik etmektedir. Yüklemede ki belirsizlik kadınların yetersiz oldukları yönündeki kalıp yargıların doğrulanma olasılığını hem gerçekte hem de onların zihninde arttırmaktadır.

Sosyal kalıp yargılar içindeki otomatik bileşenin önemi büyük olmasına karşın nasıl geliştiğine dair çok az araştırma vardır. Daha öncede söylendiği gibi cinsiyet kalıp yargıları çocukluktan itibaren sıklıkla kullanıldığı için zamanla otomatik bir hale dönüşür. Herhangi bir konuda öğrenilen bir bilginin daha sonra tekrar hatırlanması çok kolaydır. Kalıp yargılar içinde durum böyledir, öğrenilen kalıp yargılar zaman içinde tekrar edildiği için hatırlamak otomatik bir hale dönüşür. Yetişkinlikte cinsiyet kalıp yargıları kişinin algılamasında baskın bir hale gelmektedir. Kalıp yargıların otomatikleşmesi ilk kodlamayla geri çağırma arasındaki örtüşmenin derecesine bağlıdır. Eğer bu iki alan birbiriyle tam örtüşüyorsa o zaman süreç başarılı bir şekilde işler. Yapılan tekrarlar otomatikleşmeyi kolaylaştıracaktır. Kalıp yargıların erken yaşlarda öğrenilmesi daha fazla tekrara imkân tanıyacağı için onların daha güçlü olmalarını sağlayacaktır.

1.5. TOPLUMSAL CİNSİYET ÖNYARGILAR VE AYRIMCILIK

Önyargı, belli bir gruba, grubun kişilerine karşı geliştirilen olumsuz durumdur. Ayrımcılık ise önyargıların ve kalıp yargıların davranışlara dökülmüş biçimidir. Cinsiyetle ilgili geliştirilen pek çok önyargı vardır ve bunlar oldukça güçlü davranışsal kalıplara döküle bilmektedirler. Cinsiyet önyargıları daha çok kadınlara yöneliktir ancak erkeklere yönelik geliştirilmiş önyargılarda mevcuttur. Çoğu zaman etrafımızda gördüğümüz şeylerden biridir, kadınlara karşı önyargılar örneğin, bir iş için 'o kadın olduğu için bunu yapamaz' yada 'kadınsa bu işi o beceremez' gibi söylenenleri hepimiz duyar

yada bizzat yaşarız. Bu gibi sözler genellikle önyargılar sonucu gelişir ve cinsiyet ayrımcılığına neden olur.

Cinsiyet ayrımcılığı için cinsiyetçilik terimi de kullanılmaktadır ve erkek egemen toplumda kadınlara yönelik olumsuz tutumların hayata ayrımcılık olarak yansması sonucunda kadının sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alanlarda erkeğe göre düşük konumlarda tutulması olarak tanımlanmaktadır (Dökmen,2006:122). Kadınlara uygulanan cinsiyet ayrımcılığının iki boyutu vardır; birincisi kadını zayıf görerek kadını korumaya dönük tarzda ayrımcılık, ikincisi, kadını küçümseyerek, onu aşağılayarak, onu düşük bulan tarzda ayrımcılık. Birincisinde kadının zayıf görülmesi örneğin fiziksel ve duygusal yönlerden kadına yardıma ve sevgiye muhtaç bir varlık olarak algılanarak bu şekildeki önyargılarla tutum geliştirilmesine neden olur. Örneğin anne ve babalar erkek ve kız çocuklarına bir iş verdiklerinde eğer o iş fiziksel bir çaba gerektiriyorsa erkek çocuklarından yapmalarını isterler eğer çocuklardan itiraz gelirse ama kız kardeşin onu yapamaz, kızlar böyle şeyler yapamaz gibi karşılıklar alırlar. Aynı şekilde mutfakla ya da ev işleriyle ilgili şeylerinde daha çok kız çocukları tarafından yapılması istenir ve itirazlara da erkek kardeşin bu işi yapamaz o bir erkek gibi yanıtlar verilir. İkincisinde kadın daha çok erkeğe bağımlı bir varlık olarak düşünülür ve davranışlarda bu tarz bir ayrımcılık yapılır. Örneğin aileler evlilik çağındaki çocuklarından kız çocuklarının evlenmesini daha çok isterler çünkü kız çocukları için evde kaldı yakıştırmaları çok utanç vericidir. Diğer bir örnekte yine anne ve babalar erkek çocuklarının eve geliş saatlerini umursamazken kız çocuklarıyla geç kalması halinde tartışır.

Cinsiyet önyargıları, çeşitli olumsuz olarak geliştirilen kalıp yargılardan oluşur. Daha çocuk yaşta öğrendiğimiz cinsiyet kalıp yargıları, kadın ve erkeğe karşı geliştirdiğimiz önyargıların bir kısmını meydana getirir. Çocukken oluşan bu önyargılar güçlüdürler ve bunları değiştirmek zordur. Bu nedenle kadın erkek ayrımcılığı sık karşılaşılan bir durumdur. Cinsiyet ayrımcılığı daha çok iş yaşamında ve eğitimde görülür. Kız çocuklarının daha

az okutulması ve eğitim sürelerinin daha kısa olmasında cinsiyet ayrımcılığının payı büyüktür. Kız çocukları yüzyıllardır bu türden bir geri bırakılmışlığın içindedir. Birçok aile kız çocuklarını okutmamış birçoğu da ilköğretim düzeyinde eğitimi ancak alabilmiştir. Şanslı olan gruptakiler lise ve üniversiteyi okuyabilmişlerdir. Yine iş kolları da birçok yerde kadınların daha çok ağırlıkta çalıştığı sektörler ve erkeklerin ağırlıklı çalıştığı sektörler olarak ayrılmışlardır. Erkekler mühendislik alanlarında örneğin inşaat, elektronik vb de sayıca fazlayken örneğin sekreterlik, danışmanlık, bankalarda kadın sayısı fazladır. Cinsiyet ayrımcılığı bazı mesleklere kadın mesleği bazılarında da erkek mesleği olarak bakılmasına neden olmuştur. Örn sekreterlik, hemşirelik kadın mesleği iken inşaat mühendisliği, şoförlük erkek mesleği olarak adlandırılmıştır. Ancak bu önyargılar günümüzde yavaş yavaş aşılmaktadır.

İş yaşamında diğer bir cinsiyet ayrımcılığı konusu da ücretlerdir. Kadın çalışanlar pek çok iş yerinde aynı işi yapan erkek çalışanlardan daha az ücretle çalıştırılmaktadır. Sanayi devriminden bu yana aktif olarak iş gücüne katılan ve emeğinin karşılığında ücret alan kadın, halen eşit işe eşit ücret mücadelesi vermektedir. Bu konuda kadınlar büyük mesafe kaydetse de halen tam olarak düzelmemiştir. İş yaşamında kadınların karşılaştığı cinsiyet ayrımcılığının bir diğeri de kariyer konusudur. Pek çok kadın yeterince çalışmasına rağmen erkekler kadar kariyerde hızlı ve yüksek bir pozisyona ilerleyemez. Cam tavan etkisi olarak adlandırılan bu durumda kadınların kariyeri önünde fark edilmeyen bir engel vardır. Kadınların işlerinde yükselmesini engelleyen burdum onların yönetici, amir gibi üst pozisyonlara çıkmasına engel olur. Bu durum cinsiyet ayrımcılığının gizil mekanizmasına bir örnektir, aslında bir engel yokmuş gibi görünse de kadınları engelleyen bu mekanizma gizil bir biçimde çalışır (Dökmen,2006:130).

Cinsiyet ayrımcılığı kişiler arası etkileşimde de gözlenmektedir. Gerçek yaşam alanlarda yapılan gözlemlerde kadınların nadiren de olsa

birlikte oldukları kişilere karşı olumsuz davrandıkları, ancak erkeklerin erkeklere nadiren olumsuz davrandıkları ama kadınlara karşı daha fazla olumsuz davrandıkları ortaya çıkmıştır. Bir başka araştırmada, marketlerdeki satış reyonlarına bir kadın ile erkek aynı anda geldiklerinde(%63) erkeklere daha önce hizmet edildiği belirlenmiştir. Ancak bazı araştırmalarda da kadınların kadınları daha çok kayırdıklarından söz edilmektedir. Kadınların cinsiyet temelinde iç grup yanlılığını daha çok yaptıklarını bildiren araştırmalar vardır.(Dökmen,2006:124).Bazı durumlarda kadınlarında birbirlerine karşı önyargılı davranmaktadırlar. Bunda hiç kuşkusuz onlara yüklenen kalıp yargıların ve ataerkil yapının öğretilerinin katkısı büyüktür. Kadınlarda sorulsa çoğunlukla kızları için öğretmenlik, hemşirelik, gibi meslekleri uygun görürken erkek çocukları için mühendislik, doktorluk vb tercih etmektedirler.

Cinsiyet ayrımcılığı doğrudan eylemler biçiminde olabileceği gibi gizli ya da dolaylı biçimlerde de gerçekleşebilir. Özellikle günümüzde, cinsiyet önyargıları ve ayrımcılığı daha karmaşık bir hal almıştır. Toplum artık bu tür davranışları hoş görmediği için, insanlar belki çoğu zaman kendilerinin de farkında olmadıkları dolaylı biçimde ayrımcılık yapmaktadırlar. İşten çıkarılma oranının kadınlarda fazla olması doğrudan cinsiyet ayrımcılığına bağlanabilir. Cinsiyet ayrımcılığı, iş kollarının kadının ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmemesi ve kadın için zorlaştırılması gibi yollarla gizli ya da dolaylı olabilir. Yeni doğum yapmış bir kadının doğum sonrası izninin ihtiyacı düzeyinde olmaması, ücretsiz izin almanın ise aile gelirinin azalmasına yol açacağı için hiç de uygun bulunmaması bu tür bir ayrımcılığın sonucu olabilir. Çoğu kurumlarda annenin ve bebeğin ihtiyaçlarına cevap verebilecek kreş ve anaokulu gibi düzenlemelerin olmayışı da tam verimli çalışamamasına, dolayısıyla yükselememesine ve başarısının düşmesine yol açmaktadır, buda kadına yapılan haksızlığın faturasını yine kadına yüklenmesine yol açmaktadır. Çalışanların çoğunun erkeklerin oluşturduğu iş yerlerinde kadınlara özel ihtiyaçlarını giderme için uygun mekânların düzenlenmemesi de böyle bir ayrımcılık olarak nitelenebilir.(Dökmen,2006:126). Bu nedenlerle

kadınlar pek çok sorun yaşamaktadırlar bu gizil ve dolaylı ayrımcılık doğrudan yapılmadığı içinde bunlarla mücadelelerde yasal yollara güçlükle başvurulabilmekte daha çok tepkiler  ik yet boyutunu geçmemektedir.

Tüm bunların yanı sıra yasalarda da cinsiyet ayrımcılığı görmek mümkündür. Günümüzde dünyanın pek çok yerinde kadınlara yönelik haklar düzeltilmiş kadına pek çok haklar tanınmı sa da birçok yerde kadınlara yapılan yasal engellemeler devam etmektedir. Örneğin Afganistan da kadınlar burkasız sokağa çıkamazken, İran evli kadınların e lerinden bo anmaları ancak kocaları isterse mümkündür. Bu gibi durumlarda kadının aksini yapması çok büyük cezalandırılmayla karşılık bulmaktadır. Bazı hallerde kadınlar kendilerini erkeklerden daha güçsüz ve başarısız buldukları için cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadırlar yani bir bakıma kadınların kendileri hakkında ki beklentilerinin düşük olması da erkekleri ayrımcı davranışlara sürükleyen etken olmaktadır. Kadınların kendilerine karşı bu tutumları onların bastırılmı lıklarını kabullenmeleri ile alakalıdır. Kadına yüklenen kalıp yargılar kendi i lerinde de o kadar i selle mi tir ki kadın kendini güçsüz görmeyi normalle tirmi  duruma gelmiştir.

Cinsiyet ayrımcılığı ve cinsiyet  n yargıları günümüzde eski dönemlere göre azalmı sa da halen devam etmektedir. Doğrudan veya dolaylı ya da gizil bir biçimde cinsler halen birbirlerine  n yargılar beslemektedir. Ayrımcılıktan en fazla kadınlar zarar görmektedir ve kadınların ikincil statüleri de bu yolla peki mektedir.

1.6.TOPLUMSAL CİNSİYETE DAYALI CİNSİYET FARKLILIKLARI

İnsan iki cins olarak doğada varlığını sürdürürken, kadın ve erkek olmak kaydıyla, var olan sosyal yapılar içinde insanlıktan daha çok algılanan kadınlık ya da erkekliktir, yani cinsiyettir. Bugün pek  o umuz çevremizdeki bireyleri insan vasfından öte kadın ve erkek olarak nitelendiriyoruz, öncelikle

her iki cinsin de insan olduklarını unutarak. Konuştuğumuz her iki cinsinde insan olduğu gerçeği unutulmuş bir ayrıntı gibi. Oysaki üzerinde durulan noktalar kadınlar ve erkekler arasındaki ayrıntılardır, asıl olan iki cinsinde insan olduğudur. İşte insan olma bilincinden uzaklaşma kadın ve erkek arasındaki farklardan bahsedilmesine ve bir cinsin diğer cinsten üstün olduğu inancının pekiştirilmeye çalışılmasına neden olmuştur.

Erkek cinsinin üstünlüğü ataerkil sistemin başından beri vurgulanmıştır. Anaerkil dönemde kadına duyulan hayranlık, onu bolluğun ve bereketin timsali olarak gösteren kadın tanrıça heykellerinde kendini gösterirken, ataerkil döneme gelindiğinde erkek heykeller gücün ve estetiğin göstergesi olarak yapılıyordu. Ve ataerkil dönem kadın ve erkek arasındaki farkı, kadını toplumda ikincil bir varlık haline getirerek büyütüyordu. Ataerkil dönemde kadının üretimden uzaklaşması onun sosyal ve hukuksal haklardan da mahrum bırakılmasına neden oluyordu. Antik yunan da kadınların hiçbir değeri yoktu üreme aracı olmaları dışında, hatta kadın kanının pis olduğuna dair inanışlar vardı. Sanayi devrimi ile üretime yeniden dâhil olan kadın, hakları için mücadele vererek kadın erkek eşitliğini sağlamayı amaçlıyordu. Ancak önündeki en büyük engel bireylerin zihnine yerleşmiş kalıp yargılardı ve bu yargılar kadın erkek farklılığını vurguluyordu.

Tüm bu süreçleri aşır gelen toplumlar, kadınlar bir takım haklar kazandıkça, kadın ve erkek arasında ayrılıklara neden olabilecek farklardan da konuşmaya başladılar. Kadının ikincilleştirilmesinde çoğu kez sebep olarak kadın bedeninin zayıflığı, kadının duygusal olarak hassalığı gösterilmiştir. Buna karşın erkeklerin fiziksel olarak da duygusal olarak da kadından güçlü olduğu vurgulanmıştır. Ancak gerçekten durum böyledir yoksa erkeklerin güçlü olduğuna dair yaratılan imaj hepimizi öyle olduğuna mı inandırmıştır. Yapılan bazı araştırmalar da kadın ve erkek arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışmıştır. Buna göre benzerlikler ve farklılıklar yaklaşımı olarak iki tür yaklaşım ortaya çıkmıştır. Benzerlikler yaklaşımına göre, kadının ve erkeğin zihinsel ve sosyal becerilerinde

genellikle benzer oldukları kabul edilmektedir. Bu görüşe göre, gerçekte kadın ve erkek birbirine benzemesine rağmen sosyal güçler kadınla erkek arasında geçici farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Farklılıklar yaklaşımına göre, kadınla erkek zihinsel ve sosyal becerileri açısından farklıdır. Bu yaklaşımı benimseyenler genellikle kadınla ilişkili olduğu için değeri düşürülen olumlu özellikleri vurgulamaktadırlar. Örneğin kadınların kişiler arasındaki ilişkileri daha çok önemseydiği ya da daha bakım verici oldukları gibi özelliklerin kadının doğasında, özünde olduğu için erkeklerden farklı oldukları söylenir.

Kadın ve erkek arasında ki farklılıkları inceleyen çeşitli araştırmalar yapılmıştır ve farklılıklar çeşitli kategorilere ayrılarak ortaya konulmuştur. Bu kategorilerde cinsiyetler arası farklar ortaya çıkmışsa da oransal olarak çok büyük farklılıklar elde edilmemiştir. Bu kategorilerden bazılarını bakacak olursak: ilk olarak çocukluk döneminde; erkek çocukların kız çocuklardan daha saldırgan olduğu, olumlu sosyal davranışlar bakımından, yardım severlik, ilgi-bakım vericilik gibi konularda, yardım severlikte her iki cins birbirine yakinken bakım vericilikte kızlar daha çok bakım verici oldukları gözlenmiştir. Okul başarısı konusunda kız çocukları erkek çocuklardan daha başarılı olurken matematik gibi sayısal alanlarda erkek çocukların ortaokuldan başlayarak kızlardan avantajlı duruma geçtikleri gözlenmiş, erkek çocuklar kendilerini matematik, spor, mekanik beceriler gibi erkeksi olarak nitelendirilen alanlarda daha yeterli algılamakta ve kendilerinden daha yüksek başarı alacakları noktasında da güdülendirilmekteyken, kızlar ise daha çok kadınsı olarak nitelendirilen dil ve sanat gibi konularda kendilerinden başarı beklenip güdülendirilmekteler ve kızlar bu gibi alanlarda kendilerine daha yüksek standartlar koymaktadırlar. Okul öncesi dönemlerden itibaren kızlar heyecanlara ilişkin bilgileri daha iyi kavramakta erkeklerden daha iyi empati kurabilmektedirler bunun yanında kızlar erkeklerden daha korkak ve utangaçken, okulla ilgili daha çok kaygı yaşarlarken, erkek çocuklar daha çok risk almaktadırlar. Uyuma davranışında kızların daha çok uymacı oldukları erkeklerinse atılgan oldukları, oyun ve

arkadaşlık konularında her iki cinsinde birbirine yakın oldukları gözlenmiştir (Dökmen,2006:165-166).

Yetişkinlere ait bazı incelemelerde ise; kadınların erkeklerden sözel yeteneklerinin fazla olduğu matematik, fen uzaysal yeteneklerde ise erkeklerin daha başarılı olduğu gözlenmiş ancak aradaki farkın büyük olmadığı erkeklerin ortaokul ve sonrasında daha çok sayısal alanlara yönlendirilmesi ve bu konularda güdülendirilmelerinin de farka neden olduğu belirtilmektedir. Uyma davranışının kadınlarda daha baskın, erkeklerin daha saldırgan oldukları gözlenmiştir. Sözsüz iletişim ve yüz ifadelerini çözme, vücut ipuçlarını çözme, ses tonunu yorumlamada kadınlar daha başarılı olmuştur. Kadınların sözel olmayan davranışları erkeklerden daha duyarlı olmaları onların toplum içinde daha düşük statüde olmalarının bir sonucu olarak yorumlanmaktadır. Grup içinde kadınlar daha arkadaşça ve uyma davranışları sergilerken, erkeklerde liderlik eğilimi fazladır. Erkek liderle kadın liderler arasındaki en büyük fark, kadınların daha demokratik olmasıyken erkekler görev yönelimli lider, kadınlar ilişki yönelimli lider olarak nitelendirilmiştir. Yardım etmede; kadınlar daha çok yardım edilen erkeklerde yardım eden konumundayken, benlik konusunda erkeklerin genel benlik saygısının kadınlardan fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınlar arkadaşlıkta erkeklere göre daha yakın olma ve daha çok duygusal paylaşımda bulunma eğilimindedirler. Kadınlar erkeklere göre kendini daha çok açarlar, aşk konusunda da kadınların erkeklere göre daha çabuk ve kolay aşık olduğu ve erkeklerden daha romantik oldukları, kadınlara kıyasla erkeklerin daha çok, cinsel birleşmeye dayalı, çok eşli ve açık ilişkilere yönelimli oldukları, cinsel davranışları zevkli ama tarafların bağlanmadan gerçekleştirdikleri bir fiziksel eylem olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Kadınlara kıyasla erkekler yaşamları boyunca daha çok risk alırlarken, fiziksel sağlık bakımından hastalık oranının kadınlarda, ölüm oranının erkeklerde daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Erkeklere oranla kadınlar bedenlerinden daha az hoşnuttur. Hoşnutsuzluk günümüzde oldukça yaygındır kadınlar bir türlü istedikleri vücut ölçülerinde olmadıklarından yakınırken erkekler kendilerini daha çekici

bulduklarını ifade etmektedirler. Kadınların günümüzde diyet, spor, sağlıklı yaşam, kozmetik konularına aşırı ilgisi de bedenlerine karşı duydukları hoşnutsuzluktan ileri gelir. Hoşnutsuzluğun temelinde ise günümüzde yaratılan zayıf kadın güzeldir, makyajla kadın daha güzel olur gibi imgeler yatmaktadır (Dökmen,2006:203).

Sonuç olarak kadınla erkek arasında farklılıkların mevcut olduğu ancak bunların abartılmaması gerektiğini söylemek mümkündür. Günümüzde abartılan farklılıkların aslında çeşitli önyargılar ve kalıp yargılarla beslenen ve kadın ve erkeğin psikolojisini etkileyen tutumlardan kaynaklandığı belirtilmektedir. En fazla cinsiyet farklılığı saldırganlık ve sözel olmayan iletişimde gözlemlenmiş ancak araştırmalarda kalıp yargıların boyutu pek dikkate alınmadığı bilinmektedir. Bu doğrultuda aslında çeşitli kalıp yargıların yıkılmasıyla kadının ve erkeğin her alanda birbirine eş duruma gelebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır, yeter ki topluda toplumlarda bu yönde bir eğilim olsun. Gelecekte toplumların bu yönde ilerlemesi bir temenni değil gerçek boyut kazanacaktır çünkü günümüzde değişen kalıp yargılar bunun en büyük göstergesidir. Bugün kadının yapamaz dediği pek çok şeyi başardığı spor, sanat, bilim, sosyal yapılarda ve kurumlarda yerini aldığını görmekteyiz. İşte tüm bu olumlu gelişmeler kadın ve erkek arasındaki farkları giderek azalırken kadının ikincil statüsü giderek bakış açılarında ve yaşayış biçimlerinde değişmektedir.

1.7. KADININ İKİNCİLLEŞTİRİLMESİNDE BİR ETMEN OLARAK KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

Kitle iletişim araçlarının önemi günümüzde çok iyi bilinmektedir. Bütün dünya, insanlar, olaylar ve birçok konuda kitle iletişim araçları sayesinde bilgi ediniriz. Günümüzde insanlar pek çok bilgiye kitle iletişim araçları vasıtasıyla ulaşırken aslında bu bilgilerin ne kadar doğru ya da ne kadarının doğru olduğunu, sorgulayanların sayısı oldukça azdır. Bunun yanı sıra kitle iletişim araçlarının, bir takım ideolojileri, görüşleri, düşünceleri

empoze etmekte kullanılabilecek en iyi araç olduğu da bilinen bir gerçektir. Bu nedenle kitle iletişim araçları bilgiye uzanan en kısa ve en kolay yol olmakla birlikte bilgiyi saptırmak, değiştirmek ya da istenen biçimde sunmak açısından da en tehlikeli araçlardır. Kitle iletişim araçları arasında en büyük etkiyi sağlayan hiç kuşkusuz televizyondur bunun yanı sıra radyo, gazete-dergi, kitapları sayabiliriz.

1.7.1. Televizyonun Etkileri:

Televizyon hemen hemen her evde bulunan ve gün içerisinde uzun saatlerimizi karşısında geçirdiğimiz bir aygıttır. Karşısında geçirdiğimiz saatlerin oldukça fazla olması üzerimizde ne kadar çok etki yaratabileceğinin de göstergesidir. Günümüzde çocuklukta başlayan televizyon izleme alışkanlığının bazı durumlarda hastalıklı boyuta ulaştığı yapılan araştırmalarda da ortaya konulan bir gerçektir. Bu nedenlerle televizyonun bireyler üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Toplumsal cinsiyet, cinsiyet algılama bakımlarından da televizyon oldukça büyük etki yaratmaktadır.

Televizyonda gösterilen reklâmlar, filmler, müzik klipleri, kadın ve çocuk programlarında cinsiyet yargılarını pekiştiren, yön veren, şekillendiren temalar görmek mümkündür. Televizyon aynı zamanda belli rollerin kazanımını da sağlarlar. Pek çok çocuğun sevdiği bir televizyon kahramanı mutlaka vardır. Rol model seçiminde bu kahramanların pek çoğunun etkisi büyüktür. Çocuklar sevdikleri kahramanların karakterlerini olduğu gibi taklit etmeseler de onlardan büyük ölçüde etkilenir belirli tutum ve davranışları onlardan kazanabilirler. Araştırmaların pek çoğu çocukların cinsiyet kalıp yargıları, aile içi roller, cinsiyetlere özgü pek çok niteliklere dair birçok bilgiyi televizyondan öğrendiklerini ortaya koymuştur.

Televizyona dair araştırmalarda kadın ve erkeğin sunuluşunda büyük bir fark ve yanlılık gözlenmiştir. Erkekler kadınlara oranla televizyonda daha çok gösterilirken, kadın daha çok estetik yanı kullanılarak, süs gibi

temalarda gösterilmektedir. Kadın daha çok mayolu, gece kıyafetli, fiziksel olarak bir özelliği dikkat çekecek şekilde resmedilmektedir. Birçok film ve çizgi film de kahramanlar hep erkektir. Kadın kahraman sayısı yok denecek kadar azdır. Bu filmler erkekler hep güçlü, başarılı, üstün yetenekli, korkusuz, mücadeleci olarak gösterilirken kadınlar onların yanında ya sevgili, eş ya da anne rollerine büründürülmüş dayanışmacı, şefkatli, yardımcı olarak gösterilmektedir.

Kadınlar eğlence ve yarışma programlarında yardımcı rollerde ve daha çok vücutlarını sergiler durumdadır. Bu tarzda pek çok program kadın dansçı kullanırken erkek dansçı kullanmamaktadır. Televizyonda erkekler daha çok kafalarıyla daha az vücutlarıyla tasvir edilirken, kadınlar daha çok vücutları daha az kafalarıyla tasvir edilmektedir. Buda televizyonun cinsiyetlere bakışı ve ayrımcılığını gösterme noktasında önemli bir örnektir (Dökmen,2006:142).

Kadınlar televizyonun en sadık en çok sayıda ki izleyicileridir. Tüm bu kadın ayrımı ve aşağılanmasına onların büyük çoğunluğunun itirazı da yoktur. Bunun nedenleri arasında öğrenilmiş kalıp yargılar ve davranış biçimleri ile farkındasızlık gelir. Kadınlar televizyonda daha çok yardımcı, anne, ev hanımı erkeklerde yöneten ve otoriter rollerindeyken, izleyici kadının bunu yadsımadığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra televizyon kadınları özellikle eğitimsiz yada eğitim seviyesi düşük olanları sosyal, siyasal gelişmeler, kendilerini geliştirme konularında da bilgilendiriyor.

Reklâmlarda kadın ve erkek kabul görmüş geleneksel rollerinde resmedilmektedir. Tüketim toplumlarında yaşayan bizler için reklâmlar birer tüketimi artırma, albeniyi sunma ve ikna etme aracıdır. Firmalar satışlarını arttırmak için reklâmlara çok önem verirler ve bu konuda pek çok araştırma yaparlar. İlk reklâmlarda hep erkek ögesi ön plana çıkarılmaktaydı bunun nedeni satın almada karar verici olarak erkeğin kabul edilmesi idi daha sonra kadın figürler ön plana çıktı. Bunun altında yatan sebepse ilerleyen zaman

içinde kadınların erkekler üzerindeki etkisinin artmasıdır tabi bu doğrultuda reklam stratejileri de değişmiş kadın figürler artmıştı. Günümüz reklâmlarında en çok kullanılan öge çocuklardır çünkü artık ailede anne ve babanın seçimlerini en çok çocuklarının etkilediği görülmüş ve reklâmlarda bu doğrultuda şekillendirilmiştir. Kadınlar reklâmlarda da hep fiziksel bir unsur olarak kullanılmış, kadının estetiği, güzelliği, cazibesi reklâmların hep baştan çıkarıcı unsuru olarak gösterilmiştir. Müzik kliplerinde de hep aynı ayırım vardır. Kadın cinsel bir öge olarak resmedilirken, erkek güçlü, saldırgan, maceracı olarak resmedilmektedir.

1.7.2. Gazete ve Dergilerin Etkileri:

Gazete ve dergiler incelendiğinde onların da televizyon ve reklâmlar gibi klasik cinsiyet rollerini ve kalıp yargıları yansıttığı gözlenmektedir. Gazete haberlerinde erkek konulu haberlerin fazlalığı dikkat çekicidir. Kadınlarla ilgili haberlerde kadınların çoğunlukla mağdur, eşlerinden şiddet gören toplumda kadın olmanın zorluğuna dikkat çeken konular işlenirken, erkeklerle ilgili haberler bir suçu konu almıyorsa şayet genel anlamda erkeklerin başarıları konuludur. Yani kısaca kadınların sorunları erkeklerinse başarıları yazılı medyada çoğunlukla haber değeri taşır. Şayet bir kadın başarısıyla haber oluyorsa bu daha özel bir durum, daha güç bir durumun aşılması olarak verilir ve haberi okurken ‘kadın olmasına rağmen’ ya da ‘bir kadın olarak’ gibi ibarelere rastlanır. Yani kadın kendinden beklenmeyeni başardığı ve kadın olarak bunu başardığı için cinsiyet unsuru kelime baskın olarak verilir.

Gazetelerin hafta sonu ekleri ya da dergiler bir aile tablosunu resim olarak verdiklerinde resimde çoğunlukla şunları görürüz; kadın ya mutfakta aile için yemek yaparken ya da çocukları ile ilgilenirken erkek ise arabasıyla ilgilenirken, ya da çocuklarıyla oyun oynarken. Bu fotoğraflar öylesine alışılmış birer tablodur ki bakanlar için oldukça açık mesajlar verir. Sanki aile saadeti denen şey bundan ibarettir ve böyle olmalıdır. Bu klasik aile

fotoğrafları kadın ve erkek rollerinin gazete, dergiler yoluyla benimsetilmesine birer örnektir.

Cinsiyet kalıp yargılarını gazete ve dergilerin haberlerinde, fotoğraflarında hatta karikatürlerinde bile açıkça görmek mümkündür. Bir çok gazetenin arka sayfasında her gün mutlaka bir mayolu kadın resmi ve altında haber değeri taşımayan üç cümle ile verilen mayolu güzel hakkında bir yazıya rastlarız. Bu kadın bedenini her gün hep bu şekilde ve hep aynı yerde vermenin gazetelerce kadın bedeninin nasıl algılanıp yansıtıldığını gösteren bir örnektir çünkü orada hiçbir zaman mayolu bir erkek resmedilmez. Günümüz tüketim dünyasında kadın bedeni insanları cezbeden, baştan çıkaran bir figür olarak resmedilerek satış dünyasında bir araç olarak kullanılmaktadır. Gazete ve dergi reklâmlarında da bu şekilde kullanılmaktadır.

1.7.3. Çocuk Kitaplarının Etkileri:

Çocuklar toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını, cinsiyet rollerini ailede öğrenmeye başlarlar. Bu aşamada onları etkileyen diğer bir unsurda hiç kuşkusuz kitaplardır. Okul öncesi dönemde masallar, hikâyeler, resimli kitaplar, okulda ise ders kitapları ve diğer kaynak kitaplar çocukların cinsiyet kalıp yargı ve rollerini öğrenmede önemli unsurlardır.

Okul öncesi çocukları için en çok okunan kitaplardaki toplumsal cinsiyet rollerinin çözümlemesi yapılmış ve toplumsal cinsiyet rolleri arasında açık farklılıklar bulmuşlardır. Öykü ve resimlerde, kadınlara 11'e 1 gibi bir oranla ağır basan erkekler çok daha ağırlıklı bir yer tutmaktaydı. Toplumsal cinsiyet kimlikleri olan hayvanlarda dâhil edildiğinde, bu oran 95'e 1 idi. Dişilerle erkeklerin etkinlikleri de farklılaşmaktaydı Erkekler, serüven türü uğraşlar ile bağımsızlık ve güç gerektiren ev dışı etkinlikleri gerçekleştirmekteydiler. Kızlar söz konusu olduğunda, edilgin ve çoğunlukla ev işi yapıyor şekilde sergileniyorlardı. Kızlar, erkekler için yemek pişirip temizlik yapar ya da onların dönüşünü beklerlerdi. Aynı şey öykü kitaplarında

bulunan yetişkin kadın ve erkekler içinde büyük ölçüde geçerliydi. Eş ve anne olmayan kadınlar, cadılar ya da periler gibi düşsel yaratıklardı. Çözömlenen bütün kitaplarda, evi dışında bir mesleği olan hiçbir kadın yoktu. Buna karşın erkekler savaşı, polis, yargı, kral vb. idiler (Giddens,2000:100).

Masallar, cinsiyete ve kızlarla erkek çocuklardan sahip olmaları beklenen amaçlar ve hedeflere yönelik olarak, geleneksel bir tutum benimsemektedirler. 'Prens bir gün gelecek'- bunun anlamı, birkaç yüzyıl öncesindeki peri masalları türlerindeki gibi, yoksul bir aileden gelen bir kızın talih ve servet düşleyebileceğidir. Bugün bunun anlamı, romantik aşkın idealleriyle daha bir bağlantılı hale gelmiştir. Kimi feministler, en ünlü masalları, bunlardaki genel vurguları tersine çevirerek yeniden yazmaya çalışmışlardır.Masallarda anlatılan erkek kahramanlar güçlü, mücadelecı, sonunda hep kazanan, zor durumdaki sevgilisini hep kötölüklerden kurtaran kişilerdir, kadınlarsa genellikle zayıf, bir kurtarıcı bekleyen bunun yanında hep iyi niyetli, şefkatlidirler (Giddens,2000:101).

Çocuk kitapları incelendiğinde erkeklerin kadınlardan daha fazla resmedildiğı gözlenmiş. 1980 den buyana bu durum biraz daha düzelmiştir ancak kadınlar resmediliş tarzları yine cinsiyet rollerini belirginleştirir biçimdedir. Kadınlar genellikle öğretmen, hizmetçi, prenses olarak resmedilmektedir. Okul kitaplarında da kadınlar belirli cinsiyet rollerindedir. Kadınlar okul kitaplarında da erkeklere göre az resmedilirken daha çok anne olarak ev işi yaparken gösterilmekte erkekler ise bir mesleğe dair bir işi yaparken gösterilmektedir. Bu kitaplar çocukların algılarını hep belirli kadın erkek modelleri ile doldurarak belirli kalıp yargılar ve tutumlar kazanmalarında pekiştirici rol üstlenmektedirler (Dökmen,2006:147).

Ders kitaplarında 1950 lere kadar kadın öğretmenler olmakla birlikte çoğunlukla öğretmenler erkektir. Daha sonra kadın öğretmen sayısı daha fazla olmuştur. Özellikle ilkokul kitapları böyledir. Kadın öğretmen sayısının özellikle ilkokullarda artış göstermesi bu mesleğin kadın mesleğı olduğunu

gösteren bir vurgudur. Kadın için öğretmenlik anneliğin bir uzantısı olarak gösterilmiştir. Ders kitaplarında müdürlerde hep erkek olarak resmedilmiştir. Çünkü yöneticilik daha çok erkeklere özgü bir iş olarak görülmüştür. Çocuklar bu resimlerde hep aynı şeyi görerek kadın ve erkeği zihinlerinde belirli rollerle örtüştürmektedirler. Görülmektedir ki toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde çocuk kitapları ve ders kitaplarının da belirli bir payı vardır ve bu pay hiç de azımsanmayacak miktardadır. Var olan toplumsal cinsiyet anlayışı buralara kadar yansımakta ve bizler için normalleşmektedir. Günümüzde bu konuda yapılan araştırmalar ve eleştiriler bir takım değişikliklerin olmasını sağlamakla birlikte henüz yeterli değişiklik olmamıştır.

Sonuç olarak, kitle iletişim araçlarının toplumsal cinsiyet bakış açısını etkileyen araçlar oldukları açıktır. Ataerkil sistemin baskın eril kişiliği bu yöntemle bireylerin algılarına daha rahat girmekte ve istenen imgeler yaratılmaktadır. Oluşan kalıp yargılar daha sonraları bireylerin davranışlarında, önyargılarında ve ayrımcı tutumlarında kendini göstermektedir. Bu bakımdan da kitle iletişim araçlarının ne kadar tehlikeli ve etkili araçlar olduklarını görmek mümkündür.

1.8. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİ PEKİŞTİRME VE FARKINDALIK

Toplumsal cinsiyet rolleri, çocuk yaşta öğrenilmeye başladıktan sonra bir takım kalıp yargılarla davranışlara ve tutumlara yansımaktadır. Çocukken kavramaya başladığımız cinsiyetimiz artık değiştiremediğimiz bir unsur olarak kimliğimizin bir parçasını oluştururken benliğimizde bu doğrultuda gelişmeye ve ilerlemeye başlar. Cinsiyet kalıpları öğrenilirken her cins için biz ve onlar yargıları doğar. Yani kendi cinsiyeti biz diğer cinsiyet öteki olarak algılanmaya başlar. Bize ait öğrenilenler zamanla pekiştirilir davranışlar da bu doğrultuda ilerler ve seçimlerde artık benimsenmiş olan cinsiyet öğretileri üzerinden ilerler. Öte yandan diğer grubun yaptığı kendilerinin yapamadığı ya da yapabildiği şeyler öğrenilir. Bu durumda kadınsılık ya da erkeksilik denen davranışlar ve tutumlar öğrenilir. Kadından

ve erkekten beklenen davranışlar tabu gibi kabullenilir çoğu zaman ve dışına çıkılmaz. Toplumda bu davranışların pekiştirilmesine etki eder, bireylerin cinsiyet rollerini pekiştirmesinde etkili bir rol oynar.

Bireyler girdikleri her türlü grupta cinsiyet kimliklerine göre davranırlar. Gruplar da bireyleri davranışları konusunda yönlendirir. Örneğin çocuklar oyun gruplarında cinsiyetlere göre tutumlar geliştirirler, yalnızca erkek çocukların olduğu bir grup genellikle erkek çocukların oynadıkları oyunları oynarlar –araba yarışları, futbol gibi- ve gruba kızları almazlar aynı şekilde kızlar ağırlıklı oyun grubu da erkekleri oyuna almayı istemez. Bu yaşlarda ‘biz kızız onlar erkek ya da biz erkeğiz onlar kız’ gibi cinsiyete yönelik söylemler ve düşüncelerle cinsiyete yönelik gruplar oluşur. Bu ilerleyen yaş gruplarında da kadın ve erkek gruplarına dönüşür. Kadın gruplarının bir araya geldiğinde yaptıkları şeylerle erkeklerin ki birbirinden farklıdır. Faaliyetlerde de farklılaşma genellikle cinsiyete dayalı öğrenmenin bir sonucudur. Kadınlar ve erkeklerin arkadaşlarıyla sohbet konuları bile birbirinden farklılaşmaktadır kadınlar ev işleri, çocuk bakımları, alış- veriş üzerine sohbet ederken erkekler spor, iş konularından, otomobillerden konuşmayı tercih ederler. Kadın ve erkeğin farklı ilgi alanları kendi cinsiyet gruplarında farklı konuşmalara ve paylaşımlara neden olur.

Çocukluktan başlayıp gelen öğrenmeler, grup, çevre, toplum beklentileri ve tutumları kadın ve erkeği cinsiyetlerinin birer parçası yapar. Tüm bunların sonucunda erkek ve kadın olunur yani doğumla kazanılanlar üzerine toplumsal olan ekledikleriyle yeni boyutta gerçekleşen cinsiyet olguları tamamen bireyleri sarar. Artık toplum istediği kadın ve erkeği yaratmaktadır. Bizler öğrendiğimiz cinsiyet kavramlarını tam olarak benimser ve kendi cinsiyet kalıbımıza göre geliştirdiğimiz düşünce yapısıyla toplumun her türlü grubuna ayak uydurmaya çalışırız, cinsiyet kalıp yargılarına uyma toplumda beklenen bir davranış kalıbıdır. Toplumun ve grupların verdikleriyle bireyler için cinsiyet rolleri normalleşir. Kadın ve erkeğin cinsiyet olarak belirli kalıp haline gelmesi bireylerde farkındasızlığı doğurmaktadır. Her şey

kabullenildiği için aykırı gelen bir şey olmaz bedenler susar ve yaşamlar bu örüntülerle devam ederken bireyler kabullenmişliklerini farkında olmadan yaşar ve savunur halledirler.

Tüm bunların gösterdiği bir şey vardır cinsiyet sadece doğumla kazanılan bir şey değildir. Cinsiyete yönelik pek çok yargı toplu tarafından belli süreçlerle kadına ve erkeğe yüklenmektedir. Bu bağlamda algılamakta olduğumuz kadın ve erkek kimliği aynı zamanda yükleme ve kazandırılmış bir kimliktir. Doğumla kız ya da erkek olunur ama kısmen tam anlamıyla cinsiyetin içini toplumsal olanlar doldurur. Cinsiyet rollerine uyum da bu doğrultuda gerçekleşir. Kadın ve erkek pekiştirdiği, kabullendiği ve sonraki kuşaklara aktardığı cinsiyet rollerini sıkıca benimserler. Benimsenmediği durumlarda oluşana öteki olarak bakılır örneğin travestiler, eşcinseller vs toplumda kabullenmez ve dışlanırlar toplum bu grupları asla kendinin bir parçası olarak görmez. Bu gruplar hep bir dışlama ile karşılaşır ve onlar görmezden gelinirler, yok sayılırlar.

Kadınlar ve erkekler pekiştirdikleri rollerle gündelik yaşamın içinde pek çok faaliyet, iş, düşünce tarzı bakımından farklılaşırlar. Pek çok konuda bir görev ve rol paylaşımına gidilir. Ev işleri, sokak yaşantısı, iş dünyası hatta renklere kadar ayrılan noktalar vardır. Kadın ve erkek bu noktalarda görevlerini, koşullarını benimsemişlerdir. Cinsiyet yargılarının oluşmasıyla üstlenilen bu rollerde pekiştirilerek bir sonraki kuşaklara da geçirilerek yaşantılar bu doğrultuda ilerlemiştir.

Herkes için olağan olan bu paylaşımlar günümüz dünyasında gelişen yeni kadına ve erkeğe bakış açısıyla eleştirilmeye başlanmıştır. Artık kadınlar ve erkekler cinsiyet dayatmalarına yavaş yavaş farkındalık geliştirmektedirler. Kabul edilmiş roller artık sorgulanmaktadır, kadının ve erkeğin denen şeylerin bir kısmı değişmektedir. Ancak bu yavaş ilerleyen bir şeydir kadına ve erkeğe ait bazı olguların yıkılması kolay olmayacaktır.

Hemen hemen her toplumda kadınlar ve mutfak arasında özel bir bağ vardır ya da öyle olması normalleştirilmiştir. Kadının, mutfağın ayrılmaz bir parçası hatta mutfağın efendisi ve aynı zamanda kölesi olması çok eskiye dayanan bir süreçtir. Ateşin ilk bulunduğu zamanlarda, kadın ateşin sönmemesi için ateşi beklerken, erkekte avlanmak, yiyecek bulmak için dışarıya çıkmaktaydı. Kadın ateşi bekledi onun sönmemesi için çaba sarf etti ve erkeğin getirdiği yiyecekleri o ateşle pişirdi. Böylece kadının ateşle olan, pişirmeyle olan bağı bu günün modern fırınlarına kadar devam etti.

Kadının mutfakla kurmuş olduğu bu bağ ataerkil sistemin kadına bakış açıyla da perçinlenmişti. Kadın evde kalmalı çocuğuna kocasına bakmalı onlar için yemek ve temizlik yapmalıydı. Ataerkil sürecin başlarında kadın, ev dışı üretim içinde yoktu. Kadının bu dönemde ki en büyük üretimi beklide evde yaptığı yemeklerdi. Kadın mutfakla olan bağını beklide üretim yaptığı bu alanı bu nedenle yadsımıyordu.

Mutfak ve kadın algısı zaman ilerlese de kırılmamıştır. Bunda kadınların da rolü büyüktür, onlarda rollerini kabullenmiştir. Kadınlar için mutfakta yemek yapmak, bulaşık yıkamak, sofralar hazırlayıp kaldırmak oldukça normaldir. Bu kadınlığın ve anneliğin bir gereğidir kadınlar için ve hep öyle algılanmıştır. Manevi değer yargıları da bu durumu pekiştirmiş. Oysaki mutfakta yemek yapmak ya da bulaşık yıkamak erkeğin hiçbir erkeklik vasfını elinden almayacaktır ama toplumun paylaştığı roller ve değişmez değer yargıları aksi şekilde davranılmasından hatta düşünülmesinden alı koyar. Böylece kadın mutfakla kurduğu bağı yıkamaz. Erkeğin ve toplumun kadına bakışı değişmedikçe bu durumun değişmesi de mümkün değildir. Kadının koruduğu ateş yüzyıllardır sönmemiştir ancak kadın söndürmediği ateşin ona getirdikleriyle kendini söndürmüştür. Kadın toplumdaki ikincil statüsünü, kabullendiği roller vasıtasıyla da sürdürmüştür.

Gündelik yaşam içinde kadının, erkeğe göre çok daha fazla yükü üstlendiği görülmektedir. Bir kadın genellikle sabah uyanır uyanmaz başladığı işlere akşam yatıncaya kadar devam eder. Kadın şayet ev hanımıysa sabah kalkıp eşine, çocuklarına kahvaltı hazırlayıp, eşini işe çocuklarını okula gönderdikten sonra akşama kadar yemek, bulaşık, çamaşır, ütü, evin temizliği gibi pek çok işle uğraşır, okuldan gelen çocuklarıyla ilgilenir, yapabildiği kadar derslerine yardımcı olur akşam yorgun argın yatağına giren kadın bunu her gün tekrarlar. Gündelik olarak yapılan işler her gün tekrarlanır ve hiç biri kadına ne bir takdir ya da teşekkür kazandırmaz. Kadınlar bu günlük koşuşturma içinde yaşamlarını devam ettirirler ancak pekiştirdikleri rollerini birçoğu asla sorgulamaz çünkü tüm bu işler bir kadının, eşin, annenin görevleridir. Ev işleri bu kadar yoğun ve yorucu olmasına karşın kimse tarafından ciddiye alınmaz gerçek bir iş olarak kabul edilmez.

Ev işleri seksenden fazla görevi içermekle birlikte uzmanlaşmış işlere dâhil edilmez. Ev işi sürekli tekrarlanır asla tamamen bitmez, tatillerde bile ev işi yapılır. Ev işleri özel yaşamla ilgilidir ve kişiler kendi evinin işini yaparken ücretli işler gibi, işe gitmek üzere evden ayrılmaz. Ev işleri ücretsizdirler. İşlerin değeri getirdiği gelire bağlantılıdır, ev işlerinin karşılığı bir ücret olmadığı için değerlide görülmez. Ev işlerinin katı çalışma programları yoktur ve yapana özerklik sağlarlar. Bu nedenle de bazı kadınlar tarafından sevilerek yapılırlar. Ancak ev işiyle yükümlü ev kadınlarının statüsü düşüktür. Günümüzde ev işleri geçmişe göre kolaylaşmış görünmektedir ama bir hesaba göre 1980'lerde ev kadınlarının ev işlerine harcadıkları süre 1780'lerde ki ev kadınlarının bu işler için harcadıkları süre kadardır. Yaşam standartları çok yükselmiştir, temiz ve rahat bir çevrede yaşamak tercih edilmektedir. Evler büyümüştür, eşyalar çoğalmıştır, elbise-çamaşır değiştirme sıklığı artmıştır. Sonuçta bu işleri yapan kadınların işleri çoğalmış sorumlulukları artmıştır. Ev işlerinde erkeklerinde üstlendikleri bazı işler vardır ancak erkeklerin yaptığı işler günümüzde endüstrileşmiştir, erkeğin üzerinden büyük ölçüde alınmıştır. Teknolojik gelişmelere ve modernleşmeye rağmen kadınlar için ev işleri zaman ve enerji tüketen işler

olmaya devam etmektedir. Çalışan kadınlar içinde durum aynıdır. Kadınların günlük yaşam içinde ev işlerinde harcadıkları enerji ve zaman bu işleri değerli kılmaya yetmemektedir. Bu işler sürekli yapılması istenen karşılığın da bir şey talep edilmeyen işler olduğu için sıradanlaşmıştır (Dökmen,2006:218).

Ev işi kadınlar için yaşamlarının bir parçası haline gelmiştir. Her gün tekrarlanmaları onların özel bir iş olarak algılanmamalarına neden olur, hâlbuki kirli bir gömleği kimse giyemediği ya da tek bir öğünü bile aç geçirmek mümkün olmadığı halde. Cinsiyet rollerinin benimsendiği durumlarda kadınlar bu işleri daha bir bağlılıkla yaparlar oysa rollerin biraz daha hafiflediği çalışan kadınlarca ev işleri daha çok angaryadır. Bu kadınlar kocalarından daha çok yardım isterler. Cinsiyet rollerinin klasik kalıplarından çıkmış ailelerde ev işleri daha çok paylaşılır, bu ailelerde erkekler eşlerine daha fazla yardım ederler, çocuklarıyla daha fazla ilgilenirler.

Kadınlar ev işlerinin ücretsiz işçisi gibidirler. Çalışıp didindikleri, hiçbir zaman tatile çıkamadıkları bu işlerden ne madden ne manen bir kazanç elde ederler sadece o günlük ihtiyaçlarını gidermiş olurlar. Cinsiyet kalıp yargıları da kadınlara başka türlü davranma fırsatı vermez. Çocukluklarından itibaren kadınlar bu işlerle haşır neşir olurlar , daha küçük bir kız çocuğuyken annelere yardımla başlanan ev işleri büyüyüp kendileri anne olana kadar ve sonrasında diyebiliriz ki ölene kadar devam eder. Kadınların gündelik hayatının büyük bir bölümünü ev işleri oluştururken diğer zamanların çoğunda da kadınlar birbirlerine ev işlerinden bahsederler. Günlük yaşamın büyük bir bölümü böylece ev işleri ya da ev işinden bahsetmekle geçer. Teknoloji kadına bu konuda pek çok yarar sağlasa da çeşitlenerek artan işler yinede büyük zaman alır.

Günümüzde pek çok kadın ev işlerinin cinsiyete ait bir özellik olmadığını bu işleri kadınlar kadar erkeklerinde yapabileceğini bilmelerine rağmen bunların sayısı oldukça azdır ve bu kadınlar bu gibi işlerde çevrelerindeki erkeklerden yardımlar istemektedir ancak geri kalan çoğunluk

için bu işler cinsiyetlerinin onlara getirdiği ve adeta görev olarak üstlenilmiş işlerdir. Normalleşmiş, kabullenmiş bu bakış açılarını değiştirmek oldukça güçtür çünkü değişmesi gereken koskoca bir toplumsal kalıp yargıdır. Kadına ve erkeğe bakış açılarında yapılacak bir devrim kadını bu görevden özgürleştirebilir. Sosyal olanın yarattığı bu bakış açıları ve tabular ancak büyük zaman dilimlerinde kadınların hak arama mücadeleleriyle değişebilir.

1.9. CİNSİYETLER VE EŞİTLİK

Kadın –erkek eşitliği çok uzun zamandan beri tartışılan konulardan biridir. Bu zamana kadar var olan toplumsal düzenlerin hiç birinde kadın ve erkeğin birbirine eşit oldukları görülmemiştir. Kuşkusuz burada bahsedilen eşitlik, bedensel ya da ruhsal düzeydeki yani biyolojik koşullardaki eşitlik değildir. Bahsedilen eşitlik kadının ve erkeğin toplumsal yaşam, siyasal yaşam içinde ve hukuksal boyuttaki eşitliğidir. Bunun yanı sıra yazılı kurallar boyutundan öte, algılanış, düşünce ve davranış boyutunda ki eşitliktir. Yani kadının ve erkeğin aynı algılanması değil, kastedilen toplumsal cinsiyet anlayışında ulaşılması istenen cinsiyet algısı, cinsiyete bakış ve tutumlarda kadını ikincil statüye iten davranışlardan uzaklaşarak, toplumsalın yüklediği geri bırakılmışlıktan kadını kurtarmaktır.

Toplumsal cinsiyette eşitlik, fırsatları kullanma, kaynakların ayrılması ve kullanımında, hizmetleri elde etmede bireyin cinsiyeti nedeniyle ayrımcılık olmaması/yapılmaması anlamına gelir. Bu ayrıca kadın ve erkek arasında sorumlulukların ve kazançların dağılımında adalet ve hakkaniyetin olması da demektir. Bu kavramda, kadın ve erkeğin farklı gereksinimi ve güçlerinin olduğu kabul edilmektedir. Bu farklılık belirlenerek iki cinsiyet arasındaki dengeyi düzeltecek şekilde gerekenlerin yapılması benimsenmektedir.

Antik Yunanda kadınların erkekleri cezalandırmak için yaratıldığına inanılırdı. Zeus'un Pandora' yı yaratıp ona içinde tüm kötülüklerin bulunduğu

kutuyu verdikten sonra pandora' yı Epimetheusa armağan eder. Pandora son derece güzel bir kadındır ancak meraklıdır ve merakına yenilerek açtığı kutudan tüm dünyaya kötülük yayılır. Antik yunana ait bu mitos dönemin kadın anlayışını gösteren çarpıcı bir örnektir. Kadın o kadar değersizdir ki bir sorun kaynağı, kötülük kaynağı olarak görülür. Bu ve buna benzer pek çok mitos ve inanışa başka birçok toplumda rastlanmaktadır. Bu durumda edinilen izlenim kadın erkek arasında yaratılan bu uçurumun toplumsal cinsiyet anlayışında kadına bakış açısının erkekten çok geri ve hiçbir eşitlik ibaresinin bulunmamasına bağlanabileceğidir. Toplumsal olan bu düzenleme yani kadının ve erkeğin bir birine göre değer bakımından konumlandırılmasında kadının son derece basit ve değersiz algılanmasına yol açacak birikimler toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin oluşmasına kanıttır (Tanilli, 2006:19).

Ataerkil sistem kadın ve erkek arasındaki eşitlik mesafesini çok açmıştır. Kadın ve erkek hiçbir zaman aynı haklara sahip olmadığı gibi cinsiyetlerin birbirlerini algılama boyutunda da kadınlar hep erkeğe göre ikincil statüdeki varlıklar olmuşlardır. Gündelik yaşamda, hukuk önünde, siyasal yaşamda kadının bu ikincil statüsü hep devam etmiştir. Kadınlar erkeklerin sırf erkek olmalarından dolayı doğumla birlikte kazandıkları haklar için mücadele etmişlerdir. Erkeklerle bahşedilen bu haklar kadınlar için birer mücadele eseri var olmuştur. Günümüz modern dünyasında bile kadınlar erkeklerin sahip oldukları hakların tamamına kavuşamamışlardır tüm bu mücadelelerine rağmen. Bu konudaki en büyük engel bakış açıları ve tutumlardaki tabuları yıkamamış olmaktan ileri gelmektedir. Bu bakış açıları ve tutumlar yüzyıllardır cinsiyetlere yönelik kalıp yargılarla desteklenmektedir. Bu kalıplara ek olarak dinsel bakış açılarının getirdiği normlar durumu daha zorlaştırmaktadır. Pek çok dini inanış kadının ikincil statüsünü destekler nitelikteki inanışlara sahiptir. Örneğin kadının Adem' in kaburgasından yaratılması gibi inanışlar erkeklerin tutumlarını pekiştirir türdendir. Bunun yanı sıra ataerkil sistemin kralları, padişahları yani kuralları koyan, hukukları

yaratan, emirleri verenleri hep erkeklerdi ve onların şekillendirdiği bir dünyada kadın erkek eşitliğinden bahsetmek imkânsızdı.

Erkekler, ataerkil sistemin kendilerine verdiği gücü kendi lehlerine çok iyi kullanmış pek çok alanda kadınlara haklarını vermedikleri gibi kadınları kendilerine bağımlı kılmışlardı. Ataerkil dönemin başlarında kadınların hukuk önünde hiçbir hakları yoktu, evli iseler kocalarına bekârlarsa babalarına tabiydiler ve onlar tarafından temsil ediliyorlardı. Siyasal alanda da kadınların seçme ve seçilme hakları bulunmuyordu. Miras ve mülkiyeti kendine bağlayan erkek kadının bu anlamdaki haklarına da el koyuyordu. Miras erkek çocuğa kalıyor, mülkiyet hakkı erkekte oluyordu. Bunun devamı içinde toplumsal hayat ve medeni haklarda bu doğrultuda düzenlenmişti. Bu ayrımcı tutum ahlak kuralları, dinler ve törelerle desteklenince kadınlar için baş edilemez engeller çıkıyordu. Bunların yanında kadınlar kendilerine öğretilmiş olan kalıp yargılarla da mücadele etmek zorunda kalıyorlardı. Tarihsel sürecin kadınlara yüklemiş olduğu tüm bu açmazdan üretim sisteminin değişmesiyle kadınlar bir parça olsun kurtuldular. Sanayileşme ile kadının yeniden üretim sürecine dâhil olması, evsel yaşamdan ayrılıp dışarıya çıkması onun hakları için mücadelesinde çok önemli bir adım olacaktı. Böylece kadınlar üretim sisteminde bir güç olduklarını algılayıp birlikte hareket ederek bir takım haklara kavuşacaklardı.

Tüm bunların sonucunda görülmektedir ki kadın erkek arasında belirttiğimiz bağlamda bir eşitlik söz konusu olmamakla birlikte, kadın her türlü eşitlik sağlayacak hak için mücadele vermektedir. Erkek, sosyal, siyasal, hukuksal alanlarda üstündür ve kadın ondan hep hak talep eden, isteyen konumdadır. Agacinski(1998:132), kadınların eşitlik mücadelesini piyangoya benzetiyor ve herkesin bilet alamadığını unutmamak gerek diyor: Kadınlara kapalı bir dünyadan, kapıların yavaş yavaş her sektörde açılması evresine geçildiğinde, ne hırs ne performans konusunda hemen gerçekleşecek bir eşitlik beklenemezdi. Alışkanlıklar ve geleneklerin ağırlığı, ailelerin etkisi, acemilerin çekingenliği, bunların hepsi kızların ve kadınların hırslarını

dizginlemeye neden oluyordu. Mantıksal düzeyde bir karşılaştırma yapıldığında (çünkü tüm yarışmalar piyango değildir): Bir piyango bileti alan herkes eşit olarak kazanabilir, ama herkes bir bilet alamaz. Kızlar uzun süre dışlanmış oldukları bir toplumda, gelecekleri için bileti, hemen satın almadılar. Hakların kazanımı zordu ancak bunların toplumsal düzeyde kabul görmesi hatta kadınlar tarafından bile benimsenmesi oldukça yavaştı. Bu nedenle kadınların eşitlik mücadelesi yalnızca haklara yönelik değildir aynı zamanda bakış açıları, tutumlar ve katı toplu kurallarına karşıda mücadele verilir hatta kimi zaman kadınlar kadınlara karşıda mücadele etmek zorunda kalır çünkü öğrenilmiş kalıp yargıları kırmak kolay değildir (Agacinski,1998:133).

Kadınların dışlanmasının, başlarda, geleneksel bir biçimde erkeklerin yararlandığı pozitif ayrımcılığın arka yüzü olduğu yeterince anlaşılamadı. Öylesine güçlü ve öylesine eski bir ayrımdı ki, unutturuyordu kendini. Erkekler, Batı toplumlarında yüzyıllar boyunca toplumsal etkinliklerin ve güçlerin büyük bir bölümünü tekellerine alarak, gerçek bir kast oluşturdular. Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması zorunlu olarak bu kastın ortadan kalkması sonucunu getiriyordu ama öyle hemen olacak bir şey değildi. Erkeklerin kurduğu bu kast, kadınları toplumun pek çok alanında öteki ve ikincil yapıyordu, kadınların alt statüleri onları alt bir sınıf haline getiriyordu erkekler karşısında. Günümüz modern dünyası halen bu durumu değiştirebilmiş değildir çünkü algılarda yıkılamamış pek çok kalıp yargı var ve piyango biletini almamış olan pek çok kadın daha var (Agacinski,1998:133).

Kadınlar, tüm bu yargıları ancak erkeklerinde bu durumu gerçek anlamda kabullenmesi ve değişime onların katkıda bulunmasıyla değiştirebilecektir. Aslında toplumsal cinsiyet yargılarından bugün rahatsızlığını dile getiren pek çok erkek vardır. Bu yargıların kadını ve erkeği soktuğu kalıp ve düşünce tarzı her iki cins içinde rahatsız edicidir ve bunu görebilen erkeklerin sayısı artmıştır. Çünkü onların pek çoğu bu beklentilerden kurtulmak istemektedirler. Bu isteklerde kadının eşitlik

mücadelesinde erkeklerin bakış açılarının değişmesi bakımından önemli bir adımdır.

1.10.ERKEKLER AÇISINDAN TOPLUMSAL CİNSİYET SINIRLANDIRMALARI

Ataerkil süreç, kadını erkek karşısında ikincilleştirirken kadına belirli cinsiyetçi roller yüklerken aynı zamanda erkeği de bir çember içine sokmuştu. Erkek kadına göre üstün ve çok sayıda hakka sahipken zamanla cinsiyetçiliğin yol açtığı ikilik erkekler tarafından da fark edilmiştir ancak çok sınırlı sayıda erkek bu durumun farkındadır ve onların da hem cinslerine karşı mücadelesi kolay değildir. Çünkü ataerkilliğin yarattığı erkeksilik kavramına karşı mücadele etmek kolay değildir. Bir erkeğin hem cinsini cinsiyetçilikle suçlaması durumunda alacağı yanıt kendinin erkeksiliğinin tam olmadığını vurgulayan aşağılama cümleleri olacaktır. Öte yandan ataerkilliğin çizdiği güçlü, buyuran, yöneten, sahip olan, üstün erkek kalıpları günümüzde pek çok erkeği rahatsız etmekte onlarda yüklenen bu roller karşısında kimi durumlarda ezilmektedir. Günümüzde pek çok erkek cinsiyetlerine yüklenen bu rollerden rahatsız olmaktadır. Ancak erkeklerin bu durumdan bahsetmeleri bile kolay değildir çünkü başta hem cinslerinin ve toplumun aşırı tepkisiyle karşılaşma düşüncesi bile onları çoğu zaman konuşmaktan alıkoyar.

Toplum içinde erkekler, başarılı olma, güçlü olma, kadınsı olmama gibi normlarla sınırlandırılmaktadırlar (Dökmen,2006:247). Erkeklerin toplum tarafından hep başarılı olması, yüksek statülü yerlere ulaşmaları beklenir. Ailenin geçimini sağlama, çok para kazanma, ailesini en iyi koşullarda yaşatma, ekonomik güç elde etme gibi pek çok sorumluluk yüklenen erkekler, bunları gerçekleştiremediklerinde kendilerine olan saygıları azalmakta, kendilerini başarısız ve güçsüz hissetmektedirler. Erkeklerin, başarısız kabul edilen bu durumları yaşamaları halinde çevrelerindeki insanların onlara bakış açıları değişmekte çoğu zaman eşlerinin ve çevrelerinin onlara karşı saygısı azalmaktadır. Bunları yaşayan erkekler başarısız, güçsüz, beceriksiz olarak görülmektedir. Başarılı olmaya çalışan erkekler evden çok zamanlarını

işlerinde çalışarak geçirirler ve ailelerine çocuklarına karşı hep özlem duymak durumunda kalırlar bu normun onlara uyguladığı baskı başka türlü davranmaktan onları alı koyar, bir takım mutsuzluklar yaşamalarına karşı.

Erkeklerden fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak da güçlü olmaları beklenir. Kendisinden beklendiği gibi güçlü olmaya çalışan erkek çoğu zaman zayıflıklarını dışa vurmamaya, zayıflıklarını kabullenmemeye çalışır. Bu durum erkek için duygusal açıdan oldukça zordur. Erkekler sırf zayıf gözükmemek için duygularını belli etmemeye çalışırlar öyle ki erkeğin güçlü olması gerektiği, erkekler ağlamaz gibi bir deyimle toplum içinde belirli beklentilere dönüşmüştür. Buda erkeği belirlenmiş doğrultularda davranmaya iter üzüntülerini, sevinçlerini içlerinden geldiği gibi dışa vuramamalarına yol açar. Erkekler duygusal sorunlar yaşadıklarında ya da fiziksel sorunlar yaşadıklarında bu güçlülük normunun öğretilerinde kaynaklanarak kadınlara göre çok az yardım isterler. Fiziksel olarak güçlü olmaları beklendiğinden yapamadıkları şeylerde yardım almaya çekinir, hastalandıklarında geçiştirmeye çalışırlar. Duygusalıklarını, yaşadıkları zorlukları çoğu zaman dışa vuramayan erkekler bunlar altında ezilirler. Onlara öğretilen ve beklenen erkeksilik, erkekler açısından onları zorlayan bir içsel baskı haline gelir ve bunu dışarıya vuramazlar. Erkeğe göre kadın o kadar değersiz ve hiyerarşide aşağıdadır ki, toplum tarafından erkeğe değil kadına uygun görülen etkinlikler, özellikler ve davranışlar da değersiz ve aşağı bulunur. Erkeğin kadınsı olması, kadın gibi algılanması, değerinin düşmesine neden olur. Bu nedenle ağlamak, duygulanmak, sıkıntısını dile getirmek, hatta ev işleriyle meşgul olmak erkeğin kaçınması gereken durumlar olarak algılanır. Kadınsı olmaktan korkma, homofobi (eşcinsellikten korkma) ile de ilişkili görünmekte ve cinsiyetçiliğe de neden olmaktadır. Batı toplumlarında bu korku, erkeklerin erkek arkadaşlarıyla aralarına mesafe koymalarına da neden olmaktadır. Duygularını sarılarak, yakınlaşarak, gösterme kadınlar için uygun görülmekte, ancak erkeklere yasaklanmaktadır. Erkekler duygusal açıdan bu gibi nedenlerle kendilerini daha fazla baskılamak zorunda kalmaktadırlar. Kadınlar birbirleriyle hem de karşı cinsle duygularını daha rahat

paylaşabilirken erkekler bunu kolaylık yapamamaktadırlar. Kadın gibi olma kadınsı olma korkusu onları baskı altına almaktadır (Dökmen,2006:251).

Erkekler başarısız olmaktan, güçsüz olmaktan, kadınsı olmaktan korkarak bunların baskısı altında yaşamaya itilmekten rahatsızdırlar. Ancak çok azı bunları dile getirebilmektedir. Çünkü pek çoğu yetiştirilirken duydukları 'aslan oğlum sen bunu başarırsın, yaparsın, pes etmek yok' gibi cümleleri aklının bir köşesinden atamaz ve onlarda cinsiyetçiğin sınırladığı bir dünyada yaşamak zorunda kalırlar her ne kadar o dünya erkek egemen olsa da. Günümüzde bu sebeplerden erkek egemenliğine karşı erkek akımları, cinsiyetçiliğe karşı erkek akımları gerçekleşmektedir. Erkekçe davranmak için toplumsallaşan erkekler bundan rahatsızlıklarını dile getirebilmektedirler.

Cinsiyetçilik, kadını olduğu kadar erkeği zorlamamış olsa da erkeğe de bir takım sınırlılıklar yaşatmaktadır. Onlar açısından da yaşamın zorlaştığı ve benliklerinin ezildiği noktalar vardır. Tüm bunlara karşı farkındalık geliştirebilmiş erkek ve kadınlar değişimin gerçekleşmesine ön ayak olabileceklerdir. Toplumun ve bireylerin cinsiyetçi bakış açısını değiştirmek kolay değildir bu uzun süreç isteyen bir gelişmedir ve ancak belirli toplumsal atılımlarla gerçekleşebilir. Ancak bu konudaki bilincin gelişmesi çok büyük bir adımdır.

2. BÖLÜM: TOPLUMSAL CİNSİYET ANLAYIŞININ TARİHİ

Bu bölümde kadın hareketlerinin ortaya çıkışı ve gelişimi 17.18.19. ve 20. yüzyılda kadın hareketi, çeşitli feminist akımlar ve bunların kadın tarihine nasıl yön verdiği anlatıldıktan sonra postmodern feminizm ve 1980 sonrası kadın hareketlerinin nasıl bir ivme kazandığı anlatılacaktır.

2.1. KADIN HAREKETLERİNİN BAŞLANGICI VE 17–18. YÜZYILLARDA KADIN HAREKETİ

Günümüzde kadın konusunda yapılan çalışmaların arka planında feminizmin tarihi yer almaktadır. Antik dönem günümüz modern dünyasına kadar çeşitli biçimde yer almış olan kadın anlayışı özellikle feminist yazarlar tarafından kadının varlığı algılanışı ve bunlara dönük eleştirileri ortaya koymak üzere bir kadın çalışmaları tarihine dönüştürülmüştür.

Kadınların eşitlik mücadelesinin temelini öğrenmek için Ortaçağ' da ki durumu bilmek, kadının bugüne kadar gelen ezilmişliğinin ve horlanışının tarihini anlamamızda çok önemlidir. Dinin, kilisenin kadına karşı aldığı tavır bu çağda şekillenmiştir. Batının nedenlerini anlamak için yaradılış öykülerine bakmak gerekir, çünkü bu tavır birden bire bu çağda ortaya çıkmaz. Bu, Havva'nın Adem'e yasak elmayı yedirmesi ve "şeytan" kimliğine bürünmesi simgesiyle başlayan tarihsel bir süreçtir. (Kadıoğlu, 2001: 13- 14).

Kadın hareketi çıkış noktası açısından bir özgürlük ve eşitlik hareketidir. Kendisini "feminizm" kavramıyla ifade eden bu hareket, toplumun özgürleşmeye, bireyselleşmeye başladığı, geleneksel yaşam biçiminden koptuğu, siyasal ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl boyunca ideolojisini de belirlemiştir (Çakır, 1994:18).

"Kadınların yalnızca kadın olmaktan kaynaklanan sorunları" olduğu için feminizmi gerekli ve anlamlı bulan Savran (1985: 5), farklı biçimlerde olmakla birlikte bu baskıyı ve ezilmeyi, her sınıftan her ulustan her "ırk"tan ve her dinden kadının yaşadığını vurgulamaktadır. Feminist hareket, doğduğu günden bugüne kadar, farklı feminizm anlayışlarını içinde barındıran bir hareket olmuştur.

Kadın hareketi tarihindeki ilk önemli çalışma olarak 1792'de Mary Wollstonecraft tarafından yazılmış olan "Kadın Hakları Savunusu" (*A Vindication of the Rights of Women*) adlı eser kabul edilmektedir. Bu çalışma feminist düşüncenin şekillenmesinde temel eser olarak tarihe geçmiştir. Kitabın temel savı; kadının köle olarak kalmasının ve yetişmesinin engellenmesinin nedeni, kadının hayattaki amacının erkeğe hizmet etmek olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecindeki bozukluktur. Yazar, bu kitabındaki görüşleriyle Fransız Devrimi'nin görev ve amacına da hizmet etmiş ve 1789'da yayınlanan insan hakları bu eser için temel oluşturmuştur. Wollstonecraft'ın eserinden önce, 1791 'de Paris'te, Fransız Devrimi'nden hemen sonra Olympe de Gouges "Kadın Hakları" adlı bir el broşürü yayınlamış ve kadınlar için "kürsüye çıkma hakkı" istemiştir. Gouges, daha sonra giyotinle idam edilmiştir. Amerikan Devrimi sırasında Abigail Adams, kocası John'a ulusu oluşturacak yeni kanunlar yapılırken kadınların da bir sesi ya da temsilcisi olması gerektiğini söylemiştir. 1790'da, Massachusetts'de Amerikalı Judith Sargent Murrey, "Cinsiyetler Arasındaki Eşitlik Üzerine" (*On the equality of the Sexes*) adlı eserini yayınlamıştır (Donovan, 1997: 15- 28).

Kadın hareketi tarihini incelediği eserinde Süheyla Kadioğlu (2001), Simone de Beauvoir'ın 1949'da yayınlanan "İkinci Cins" (*The Second Sex*) adlı eserinde "kadın ve erkeğin eşit koşullar altında yaşadığı bir dünya" özlemini dile getirdiğini, 1991 'de M. M. Nielsen'in de aynı haksız davranıştan yakındığını vurgulamaktadır. Kadioğlu (2001:9), tüm gelişmelere ve atılan adımlara rağmen kadının amacına hala ulaşamadığını ve kadının bugüne

kadar yapmış olduğu toplumsal değişiklikler ve savaşımında bir eksiklik olduğunu söyler. Yazara göre, kadın hareketlerinde aralıksız, sistemli bir ilerleme olmadığı dikkati çekmektedir.

Feminist hareket 19. yüzyılın bir ürünü olarak karşımıza çıkmışsa da, Batı Avrupa'da kadın haklarını savunmaya yönelik: ilk entelektüel hareket Fransız feminist Christina de Pizan öncülüğünde 15. yüzyılda başlamıştır. İlk kadın yazar olarak tanınan İtalyan asıllı de Pizan, 15. yüzyıl başlarında "Kadınlar Şehri" adlı eserinde, alaycı bir tavırla erkek olarak dünyaya gelmediği için yakınmıştır 17. yüzyılda Poullain de Barre "Cinslerin Eşitliği Üzerine" adlı eseriyle "aklın cinsiyet tanımadığını" söylerken, kadın konusunun Aydınlanmacıların tartışmalarına girmesine öncülük etmiştir (Kadıoğlu, 2001: 40–91). Aklın cinsiyeti ile ilgili yorumlar ve felsefi düşünce tarihi içindeki gelişimi oldukça eskidir. Konuyla ilgili olarak tarihsel değerlendirmeler yapan Lloyd (1996: 131-132), sahip olduğumuz kadınlık ve erkeklik idealleri ve kavramlarını, "erkekliğin üstünlük ile bir tutuluşunun tarihi"ni Pisagorculara kadar geriye götürmektedir.

Ortaçağ genellikle kilise ile birlikte anılan bir dönemdir ve 6. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında kalan Hristiyan Katolik kültürün egemen olduğu bir çağdır. 6. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar olan dönem Ortaçağ'ın erken yıllarını, 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar olan dönem ise geç yıllarını oluşturur. Genelde bu çağın bir çelişkiler çağı olduğu söylenebilir. Ortaçağ'ın başlarında kadınların çok fazla hakları vardı. Kocaları karşısındaki durumları hiç de kötü sayılmazdı. Evlilikten sonra da süren bir aile desteği ile mahkemede kendini savunma, vasiyet bırakabilme ve varis olma, ekonomik etkinlikte bulunma gibi kamusal hakları vardı. Kadın toplumsal yaşama hemen hemen erkek kadar katılıyordu. Ancak 10. yüzyıldan başlayarak kilisenin yasa yapma gücünün artması, Hristiyan din kurumlarının ve din adamlarının kadınlara karşı düşmanca tavırlar göstermesi ile olumsuz gelişmeler başlamıştır (Kadıoğlu, 2001: 13). Thomas Von Aquin, 13. yüzyılda kadının erkekten aşığı olduğunu ve kilisede görev almaması gerektiğini söylemiştir. Von

Aquin, savını Aristo'ya (1. Ö. 4. yy.) dayandırır. Aristo, kadınları erkeklerden zekaca daha geride gören bir filozoftur. Platon ise, .kadın-erkek eşitliği üzerinde durmuş ve eşitlik savını "Devlet" adlı kitabında anlatmıştır. Platon ünlü kitabında, kadının ve erkeğin devlet içindeki eşit haklarından söz etmiştir (Kadioğlu, 2001: 7; Platon, 2000:5 kitap).

Bitmeyen Savaşım (2001) adlı kitabında ortaçağın, kadın hareketlerinin oluşmasında önemli bir dönem olduğunu vurgulayan Kadioğlu'na göre, bu dönemde özellikle belirtilmesi gereken bir konu kilisenin "büyücü" ya da "cadı" olarak adlandırılan kadınlara yaptığı işkenceler ve uyguladığı kısımdır. Bu dönemde kilise içindeki sapkınlıklar, kilisenin otoritesini sarsmıştı. Otoritesini yeniden sağlamak için kilise kendi mahkemesini kuruyor (engizisyon), yargılıyor ve verdiği cezanın infazını halkın gözleri önünde yapıyordu. Genellikle bilimle ilgilenen, hastalara ve özellikle jinekoloji gibi alanlarda çalıştıkları için kadınlara tedaviler uygulayan kadınlar, kilise tarafından büyücü gibi görülüyorlardı. Milyonlarca kadın kilise tarafından izleniyor ve engizisyonun ardından acımasızca işkencelere uğruyor, yakılıyorlardı. Ortaçağ'da Avrupa başta olmak üzere pek çok kültürde cadılık ve büyücülükle ilgili çeşitli inanç ve uygulamaların varlığını kanıtlayan çalışmalar vardır. Tarihsel gelişime bakıldığında cadıların genellikle kadın oluşu dikkati çekmektedir. Bununla ilişkili olarak kadın ve cadı kavramları birlikte anılır olmuş ve cadının cinsiyeti "kadın" olarak belirlenmiştir. Haydar Akın (2001), bu inanışın kökenini Aziz Augustinus'a kadar götürürken, bu savın Kramer'ın "Cadıların Çekici" adlı kitabıyla kesinlik kazandığını vurgulamaktadır. Kramer, Ademi yoldan çıkardığı için Havva'yı ilk cadı kabili etmiş ve Eski Ahit'te büyücüden kadın olarak söz edildiğini belirtmiştir.

17. yüzyılın sonundan 18. yüzyılın sonuna kadar süren ve Aydınlanma Çağı olarak nitelendirilen dönemde, feministlerin batı dünyasındaki devrimlerden etkilendiği gözlenmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda kadının "eş ve anne" olarak evine ait olduğu düşüncesi 18 . yüz yılın

ortalarından itibaren başlayan tarihsel dönüşümler özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte kadını özel alanda tecrit ederek, işyeri ile ev mekanını birbirinden ayırmıştır. 19.yüzyıl başlarında yaşanan toplumsal dönüşümlerin kadın açısından en önemli kazanımı, fabrikalarla birlikte ev ekonomisinin çökmesiyle "işin kamusal dünyası evin özel dünyasından daha önce hiç olmadığı kadar" ayrılmıştır (Donovan, 1997: 16-19).

Kadınların eve kapatılmalarına karşı ilk direnişler, soylu ya da burjuva kesimlerindeki kadınların, bu rollerini kolay kabul etmemeleri sonucu çeşitli mücadelelere girmeleriyle başlamıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda İngiltere ve Fransa gibi pek çok Avrupa ülkesinde kadınlar "mavi çoraplılar" adıyla çeşitli "salon toplantıları" düzenlemişlerdir. 18. yüzyılda eğitimin önem kazanması ile birlikte kadın konusunda ilk kez ciddi edebi eserler yayınlanmıştır (Kadıoğlu 2001: 99).

18. yüzyılda kadınların devrim hareketleri içinde yer aldıkları görülür. Ayaklanmalara katılımları, yaşadıkları toplumdaki politik ve töresel yapıyla orantılı olarak iniş çıkışlar göstermektedir. Ancak Fransız Devrimi'ne katılımları kadınların tarihinde bir dönüm noktasıdır diyebiliriz. Çünkü devrime yoğun bir kadın katılımı vardı ve devrimin gerçekleşmesi onların formel olarak bazı hakları elde etmelerini sağlayacaktı Kadınlar, devrimin başarılı olabilmesi için destek verdiler ve 1789 Fransız Devrimi özgürlük, eşitlik, kardeşlik kavramları üzerinde yükseldi (Kadıoğlu,2001: 143).

Kapitalizmin gelişmesi ile birlikte burjuvazi bir sınıf olarak ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılda daha önce soylu sınıfın bir etkinliği olan entelektüel kesimi bir araya getiren salon toplantılarını düzenlemek görevi burjuva kadınlara düşmekteydi. Oysa burjuva kadınının bunu yapabilme alışkanlığına, bilimsel ve kültürel birikime sahip olmaması onun sürekli soylu kadını taklit etmesine neden oluyordu. Bu kadınların çoğunlukla okuma yazma bilmemeleri, kendilerini kültürel ve bilimsel olarak geliştirebilmelerinin önünde önemli bir engeldi. O dönemde okuma-yazma bir erkek etkinliğiydi ve kadınlar güncel konularda bilgilenmek için erkeklere muhtaçlardı. Bunlarla birlikte halk arasındaki en yaygın bilgilenme biçimi de yine ya çoğunlukla

yerel gazeteleri okuyanların anlattıklarını dinlemek ya da tüccar kapitalistlerin başka yerler -özellikle başka ülkeler- konusunda anlattıklarını dinlemektir. Kadınlar da böylece güncel olaylar, diğer ülkelerdeki kadınların durumu konusunda bilgileniyor ve kendilerini bilgilendiren erkeklerin yorumlarına katılıyorlardı. Ancak, yeni bilgiler kafalarında yeni sorular uyandırıyor. Çünkü diğer ülke kadınları ile kendi durumlarını karşılaştırıyorlardı. Tarihçiler bu salonları, kim tarafından düzenlenmiş olurlarsa olsunlar, ilk feminist düşüncelerin gelişmeye başladığı yerler olarak görürler. 18. yüzyılın sonunda, hiç bir Batı-Hristiyan ülkesi kadını, erkeklerle politik eşit haklara sahip değildi. 1870 yılından itibaren, bireysel ve tüzel kişiler olarak kabul edilmeye başlandılar ve sonuçta bu yüzyılın feministlerinin kadın ve kişilik hakları için mücadele verdiklerini söyleyebiliriz (Kadıoğlu, 2001:98,352).

2.2. 19. YÜZ YILDA KADIN HAREKETİ

19. yüzyılın başında Avrupa' da kadınların fiilen hiçbir hakları olmadığı görülür. Bu dönemde kadınların çocukları üzerinde herhangi bir hakları olmadığı gibi, evlendikten sonra mülk sahibi olma hakları da yoktu. Ayrıca, kadınlar sözleşme de yapamıyorlardı. Ancak, yüzyılın başında fabrika ve atölyelerin artmasıyla birlikte fabrika emekçilerinin sayısı da artmıştır. Bu gelişmeler sonucu tarım emeğinin niteliği değişmiş ve İngiltere'de "Efendi-Hizmetçi Yasası" kaldırılarak, yerine sınırlı sözleşmelerin yapılabilmesini sağlayan 1875 tarihli "İşveren-İşçi Yasası" getirilmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak evliliklerde "iki kişiyi kapsayan bir sözleşme" hazırlanması girişimleri görülmektedir (Davidoff, 2002: 111).

19 yüzyıl aynı zamanda kadın üzerine kuramsal tezler geliştiren kadınların da ortaya çıktığı bir yüzyıldır. Olympe de Gouges ve Mary Wollstonecraft bu kadınlar içinde iki önemli isimdir. Olympe de Gouges kadınlara devrimden hangi haklarla çıktıkları sorusunu sormuş ve Paris Komünü' ne "*Kadınların ve Kadın Haklarının Açıklaması*" adında bir bildiri sunmuş; yazdığı kadın hakları bildirisinde 1789' da verilen sözlerin yerine

getirilmediğini söylemiştir. Mary Wollstonecraft, daha önce de değindiğimiz gibi, Fransız Devrimi' nin İngiltere' deki yansıması olarak ortaya çıkar ve "Kadın Hakları Savunusu" (*A Vindication of the Rights of Women*) başlıklı kitabında her insanın kendisinden alınamaz eşitlik, bağımsızlık ve özgürlük haklarıyla dünyaya geldiğini ancak, egemen olan politik ve toplumsal düzen içinde insanların "erkek" ve "kadın" olarak ayrıldığını; insanlığın temsilcisi olarak erkeklerin görüldüğünü belirtir. Anlattıklarından özetle şu sonuç çıkmaktadır: İnsan hakları, gerçekte insanlığın temsilcisi kabul edilen, erkeklerin haklarıdır (Rulmann, 1996: 261-270).

Kadın haklarının savunusunu yaptığı yazısında Wollstonecraft, çoğunlukla *Emile* adlı kitabında yazdıklarından dolayı Rousseau'yu eleştirir ve her iki cins için eşit eğitim sağlanması talebinde bulunur. Wollstonecraft'ın temel görüşü şudur: "*Kadın farklı ya da yanlış akıl yürütürse, bu onun eğitimindeki eksiklikle ilgilidir*". 19. yüzyıl Amerikan kadın hakları hareketinin önemli iki lideri Elisabeth Cady Stanton ve Susan B. Anthony ise; Wollstonecraft, Write ve Grimke tarafından ifade edilen "Aydınlanma Teorisi"ni geliştirmişlerdir (Donovan: 1997:32–43). 19. yüzyıl kadın hareketi, "Aydınlanmacı Liberal Feminizm" olarak da adlandırılan, eşitlikçi feminizm anlayışının düşünsel temellerinin olduğu dönemi kapsar. Toplumsal dönüşüm için en iyi yolun eğitim oldu düşüncesi ve özellikle "oy verme hakkı" talebi bu yüzyılın kadın hareketinin özgün yanını oluşturmaktadır

19. yüzyıl feminist hareketi etkisini 1. Dünya Savaşı'na kadar sürdürmüş ve bu dönem "kadın haklarının teşvik dönemi" olarak isimlendirilmiştir. Bu yüzyılın en önemli üç eseri; Harriet Taylor'un "Kadınların Oy Hakkı"; Mary Wollstonecraft'ın "Kadın Hakları Savunusu" ve John Stuart Mill'in "Kadınların Bağımlılığı"dır. Bu eserlerde kadın hakları bir insan hakkı olarak savunulmuş, 19. yüzyıl liberal feminizminin şekillenmesinde "aydınlanmacı akıl" ve "rasyonel vatandaşlık" anlayışı ön planda tutulmuştur (Donovan, 1997:56; Lloyd, 1996).

2.3. 20. YÜZYILDA KADIN HAREKETİ

20.yüzyılda kadın hareketinin en önemli tartışma noktalarından biri farklı "feminizmlerdir. Genel olarak "eşitlikçi feminizm", "radikal feminizm" ve "sosyalist feminizm" olmak üzere üç farklı feminizm anlayışından söz edilmektedir.

Yukarıda 19. yüzyıl kadın hareketinden söz ederken, feminizmin başlangıç aşamalarında eşitlikçi anlayışın hakim olduğundan söz etmiştik. Eşitlikçi feminizmin bakış açısını "fırsat eşitliği" anlayışı belirlemektedir. Eşitlikçi feminizmde çeşitli eşitsizlikler kendi başlarına birer sorun olarak algılanmaktadır. Bu yüzden mücadelenin perspektifini eğitim, çalışma, mülkiyet, yurttaşlık, evlilik gibi farklı alanlardaki eşit hak talepleri oluşturmaktadır. 1960'ların sonunda kişisel-özel alanın siyasetin içine girmesiyle birlikte feminizmde de farklı bir perspektif ortaya çıkmıştır. Eşitlikçi feministlerden farklı olarak radikal feministlerin talepleri, var olan düzenin içinde erkeklerin yanında ve onlarla eşit konumda yer almak değildir. Radikal oluşları, kadın-erkek eşitsizliğinin köklerini yeniden üretim ilişkilerinde ve ailede aramalarından kaynaklanmaktadır. Radikal feministler, erkeklerle kadınları ayrı birer sınıf olarak görürler. Bunlara ek olarak, İngiltere ve Amerika'daki feministlerin bir bölümü kendilerini "sosyalist feminist" olarak adlandırmaktadırlar. Sosyalist feministler, kadın ve erkek kimliklerini toplumsal ilişkilere dayandırır. Bu anlayışa göre, kadınlar özgül bir toplumsal grup olmakla birlikte bir toplumsal sınıf oluşturmazlar. Ayrıca onlara göre, erkek egemenliğinin ortadan kalkması için sosyalizm bir ön koşuldur (Savran, 1985; Meulenbelt, 1987).

Simone de Beauvoir 1949'da "İkinci Cins" (The Second Sex) adlı eseriyle ve Mary Daly 1973'de yayınlanan "Tanrı Babadan ötede" (Beyond

God the Father: Toward a philosophy of women 's liberation) adlı kitabı ile yirminci yüzyıl kadın hareketinin temelini oluşturan "var oluşçu feminizmin çerçevesini çizmişlerdir. Varoluşçuluk, felsefe akımları içinde özellikle Fransız düşünür Jean Paul Sartre'ın çalışmalarında ön plana çıkan bir akımdır. Simone de Beauvoir'ın ve hayat arkadaşı Sartre'ın varoluşçulukla ilgili üzerinde durdukları en önemli kavram "öteki"dir. Öteki, özne-nesne ilişkisinde ve kadın-erkek arasındaki ilişkinin kavramsallaştırılmasında önemli rol oynar Sartre'a göre, "ötekini dışlıyor olmam, tam da varlığımın bir gereğidir" ve öteki, "kendisi olmak için beni dışlayandır, benimse kendim olmak için dışladığımdır". İlk tanımlarını Hegel, Heidegger ve Sartre'ın formüle ettiği varoluşçuluk, temelde "kendini bulmak, kendini otantikleştirmek ve kendini gerçekleştirme olanağına açık hale gelmektir Simone de Beauvoir, çalışmaları sırasında cinsler arasındaki ayrımın doğal değil kültürel koşullardan kaynaklandığını, "kadın olarak dünyaya gelmez, kadın olunur" sözleriyle vurgulamıştır. Beauvoir'ın feminist kurama katkısı, kadının durumunu açıklarken varoluşçu vizyonu kullanmasıdır (Donovan, 1997: 223-228).

"Radikal feminizm", 1960'lı ve 70'li yıllarda popüler olan ve kendi içinde farklı görüşleri barındırdığı için tanımlanması en zor feminist ekoldür, diyebiliriz. Radikal feministler, kadınların erkeklerle olan ilişkisini politik yönden sorunlu bularak, kadınların haklarını elde, etmeleri için erkek egemen toplumun tümüne savaş açtılar. Ataerki sistemin, kadın ezilmişliğinin temelindeki sorun olduğunu vurgulayan radikaller, cinselliği ve yeniden üretimi politik mesele olarak ele aldılar ve kadınların politik bilincinin dönüşmesine katkıda bulundular. Bunu yaparken "kişisel olan politiktir" sloganları ile kadınların kişisel yaşamlarındaki deneyimlerini paylaşabildikleri "bilinç yükseltme grupları" oluşturdular (Ramazanoğlu, 1998: 30-31). Bu dönemden sonra, kişisel olanın politik olarak değerlendirilmesiyle birlikte, "cinsellik de politikleştirilmiştir: 1970 yılında Kate Millett "Cinsel Politika" yı (Sexual Politics), Shulamith Firestone "Cinselliğin Diyalektiği: Feminist Devrimin Meselesini (Th. Dialectic of Sex: The Case for Feminist

Revolution) yazarak, radikal feminizmin en önemli iki eserini ortaya koymuşlardır.

Cinselliğin Diyalektiği adlı kitabında, cinsel sınıflaşmanın gözle görülemeyecek kadar derin olduğunu vurgulayan Firestone (1993:13-43), kadın hakları hareketinin amacına evrimle değil, ancak devrimle ulaşabileceğini söylemektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise Karl Marx ve Friedrich Engels'in etkisiyle gelişen sosyalist düşünce, kadınların kurtuluşunu işçi sınıfının kurtuluşuna bağlayan sosyalist feminizm'in temelini oluşturmuştur. Engels'in "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" (1990) adlı eseri sosyalist feministler için temel eser olmuştur. İşçi sınıfının ürettiği artı ürün, artı değerın yaratılması ve burjuva sınıfı tarafından bunlara el konulması ile var olan kapitalist sistemde, kadın ve aile tüketim birimi olarak vazgeçilmezdir. Sistem, toplumdaki her şeyi metalaştırmakta, düşünce, duygu, cinsellik, çıplaklık vb. değerler alınır-satılır mal haline gelmektedir. Marx ve Engels, toplumun değiştirilmesinde özgün bir kadın mücadelesinden söz etmezken, ilk sosyalist feministlerden olan Auguste Bebel "Kadın ve Sosyalizm" (1880) adlı eserinde kadın sorununu sosyal bir sorun olarak betimlemiş ve kadınların kendi davalarını kendilerinin yürütmeleri gerektiğini savunmuştur. Yine ilk sosyalist feministlerden Clara Zetkin ve Rosa Luxembourg, sınıf hareketi içinde özgün bir kadın hareketinin gerekliliğini vurgulamışlardır (Donovan, 1997: 129-130).

1960'lı yıllarda ulusal örgütlerin yanı sıra feministlerin, taleplerini hem akademik ortama ve kamu politikalarına yansıtmaya çalıştıkları görülmektedir. Feminist hareket, Amerika ve İngiltere başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde çeşitli ulusal ve uluslararası örgütlerin desteğiyle yaygınlık kazanmıştır. Amerikalı feminist Betty Friedman öncülüğünde 1966 yılında "Ulusal Kadın Örgütü" (NOW) kurulmuştur. Feminizmin kamuoyunun dikkatini çekmesinden sonra, 1970'lerle 1980'lerde çok sayıda ülkede "kadın sorunları" ile ilgili pek çok yasa onaylanmıştır. İngiltere' de 1970 tarihli "Eşit Ücret Yasası"nın ardından "Cinsiyet Ayrımcılığı Yasası" (1975) onaylanmış

ve "Fırsat Eşitliği Komisyonu" kurulmuştur. Bunlara ek olarak 1975 yılında kabul edilen ve kadınlar için oldukça önemli bir yasa olan "İstihdam Koruma Yasası" ücretli doğum iznini zorunlu hale getirip gebelik sırasında işten çıkarılmaya karşı koruma sağlamıştır. Bu gelişmelerden sonra 1975 yılında Meksika'da, 1980'de Kopenhag'da, 1985'de Nairobi'de, 1995'de Pekin'de ve son olarak 2000 yılında New York'ta düzenlenen "Dünya Kadın Konferansı Eylem Platformlarında kadın örgütleri, kadın erkek eşitliğini sağlayıcı çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir. Bu toplantılarla birlikte dayak, şiddet, savaş, cinsel taciz ve eşit ücret gibi yeni sorun alanlarının ulusal ve uluslararası kamuoyunda tanıtılması mümkün olmuştur (Firestone,1993: 43-44).

1960'lı ve 70'li yıllarda doruk noktasına ulaşan feminizm, bir yandan kadınların siyasal temsil olanaklarının artırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesinde rol oynamış; diğer yandan "ataerkillik" gibi bazı önemli kavramların yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. 60'ların ikinci yarısında kadın hareketinin bugünkü aşaması ortaya çıkarken birleştirici bir ideolojiye ihtiyaç duyulmuştur. İşte bu noktada "kızkardeşlik", "siyasal bakımdan az gelişmişlik koşullarının parlak sözler ihtiyacını karşılayan bir kavram, yararlı bir mücadele sloganı" olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, "kızkardeşlik" kadınların birbirleriyle olan ilişkilerindeki sorunları ortadan kaldırmaya yetmemiştir.

Yukarıda özet olarak verdiğimiz farklı anlayış biçimlerini kapsayan feminist düşüncenin tarihi bugün değerlendirildiğinde, birbirinden kopuk iki dönem olarak sınıflandırılmaktadır. Feminist hareketin tarihi I. ve II. Dalga olmak üzere iki döneme ayrılır. I. Dalga Feminizm, 1970'lere kadar olan dönemdir. Kadın hareketi savaş döneminde bir durgunluk ve geri çekilme yaşamış ancak, bu durgunluk dönemi bir anlamda II. Dalga Feminizm için "kuluçka" dönemi olmuştur. İkinci dönem için kesin bir tarih vermek zor olmakla birlikte, pek çok kaynakta 1967 yılı başlangıç kabul edilmektedir. Bu tarihte. Fransa başta olmak üzere pek çok ülkede kadınların kurtuluşu

hareketinden söz edilmeye başlanmış ve örgütlenme yolunda ilk girişimler başlamıştır.

Özellikle orta sınıf kadınların ev içi kültürden doğan rahatsızlığa duydukları tepkinin II. dalga'nın başlangıcı olduğu söylenebilir. Simone de Beauvoir (1993), bu döneme damgasını varoluşçu felsefesiyle, bireyin kendi kaderini kendisinin tayin etmesi gerektiğini vurgular. Beauvoir, kadınların kendi bedenlerinin tuzağına düştüğünü söyler ve kadınlık durumunun içselleştirilmesinde bir problem olduğuna inanır. Simone de Beauvoir daha önce değindiğimiz "İkinci Cins" (The Second Sex) adlı kitabında ilk kez tabu konulan ele almıştır. Beauvoir kitabında, hamilelik, doğum, adet kanaması gibi konulara değinir ve kadınların bunları dert edindiklerini vurgular. Kürtaj ve doğum kontrolünün yasallaşmasını ister ve kadınların kurtuluşunun sosyalizmde olduğuna inanır. Beauvoir, kızkardeşlik ve dayanışmayı savunmuş ve kadın bedeninin bir dünya görüşünün temeli olamayacağını da söylemiştir.

Bu dönemde kadın dayanışmasının önemi vurgulanırken, II. dalga feministlerin en önemli mücadelesi kürtaj hakkı konusunda olmuştur. II. dalga feminist hareket, küçük kadın gruplarıyla başlamıştır. Bu hareketin başarısını sağlayan ise, yeni bir örgütlenme modeli ve siyaset yapma biçiminin farklılığıdır. Cinsiyetçi tepkiler hareketin gerilemesine neden olmamış, aksine yeni söylemler üretmelerine yol açmıştır'. Bu söylemlerin ön plana çıkması "özel olan politiktir" sloganıyla kendini ifade etmiştir. Politikanın erkekler tarafından yapılıyor olmasına vurgu yapılırken, kadının görünmeyen emeği ve özel alanda maruz kaldığı şiddet ön plana çıkarılmıştır. Kadınların, özel olanın aynı zamanda politik olduğundan hareketle ilerlemesi bu dönemdeki politik anlayışın mücadele perspektifini de belirlemiş ve bu perspektif "yaşadığın kişisel değil, kimse yalnız değil!" Sloganından hareket etmiştir (Donovan, 1997).

II. dalga feministler, yoğun olarak kadınların özel alanlarda yaşadıkları ilişkiler içindene tür sorunlarla karşılaştıkları ile ilgilenirler. Bu mekanizma kadınların ne tür başa çıkma ve karşı durma stratejileri ürettikleri ile ilgilenen "deneyim" merkezli bir yaklaşımdır. Feminist perspektif, toplumun her alanına yayılmış güç ilişkilerini ve bunların nasıl kurulduklarını açıklamaya yönelik bir çabadır. II. dalgada üzerinde önemle durulan, ataerkil ilişkilerin kurulduğu alan olan "aile" ve ailede kadın-erkek ilişkilerinin nasıl belirlendiğidir. Shulamith Firestone (1993), kadının doğurganlığının ataerkil ilişkilerin temelinde olduğunu söyler ve biyolojik farklılığın toplumsal ilişkilerin kurulmasındaki önemine değinir. Yazar, bu kadar basit bir biyolojik farklılığın nasıl olup da bu denli sofistike bir hal aldığını da sorgulamaktadır.

"Cinsel Politika"nın yazarı Kate Millett (1987), ailenin tüm ataerkil ilişkileri ve cinsel politikaları gençlere öğrettiğini vurgularken, ataerkinin yeniden üretiminde ailenin temel rolü oynadığını anlatmaktadır. Mary Daly, yaşadığımız gerçekliğin kadınları aşağılamak için dili kullandığını örneğin "cadı" ve "kokona" gibi kelimelerin dilden çıkarılması gerektiğini söyler. Daly, yeni bir insanlık durumu tanımlar ve marjinal terimleri eril olmaktan çıkarma isteğini vurgular. Bunun yanında Sigmund Freud (1999), aile içinde oluşan toplumsal cinsiyet kavramının çocukluktan önceki dönemde oluştuğunu söylerken; Nancy Chodorow da Freud'un bu döneme ilişkin söyledikleri üzerinden giderek, aile içindeki cinsiyetçi işbölümünün, toplumsal cinsiyetin temeli olduğunu söyler. Chodorow'un çözüm önerisi, aile içinde kadın ve erkeklerin annelik ve babalık rollerinin çok keskin olmaması gerektiğidir. Yazara göre böyle bir uygulama, kapitalizmin de çözülebileceği bir ortamın oluşmasını sağlar

2.4. FEMİNİST AKIMLAR:

Günümüzde yapılan pek çok kadın konulu çalışma, hemen hemen bütün toplumlarda ortak sorunlardan birinin kadın sorunları olduğunu göstermektedir. Kadın sorununun kaynakları ve çözümüne ilişkin modern

dönemde ağırlıklı olarak batı dünyasında pek çok yaklaşım geliştirilmiştir. Bunlar arasında liberal feministler, Marksist feministler, kültürel feministler, negatif feministler, psikoanalitik feministler, yapısalcı feministler, bağımsız feministler, zenci feministler, üçüncü dünya feministleri gibi birçok yaklaşım bulunmaktadır. 1980 ve sonrasında devam eden Postmodern akım ve kadın tarihinden bahsetmeden önce modern dönemde öne çıkan feminist akımlara yer vererek 1980' lere kadar kadın tarihine yön veren akımların önemi görmüş olacağız.

2.4.1. Liberal feminizm:

Liberal feminizm tarihsel anlamda diğer yaklaşımlardan önce gelmektedir. Liberalizm bireylerin özerkliği ve bağımsızlığı kavramları üzerinde dururken, özgürlüğü negatif özgürlük kavramı çerçevesinde açıklar. Negatif özgürlük, bireyin dışarıdan gelen bir zorlama altında kalmaksızın davranma bilmesidir (Yayla,1993:159). Liberal feminizm, liberal felsefenin ideallerinin sadece erkekler için değil kadınlar için de geçerli olduğunu savunmaktadır. Liberal feminizmin ilk düşünürleri olarak kabul edilen M.Wollstonecraft ve J.S. Mill gibi yazarlar, insanları diğer canlılardan ayıran temel özelliğin Zihinsel Kapasite olduğu ve sahip olunan potansiyel zihinsel kapasite açısından insanlar arasında herhangi bir ayrımın olmadığı görüşünü dile getirmişlerdir. Bu görüşün doğal sonucu olarak, öncelikle zihinsel kapasite açısından kadınlarla erkekler arasında herhangi bir farkın olmadığı, dolayısıyla birbirinden farklı kadın erkek doğasından ziyade insan doğasından bahsetmenin daha doğru olacağını savunmakla işe başlamaktadırlar. Tarihsel olarak kadının zihinsel kapasitesini erkekten daha az kullanmasının, birçoklarının ileri sürdüğü gibi, kadının doğal olarak erkekten daha düşük bir zihinsel kapasiteye sahip olmasından değil, tamamen eğitimdeki fırsat eşitliğinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler (Mill, 2000:170). Liberal feministlere göre kadın erkek arasındaki eşitliği sağlamanın en önemli yollarından biri kız ve erkek çocuklar arasında ayrım gözetmeden aynı eğitim olanaklarından eşit olarak faydalanmalarını sağlamaktır. Liberal feministlere

göre eğer kadın ve erkeğin aynı eğitim olanaklarından faydalanmaları mümkün olursa kadın ve erkek arasındaki mesleksel, duygusal vb pek çok ayrım ortadan kalkmış olacaktır.

Liberal feministlere göre kadınların içinde bulundukları ikincil durumun nedenlerinden biride anlamlı amaçlardan yoksun olarak eve kapalı kalan kadınların ilgi odaklarının evlerinde yoğunlaşması, onları evlerinin kölesi, mobilya ve ev eşyalarının hizmetçisi olmaya itmiş olmasıdır (Demir, 1997:50) Liberal feministler kadının tam olarak özgürlüğe kavuşmasının ekonomik olarak erkekten bağımsızlaşmasına ve onunla eşit haklara sahip olmasına bağlı olduğunu savunurlar.

Çalışmak yani kamusal alana çıkmak kadın özgürlüğünün teminatını oluşturmaktadır. Kadın özgürlüğünün teminatı, ekonomik özgürlüktür. Ekonomik özgürlüğünü eline alan kadın kocasının ayakları üzerinde değil kendi ayakları üzerinde duran kadındır (Çaha, 1996:149). Liberal feministlere göre kadınların kurtuluşu sadece eğitim imkânları elde edip kamusal alanda çalışma hayatına atılmakla değil, sağlıktan siyasete bütün diğer temel hakları elde etmekle mümkündür. Liberal feministlerin temel amacı, kadınlara erkeklerle eşit siyasal, sosyal ve hukuksal hakların sağlanmasıdır. Bu yüzden adalet ve eşitlik kavramları liberal feministler için çok önemlidir. Bütün kamusal kurumlarda kadınlara eşitlik getirilmesini talep etmektedirler. Mücadeleleri eşit medeni haklar, eğitim, sağlık, işe girişte ve ücrette eşitlik hedeflerine, yani refahın eşit olarak bölüşülmesine yöneliktir (Demir, 1997:51). Kadının ev dışında tüm gün çalışması durumunda ev işlerini de erkekle kadının paylaşması yönündeki çözüm önerileri kamusal alan gibi özel alana liberal feministlerce getirilen bir düzenlemedir.

2.4.2. Marksist feminizm:

Marksist düşüncenin temelini tarihsel materyalizm yahut diyalektik materyalizm oluşturmaktadır. Tarihsel materyalizm, maddeci varlık anlayışının tarihe uyarlanmasıdır. Buna göre, varlığın esasını

oluşturan ve var olmak için kendinden başka herhangi bir var ediciye ihtiyaç duymayan madde, diğer tüm var oluş biçimlerini belirlemektedir. Yani, madde her şeyden önce gelir, kendiliğinden vardır ve belirleyicidir. İnsanlık tarihinde, maddi güçlerin gelişiminin öncülüğünde meydana gelen diyalektik sürecin ifadesinden başka bir şey değildir (Demir ve Acar,1992:98,223).

Bir düşünce tarzı olarak Marksizm 'in en temel iki özelliğinden biri diyalektik materyalizm, diğeri de sınıf çözümlemesidir. Marksizm 'in temelde iktisadi açıklamalara büyük önem verdiği için kadın sorunu da dâhil birçok sorun iktisadi sürecin birer fonksiyonu biçiminde ele alınmaktadır.

19. yüzyılın ortalarından sonra liberal feminizmin tezleri üzerinde tartışmalar başlamış ve liberal feministlerin kadın sorununa getirdikleri temel çözümün (kadın-erkek fırsat eşitliği) uygulanıp uygulanamayacağı tartışması Marksist feminizmin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Marksist feministler, kadınlar sınıflı toplumda ayrı bir sınıf oluşturursa da oluşturmasa da kadın sorununa liberal feminizm önerdikleri çözümlerin geçerli olmayacağını savunmaktadırlar, çünkü sınıflı toplumlarda gerçek anlamda fırsat eşitliğinin olmayacağını ve kadının baskı altında oluş nedeni olarak kapitalizmi göstermektedirler. Tüm diğer ezilenler gibi kadınlarda ancak bu sistemden kurtulup sosyalist sisteme geçilince hiç kimseye ekonomik olarak bağımlı olmayacaklarından erkeklerden bağımsız ve dolayısıyla onlara eşit olacaktır.

Marksist feministlerin tartışmaya açtıkları temel konulardan biri, kadınların yalnız başlarına bir sınıf oluşturup oluşturamadıkları sorusudur. Sınıf tanımının öğeleri itibariyle bakıldığında kadınların toplumsal üretimdeki konumları, mülkiyet ilişkilerindeki yerleri ve sahip oldukları bilinç bakımından tek bir sınıf olmaları mümkün değildir. Zira kadınlar hem işçi, hem de burjuva sınıfının erkekleriyle arkadaş, kardeş, eş veya annelik ilişkisi içindedirler. Dolayısıyla kadınların bu iki temel sosyal sınıfın dışında bir sınıf oluşturdukları düşünülemez (Marks,Engels,Lenin,2000:92).

Marksist feministlere göre, sömürü sistemi içerisinde kadınların erkeklerden daha çok ezilmelerinin önemli nedenlerinden birisi, kapitalizm sonucu yabancılaşmadır. Yabancılaşma, kişinin hayatını anlamsız bulması ve yaptığı işleri bir bütünlük içerisinde kavrayamamaktan dolayı hissettiği bölünmüşlük duygusudur. Kapitalizmin doğal sonucu olarak artan uzmanlaşma ve iş bölümü kişileri emeklerine, diğer insanlara ve içinde yer aldıkları sisteme yabancılaştırmaktadır (Demir ve Acar,1992:377).

Marksist feministler bu yabancılaşma olgusunun, erkeklere göre kadınlar tarafından daha yoğun olarak yaşandığını savunmaktadır. Çünkü ev dışında, iş ve arkadaş çevreleri gibi değişik ortamlarda toplumla bütünleşebilen erkeklerin aksine kadınlar, kendilerini ifade edebilecek ve toplumla bütünleştirecek imkânlardan yoksun kalmaktadırlar. Bu da onların yabancılaşmasını kat kat artırmaktadır. Kadını eve mahkûm eden işlerin başında ev işleri, annelik çocuk bakımı gelmektedir. Bunun çözümünü Engels çocuk bakımı ve eğitiminin toplumsal bir iş olmasından dolayı topluma transfer edilmesinde görmektedir (Engels,1990: 167).

Marksist feministlere göre liberal feministlerin iddia ettikleri gibi kadın sorunu yasal reformlarla çözülemeyecektir. Onlara göre reformlar sadece kadınların kötü durumunu hafifletir, ancak tamamen değiştirmez. Mesela evlilik ekonomisi aynı kaldığı sürece temelde değişme olmayacaktır. Kadını sömüren bir kurum olan fahişelik, ahlaki değil ekonomik bir sorundur. Kapitalist dünya kadını evde oturmak ya da ucuz iş gücü olarak çalışmak zorunda bırakmıştır. Her iki durumda da kadın rahat bir hayat sürememektedir. Marksist feministlere göre evli kadınların çoğunun durumu da fahişelik kurumundakilerden farklı değildir. Onlar da ekonomik zorunluluktan dolayı kocaları ile beraberliklerini sürdürüp cinselliklerini sunmaktadırlar (Demir,1997: 58).

Evlilik, ekonomi ve kadının durumu konusunda görüş beyan eden Marksistlerin başında Engels gelir. Engels 'e göre(Engels, 1990:72) monogami kadını baş eğmiş konumda tutmaktadır. Kadınları ekonomik olarak

kocalarına bağımlı yapmakta, onları ikincilliğe zorlamakta ve büyük ölçüde topluma katılımlarını engellemektedir. Ona göre, sadece tek eşli evliliğin yasaklanması bile kadını kurtuluşa erdirecektir. Tek eşli evlilik sınıflı toplumla sıkı bir bağlılık içindedir. Bu yüzden, Marksist feministlere göre, kadını tam anlamıyla kurtuluşa erdirebilmek için sınıflı toplumun, yani kapitalizmin sona ermesi şarttır.

Kısaca Marksist feministler aralarında önemli farklılıklar olmasına rağmen temelde Marksist çözümlemenin toplumsal sorunlara ilişkin kategorilerinin kadın sorunlarına da uygulanabileceği noktasında yoğunlaşmaktadırlar. Bu çerçevede Marks ve Engels' in temel çizgileriyle ortaya koyduğu diyalektik materyalizmin kavramsal şemasını dışına çıkmadan da kadın sorunlarının çözülebileceğini bunun yolunun da kadının üretim sürecindeki konumunun analiziyle mümkün olabileceğini savunmaktadırlar. Buna göre toplumsal sınıf mücadelesinden ayrı olarak kadın sorunlarını anlamak mümkün olmadığı gibi, sınıfsal yapı korunduğu ve temel çelişkiler devam ettiği sürece kadın sorunlarının sona erdirilmesi de mümkün olmayacaktır.

2.4.3. Radikal Feminizm :

Liberal feminizm yaklaşık üç yüz, Marksist feminizm ise yaklaşık yüz yıllık uzun bir tarihe sahiptir, Radikal feminizm ise onlara kıyasla yeni bir akım olarak 1960'ların sonlarına doğru kadın özgürlüğü taraftarlarınca geliştirilmiştir. 1970'lerin radikal feminizmi, hiyerarşi ve liderliğin olmadığı veya az olduğu kurumsallaşmamış örgütler olarak dikkati çekmekte ve daha çok İskandinav ülkelerinde yaygın olarak görülmektedir. Buna karşın Marksist ve sosyalist feminizm daha ziyade Avrupa 'da, liberal feminizm ise Amerika 'da Yaygın biçimde görülmektedir fakat 1970'lerden sonra kadın komünleri kurulmak suretiyle radikal feminizmin merkezide Amerika olmuştur (Demir, 1997:63).

Radikal feminist kuramın büyük bölümü, erkek “Yeni sol” un kuramlarına, örgütlenme yapılarına ve kişisel üsluplarına karşı direniş içinde şekillendi. Kendileri erkek radikal örgütler içinde sürekli olarak ikincil sınıf muamelesine maruz kalmış oldukları için ve maço radikal üslup nedeniyle, kadınlar kendi örgütlerinin içsel demokrasiyi ifade etmesiyle ve özgün bir kadın üslubuna izin vermesiyle ilgilendiler. Radikal feminizm aynı zamanda ve aynı süreç içinde gelişen diğer tezleri, kişisel olanın politik olduğu, ataerkilliğin kadınları baskı altına alınmasının kökeninde yer aldığı, kadınların baskı altına alınmasının kökeninde yer aldığı, kadınların kendini bastırılmış bir sınıf ya da kast olarak görmeleri ve enerjilerini, diğer kadınlarla birlikte kendilerine baskı uygulayanlarla birlikte, kendilerine baskı uygulayanlara –erkeklerle-karşı mücadele eden bir harekete yöneltmeleri gerektiği, erkeklerin ve kadınların temelde farklı oldukları, farklı üsluplara ve kültürlere sahip oldukları ve kadınların tarzının gelecekteki herhangi bir toplumun temelini oluşturması gerektiği düşüncelerini içerir (Donovan, 1997:268).

Radikal feministlere göre, tarihin motorunu, Marksizm’in öngördüğü gibi iktisadi sınıflar arasındaki çatışma değil, Farklı cinsiyet sınıfları arasındaki çelişki oluşturmaktadır. Sınıfsal ayrımın merkezinde üretim değil üreyim vardır çünkü kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık toplumsal ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Farklı toplumlarda kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin doğasını anlamak için, bu toplumlarda kadın ve erkeğin toplumsal yeniden üretim (üreyim) üstlendiği rollere bakmak, onları analiz etmek gerekmektedir. Dolayısıyla mevcut kadın sorunlarının kaynağının ortaya konmasında bir hareket noktasının belirlenmesi için cinsler arası ilişkilere ve bunları belirleyen unsurlara bakmak gerekir. Bu sorunlara getirilecek çözümler, mevcut ataerkil sistem içinde kalarak toplumsal ve ekonomik düzenlemelerden ziyade kadın ve erkeğin biyolojik konumlarından kaynaklanan farklılıklarda bir devrimin gerçekleştirilmesi, yani mevcut ataerkil yapının ortadan kaldırılması ile mümkündür. Buna göre aynen sınıflı bir toplumun tasfiyesini ancak

proleteryanın üretim araçlarını denetim altına almasıyla mümkün olması gibi, cinsiyet ayrımı üzerine kurulmuş bir toplumun tasfiyesinin de ancak kadınların üreyim araçlarını denetlemeleriyle mümkün olabilir. Komünist devrimin amacının sınıfsız bir topluma ulaşmak olması gibi feminist devrimin amacı da cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldırıldığı bir toplumdur. Bu toplumda androjen insanlar biyolojik olarak erkek ve kadın olarak kalacak fakat toplumsal olarak artık kadınsılık veya erkeksilik kalmayacaktır(Demir,1997:65).

Radikal feministlere göre her toplumda iki kültür vardır birincisi ulusal erkek kültürü ikincisi ise görünmeyen evrensel kadın kültürü. Mutlaka her toplumda kadın kültürü vardır ve liberal feministler ile Marksist feministler erkek kültürünü ve değerlerini benimsedikleri içselleştirdikleri için, kadınlarında erkek standartlarında yaşamalarını istemektedirler. Oysa bunlara göre kadının kurtuluşu kadının erkekten farklılaşmasından geçmektedir. Bu yüzden kendilerinin erkek kültürüne meydan okudukları ve kadının erkeğe benzemesini istemediklerini savunmaktadırlar.

Kadını baskı altında tutan olaylar, cinselliğin toplumsal yapılanması, erkeğin kadına karşı şiddet kullanması, annelik ve çocuk bakımı gibi olaylardır. Bunların çözümleri ise üreyim teknolojisi, ev işlerinin ücretlendirilmesi, kadının iş hayatına erkeğinde eve çekilmesiyle sağlanabilir. Biyolojik bir birim olarak ailenin ortadan kalkması, iktisadi bir birim olarak da aileye gerek olmayan yeni bir örgütlenme tarzı meydana getirecektir. Bu durumda kadının üreyim gücünün onu eve, erkeğin üretim gücünün de onu kamusal alana gitmeye zorunlu hale getirmesi de söz konusu olmayacaktır(Demir,1997:70).

2.4.4. Sosyalist Feminizm:

Sosyalizm, “özel menfaatlerinin yerine genel menfaatlerinin önceliğini ve özel mülkiyetin yerleştirilmesini “ savunan ekonomik ve siyasal doktrinlerinin adıdır. Sosyal feministler, Marksist feministlerinin yaptığı gibi Marks ve Engels’ in ileri sürdüğü temel kavramlarının dışında herhangi bir kavramsal sisteme ihtiyaç duymadan kadın erkek ilişkilerin tarihini açıklayabileceği ve kadınlarının ezilmişliğinin ancak sınıfsız topluma ulaşınca ortadan kalkacağı tezini yetersiz bulmaktadır. Bunun yanı sıra “kadın sorunu”nun Marksist feministlerinin yaptığı gibi sistematik olarak ekonomi ve sınıf kategorileri altında toplanamayacağı iddiasında bulunmaktadırlar.

Marksist feminizm kadınlara, toplumsal üretim süresince entegre olarak sınıf bilincini yakalamaları ve böylece sosyalist, ardından da komünist devrimin gerçekleşmesine katkıda bulunmalarında öte çok fazla bir işlev yüklenmemektedir. Hâlbuki sosyalist feministlere göre, kadınların ezilmesine neden olan ataerkil ilişkiler ve bunların sonucunda kadın ve erkek arasında ortaya çıkan çelişkiler, en az sınıf çelişkileri kadar köklü ve topluma nüfus etmiş durumdadır. Dolayısıyla kadınların erkekler tarafından egemenlik altında tutulması ve denetlenmesi anlamına gelen ataerkilliği, sınıf ilişkilerine indirmek, sorunun esasını görmemek demektir. Bu nedenledir ki Marksizm ile feminizmin birleşmesi (Marksist feminizm) sosyalist feministler tarafından mutsuz bir evlilik olarak tanımlanmış, bunun nedeni ise şöyle formüle edilmiştir: Marksistlere göre Marksizm’in ve feminizmin tek kaynağı vardır, o tek kaynak da Marksizm’in kendisidir. Sosyalist feministlere göre böyle bir düşünce tarzı sağlıklı değildir. Öyleyse tıpkı sağlıksız evlilikler gibi, ya beraberliği sağlıklı hale getirmek ya da ayrılımlarını sağlamak gerekmektedir (Demir,1997: 72).

Ataerkilliğin sadece maddi temellerle açıklanamayacağını savunan feministlere göre, ataerkil kurumlar yalnızca üretim tarzlarında zaman içinde meydana gelen değişimler sonucu olarak meydana gelmemektedir. Kadının toplum içindeki konumunu ve işlevini, onun üretim, üreyim, çocukların toplumsallaştırılması ve cinsellikte oynadığı roller tarafından birlikte belirlenmektedir. Ataerkilliğin oluşmasına imkân sağlayan üreyim, cinsellik ve toplumsallaşma gibi unsurlar, ekonomik ilişkilere indirgenerek açıklanamazlar. Örneğin aile kurumu, beryandan ekonomik ihtiyaçların giderilmesi anlamında ekonomik bir birikim iken, diğer yandan da kadının biyolojisi ile sosyal çevre arasındaki etkileşimin bir sonucu olması anlamında biyososyal, dahası kadın ve erkeğin birbiriyle nasıl bir ilişki içinde bulunmaları gerektiğine dair yerleşik anlayışlarının bir sonucu olması anlamında da ideolojik bir birimdir. Üretim tarzlarının değişmesi, zorunlu olarak bu biyososyal ve ideolojik yönleri de değiştirmede için sosyalizmde bile bu ataerkil unsurlar ortadan kaldırılmadığı sürece kadının durumu pek değişmeyecektir.

Ataerkilliğin de kapitalizm gibi maddi nitelikli olduğunu savunan ikili sistemler teorisi tarafları sosyalist feministler, ataerkil ideolojinin temelini kadının emeğinin tarihsel olarak erkek tarafından denetlenmesinde yattığını savunmaktadırlar. Dolayısıyla ataerkillik erkeklerin kadınların iş gücü ile cinselliklerini denetlemek üzerinde baskı kurmak için aralarında oluşturdukları dayanışma ve yardımlaşma sonucu meydana gelen sosyal ilişkiler kümesi olarak tanımlanmaktadır (Demir,1997: 76).

Sosyalist feministler kısaca Marksist ve radikal feministlerin iddialarını aşmakta ve ikisinin eksikliklerinden hareketle kadın sorununa yeni bir yaklaşım sunmaktadırlar. Marksist feminizm sınıf mücadelesini kadın sorununa göre birincil görürken, radikal feminizm kadın özgürlüğü mücadelesini diğer bütün mücadele türlerine öncelikli kabul etmektedir. Oysa

sosyalist feminizm bu ikilemi reddetmektedir. Sosyalist feminizm kadınların baskı altında oluşlarını, ataerkillik tarafından üretilen ve birbiri ile karşılıklı etkileşim altında olan cinsiyetçilik, ırkçılık ve sınıf ayrımcılığı ile açıklayarak konuya farklı bir eksenle katkıda bulunmaya çalışmıştır.

2.4.5. POSTMODERN FEMİNİZM

1980'li yıllardan sonra feminist teoride "postmodern feminizm" olarak adlandırılan dönem başlamıştır. "Feminist Teori'nin yazarı Josephine Donovan (1992: 351)'a göre 1980'lerde feminist teorinin ana teması, *"monolitik bir söylemin tiranlığına direniştir"*. Postmodernizmin akla ve modernizme yönelttiği eleştirilerle şekillenen postmodern kuramlar feminizm üzerinde etkili olmuş, feministlerin kendi kuramlarını da eleştirdikleri bir dönem başlamıştır.

Postmodernist ve çok kültürlülük teorilerinin "farklılık" vurgusu ile birlikte feminist teori daha da özgülleşmiştir. Artık kadınlar arasındaki farklara, özellikle ırk, sınıf, etnik köken ve cinsellik farklarına da dikkat yöneltmeye başlanmıştır (Donovan, 1992: 351). Bu yeni dönemle birlikte, C. Pateman, G. Llyod, S. Bordo, J. Fax, N. Fraser, R. Tong, E. Gross, I. Young ve C. Owens gibi pek çok postmodern feminist, özellikle liberal feminist kurama eleştiriler yönelterek, feminist harekette eksik olan boyutun toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki "kimlik" boyutu olduğunu vurgulamış; feminist teorideki tikanıklığın "kimlik" konusunun tartışılmasıyla aşılabileceğini, bunun da kültürel ve tarihsel olarak incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Donovan, 1992:353).

Postmodern feminizm, postmodernizmin teorik çatısı altında geliştirilen ve önemli ölçüde yapısalcı, postyapısalcı, psikanalitik ve var oluşçu düşünce akımlarının mirasçısı olan bir yaklaşımdır. Özellikle Simone de Beauvoir'ın varoluşçu çerçevede ileri sürdüğü “kadınların niçin ikinci cins oldukları” sorusu, postmodern feminizmin oluşmasında büyük önem taşımaktadır. Postmodern feministlere göre kadınların ötekiliği onlara mevcut değerleri, kuralları ve uygulamaları ile mevcut değerleri, kuralları ve uygulamaları ile mevcut ataerkil sistemi kökten sorgulamak için önemli avantajlar sunmaktadır (Demir, 1997:91).

Postmodern düşünce toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf gibi toplumsal kategorilerin belirleyiciliğine karşı çıkmaktadır. Bu postmodern feminizmde de hareket noktasını oluşturmaktadır. Bir toplumda kadının etkilediği veya etkilendiği tek toplumsal etkileşim kategorisi yoktur. Toplumda ırk, sınıf, cinsel kimlik, cinsel eğitim, kişilik gibi çeşitli kategoriler vardır. Bir toplumdaki kadınlar, o toplumda bulunan kategorilerin hepsine değil, bir veya birkaçına dâhil olabilirler. Zaman içinde bu kategorilerin anlamları değişebilir, bunların bazıları ortadan kalkarken yeni kategoriler ortaya çıkabilir. Postmodern feminist yaklaşım bu bağlamda olgunları tek bir kategoriye indirgeyen yaklaşımları reddederek bu etkileşime dikkatleri çekmeye çalışmaktadır. Bu tek bir kadının tipinin ve bunun doğal bir sonucu olarak da kadın sorununa yönelik tek bir yaklaşımın olmayacağını gündeme getirmektedir.

Postmodern feministler teori oluşturmada aklın aşkınlığını kabul eden özcü ve evrenselci yaklaşımlara, dolayısıyla da değer ve anlamın sabitliği konusuna ciddi eleştiriler getirmektedirler. Toplumda var olan kategoriler insan vücudu veya doğası bağlamında ele alındığında çok fazla anlamlı değildirler. Onlar sadece toplumsal olarak yerleştirilmişlerdir. Bu da toplumsal cinsiyetin doğuştan var olmadığı, fakat sonradan meydana getirildiği anlamına gelmektedir.

Postmodern feminist teori evrenselci yaklaşımlara karşıdır. Bu teorinin odak noktasını kültürler arası ya da devir aşırı konular olduğu zaman, dikkatini yönlendirme tarzı evrenselleştirici olmaktan ziyade, kapsamlı yasalara değil, değişmelere ve karşıtlıklara ayarlanmış bir karşılaştırmacılıktır. Ayrıca postmodern feminist teori tarihin öznesi düşüncesinden vazgeçmeyi önermektedir. Postmodern feminist teori üniter kadın ve dişil toplumsal cinsiyet kimliği kavrayışlarının yerine çoğul ve karmaşık olarak inşa edilmiş toplumsal kimlik anlayışlarına başvurmayı önemsemekte, toplumsal cinsiyet kimliğine yalnızca öbür kimliklerden biri olarak yaklaşmak gerektiğini ileri sürmekte ve sınıf, ırk, yaş ve cinsel yönelim gibi çizgilerin de göz ardı edilmemesini sağlamayı amaçlamaktadır (Donovan,1992:354).

Kadınlar arasındaki ırk, sınıf, cinsiyet, kültür, etnik köken gibi farklılıkları dikkate almayan bir hareket baskıcı ve totaliter bir nitelik taşıyor demektir. Oysa yukarıda da ifade edildiği üzere, postmodern feministler bu farklılıklara oldukça büyük önem vermektedirler. Postmodern feministler önceki ve büyük oranda orta sınıf, beyaz ve heteroseksüel olan modernist feministleri,'kadın' dendiğinde tüm bu farklılıkları içerecek biçimde geniş bir anlamda kullanmadıkları için eleştirmektedirler. Çünkü üçüncü dünya, zenci ve lezbiyen gibi özelliklere sahip olan kadınlar bu sınıflamada yer almamaktadırlar. Postmodern feminist düşüncede evrensel bir "kadın"dan ziyade belirli "kadınlar" dan bahsetmek daha anlamlıdır. Zaten genel yargılar içeren ve evrenselleştirilmiş feminist iddialara şüphe ile bakmak postmodern olmanın doğası gereğidir. Bu yüzden postmodern feminist teori(ler) evrenselci özellikler taşımamaya özen göstermektedir.

Postmodern feminizm, bir feministin liberal, sosyalist, Marksist, radikal veya diğer bir bakış açısına sahip olup olmadığına bakmaksızın toplumsal ve siyasal düzlemde kadının ezilmişliğinin sona ermesi istemektedir. Adaletsizliği düzeltmek için örgütlenme ve siyasal hareketlerde

yer alma postmodern feminizm yaklaşımının en temel özelliklerindendir. Bu yönüyle postmodern feminizm, tüm diğer postmodern yaklaşımlarda olduğu gibi doğası gereği pragmatist ve yanılabiliridir. Buna göre çocuk bakımı, toplumsal güvence ve konut gibi sorunlar birçok kadının ortak sorunu olmasına karşın, evrensel düzeyde bütün kadınların ortak sorunu değildir.

Yine postmodern feministler Batılı modernist feministler ile “üçüncü dünyalı” kadınlar arasındaki ilişkiyi sorgulamakta ve bu ilişki özelinde modern feminist söylemlerin içinde saklı bulunan bir “evrensel kız kardeşliğin” olmadığını savunmaktadırlar. Hatta bu “kız kardeşliğin” çoğu kez üçüncü dünyalı kadınları “kurtarmak” adına ataerki yapıların yeniden üretilmesine katkıda bulunması nedeniyle eleştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Mutman ve yeğenoğlu, 1992:56).

Postmodern feministler sınıf, ırk, kültür, yaş, siyasal eğilim ve cinsel uygulamalar açısından ele alındığında, tıpkı erkek ve kadın arasındaki “ötekilik” gibi modern feminist teorilerin tümünde, kadın hakkında bir “açıklama” yapılırken “Batılı, orta sınıf heteroseksüel, beyaz kadın” ile bu özelliklere sahip olmayan “diğer kadınlar” arasında da bir “ötekilik” ilişkisinin olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadırlar. Böylece kadınların halledilmesi gereken sınıf ve toplumsal cinsiyet problemleri dışında da başka önemli problemlerinin olduğu gösterilmiştir. Bu farklılıkların kadınlar arasında negatif güçten ziyade pozitif güç şeklinde aktarılabileceği görüşünü de getirmişlerdir.

Postmodern feministlere göre, dünyaya toplumsal cinsiyet ayrımı (gender) yön vermeye devam ettiği sürece, kadınlar daima erkeklerle karşı karşıya gelmek zorunda kalacaklardır. Sürekli erkek ve ataerkillik aleyhine olmak, sürekli ataerki için olmaktan farklı değildir. Heteroseksüel söylem içinde işleyen feminist mantık, erkeklerle kapışmak zorunda kalacaktır. Postmodern feminist mantık, rasyonalizmin eril eğilimini reddettiği kadar, onun yerine kadınsı bir eğilimin geçme teşebbüsünü de reddetmektedir. Buna göre tek bir gerçek yoktur; fakat birçok gerçekler vardır ve toplumsal

cinsiyet ayırımı doğrultusunda hiçbir diğerklerine göre ayrıcalıklı değildir. Kısaca postmodern feministler erkeğe gerektiği halde kadına yardım edilmesini veya erkek değerklerinin yerini tümnden kadın değerklerinin almasını kabul etmemektedirler. Ayrıca erkek ve kadını birleştirip yeniden yapılandırıp cinsiyetin belirgin olmadığı androjen bir toplum kurma fikrine de, totaliter ve farklılıkları ortadan kaldırıcı yönüne dikkat çekerek karşı çıkmaktadırlar. Postmodern feminizm kadın/erkek zıtlığını kabul ederek ama aynı zamanda onu çatlatarak aşmaya çalışmaktadır (Demir,1997:118).

Postmodern feminizmin posmodernizmden aldığı diğerk bir özellik de toplumsal cinsiyete dayalı iktidar hiyerarşileri ve büyük öykülerin meşrulaştırılmamasıdır. Liberal teori insanın ıslahı, iyileşmesi ve eşitliği için büyük idealler sunup büyük mutluluğa erişebilmek için güçlü bir ilerleme kavrayış ve insanlığı toptan kurtuluşa erdirecek bir meta anlatı önermektedir. Postmodernizm ise böyle anlatıların meşruluğunu sorgulamaya açmaktadır. Postmodern feminizm de liberal veya Markist feminizm gibi modernist feminist ekollerin kadınları toptan kurtuluşa erdirecek çözümlerine karşı çıkmakta ve evrensel olarak kadınları kurtuluşa erdirecek bir meta anlatının olamayacağını, bu gibi aşkın iddiaların tarihte kaldığını söylemektedir.

Modernist düşünce erkek/kadın, aktif/pasif, güneş/ay, kültür/doğa, gündüz/gece, anne/baba, zihin/beden, gibi ikilemlere dayanmaktadır. Bu ikilemlerin ikinci kısmı hep kadına tekabül etmektedir. Postmodern feministler kadın ve erkek ilişkileri çerçevesindeki bu ikilemleri ortadan kaldırma eğilimindedirler. Buna göre erkelik kadınlığın sadece zıttı değildir. Çünkü bu ikisi birbirine bağlıdır. Postmodern feminizm kadın ile erkek arasında farkları kabul etmekte, kadınlar arasındaki farklılıkları da incelemeye çalışmaktadır. Bir yandan biyolojik kadınlık (feminity) ile kadınsılık (femaleness) arasındaki bağlantıyı eleştirirken, diğerk yandan da kadınlara topluluk içinde tarihsel olarak oluşmuş bireyler olarak yaklaşmakta, soyut bir kadın kategorisini kabul etmemektedirler. Soyut erkek ve kadın kategorileri yerine somut hayat içindeki “kadın”ın ne anlama geldiği üzerinde durmaktadırlar. Postmodern

feministlere göre kadın yorumundan bağımsız olarak kadın yoktur. Çünkü postmodernizm daha çok, erkeklik veya kadınlık söylemlerinin ve metaforlarının çözümlenmesi ile “gerçek” dünyayı tartışmaktadır. Buna paralel olarak da postmodern feminizm kadın ve erkeğin somut toplumsal koşul ve bağlamlarda nasıl var olduklarını anlamayı öne çıkarmaktadır (Donovan, 1992: 382).

3.BÖLÜM: ATAERKİL SİSTEM VE ATAERKİL SİSTEM BAĞLAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYET

Anaerkil Sistemin varlığı ve bu sistemde kadın hâkimiyeti, çok eşlilik toplum bilim yazınında tartışmalı bir konu olmakla beraber tezde Marksist teoriden hareketle anaerkillik süreçlerine yer verilmiştir. Bütün dünyada ataerkil sürecin yaşandığı kabul görmekte ve anaerkillik bu bağlamda evrensel bir kavram olarak literatüre yansırken, anaerkil süreç sadece belirli toplumlarda görüldüğü ve var oluş biçimi ile kadına getirdiği üstünlük veya en azından ikincil olmayan konumuna yönelik düşünceler tartışmalıdır. Özellikle seksen sonrası gelişen postmodern feminist akımlar Marksist teorinin pek çok kadın söylemi gibi anaerkillik üzerine söylemlerine de pek çok eleştiri getirmişlerdir.

Bu bölümde ataerkil öncesi dönemin kadın ve erkek olgusu toplumsal yaşamda cinsiyetin nasıl olduğu ve bunun ataerkil süreçte nasıl değiştiği anlatıldıktan sonra ataerkil dönemde toplumsal cinsiyet yargılarının nasıl olduğu anlatılacaktır. Kuşkusuz tarihsel süreçlerin günümüz dünyasını şekillendirdiği gerçeğinden hareketle ataerkil sistemin aile, evlilik, miras, mülkiyet gibi kurumlarıyla günümüz dünyasını nasıl şekillendirdiği ve üretim süreçleri ve bu süreçlerdeki gelişim ve değişimlerin toplumsal yaşamda, kadın erkek olgusu üzerinde nasıl bir etki yarattığı da bu bölümde anlatılacaktır.

3.1.ANAERKİL SİSTEM

Tarihin ilk dönemlerinde aile ve toplumsal yapılanma uygar dönemden çok daha farklıydı. Bu dönemde aile, aşiret, anne, baba, oğul, kız,

abla gibi kavramlar bugün kullandığımız yerlerden farklı şekillerde kullanılmaktaydı. Bu döneme ait araştırmalarda yer alan pek çok bulgu göstermiştir ki bu dönemdeki klanlar da yalnızca kendi çocuklarını değil kız ve erkek kardeşlerinin çocuklarını da kendi evlatları gibi görmekteydiler.

‘Ailenin eskiden beri bugünkü şekilde olduğu, daima böyle kalacağı anlayışının – eşyanın daima aynı şekilde durduğuna inanların anlayışı-bilginlerin yaptıkları bu incelemeler sonucu yanlış olduğu saptanmıştır. İlkel tarihin ilk çağına ait incelemeler, insan gelişiminde cinsel ilişkilerin ve aile şekillerinin daima değiştiğini gösterir. Bugünkü anlayışa göre, bu eski ilişki biçimleri ahlakdışıdır. Toplumsal gelişmenin her çevresinin kendine özgü üretim araçları olduğu gibi, her yapılanmanın da kendine özgü ahlak kuralları vardır. Bu kurallar toplumsal koşulların yansımasından ibarettir. Ahlak adetlerle belirir. Adetlerde toplumsal zorunluluktan doğar ’(Bebel,1980:24).

Anaerkillikten önce var olan toplumsal düzen, göstermiştir ki kadın ve erkek arasında var olan eşitsizlik kimi dönemlerde kadının lehine dönmüş gibi görünse de aslında erkek egemenliği her dönemde kendini hissettirmiştir. Kadın, geleneklere bağlı, eğitim ve hürriyetten yoksun olduğu için i  iden daha geride kalmıştır. Kuşaklardan beri sürüp gelen koşullar gelenek haline gelmiştir. Eğitim ve  ğretim gibi, kalıtımla ilgili açıklamalarda bugünkü koşulları olağan göstermektedir (Bebel,1980:17). Tarihin ilk çağındaki başlıca dönemlere ait Bebelin bu cümleleri de bu kanıyı desteklemektedir. Konuyu tamamlayan diğer ve en önemli etmeni Bebel ekonomik ilişkilerde görmektedir, Bütün toplumsal baskı ve yoksullukların kökü, baskı altında tutulmanın baskıcıya karşı olan ekonomik tutsaklığındandır. Kadın tarihin ilk dönemlerinden itibaren bu durumdadır. İnsan gelişiminin geçmişte akışı içinde kadınla erkek arasındaki ilişkiler, üretim ve dağıtım yöntemlerinin değişmesi sonucu başka şekillere girmiştir, ilerde meydana gelecek yeni üretim ve dağıtım yöntemleriyle de, bu iki cins arasındaki ilişkiler yeniden değişecektir. Kısaca sosyalist kuram, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar gelen süreçte kadın ve erkeğin toplumsal yaşamdaki rollerinin temel belirleyicisi olarak ekonomik ilişkileri görmektedir. Üretim ilişkileri kadını ve erkeği belirli statülere yerleştirirken aynı zamanda beliren roller zamanla

yadsınan rollere dönüşmüştür. Bu şekilleniş anaerkil yapılanmada kadını merkeze alırken, ataerkil yapılanma erkeği merkeze almış ve zamanla kadını ikincil konumuna sürüklemiştir. İlkel toplumlarda insanlar başlangıçta, göçebe bir yaşam tarzı içinde, avcılık ve toplayıcılık yapmak suretiyle yaşamlarını sürdürürken, kadın aile içindeki cinsiyete dayalı işbölümünde önemli roller üstlenmekteydi. Nitekim bu söz konusu işbölümü içinde, erkek çoğunlukla, yaşanan alandan uzakta avcılıkla uğraşırken; kadın ise; bitki toplayıcılığı ile çocukların bakımı, beslenmesi, soğuğa, sıcağa ve yırtıcı hayvanlara karşı korunmasıyla uğraşmıştır. O dönemde erkekler avcılık yaparken, kadınlar bazı tohumlu bitkilerin ekim-biçim işlerinin yanı sıra kolay yoğrulabilen balçığı şekillendirip, pişirmek suretiyle, çanak-çömlek yapmakta, incelikli bir mekanizma olan tezgâh kullanarak, iplerini dokunmuş bezler haline getirmekteydi. Anaerkil bir aile yapısının hâkim olduğu avcı-toplayıcı toplumlarda kadınlar, her bakımdan üstün bir statü ve saygınlığa sahiptiler. Ancak burada bahsedilen statü anlayışı, erkeğin ve kadının yaptıkları işin şekli ve niteliği ile ilgili değildi. Kadına statü bakımından saygınlık ve değer katan şey onun doğurganlığı ve üreticiliği gibi çeşitli faktörlerdi ki bu faktörler bu toplumlar için son derece önemliydi. Zaman içerisinde, insanoğlu, göçebe yaşam tarzını yavaş yavaş terk etmek suretiyle yerleşik düzene geçmiştir. Yerleşik yaşam tarzı, toplumların ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Hızla yerleşim merkezlerinin kurulmasının ardından mübadele ekonomisi doğmuş, ticaret başlamıştır. Nitekim bu değişim süreci içinde, üretim araçları tekniğinin gelişimi ile tarımsal faaliyetler giderek gelişmeye başlarken; madencilik ve balıkçılık gibi yeni işkolları ortaya çıkmıştır. Bu olumlu gelişmelere karşın, insanoğlunun doğaya ve hemcinslerine karşı mücadele ve egemen olma çabaları savaflara neden olmuştur. İşte bu noktadan itibaren fiziksel güç ve üstünlük ön plana çıkarak, giderek önem kazanırken; yaşanan bu değişim, kadın ve erkeğin önce aile daha sonrada toplumdaki statü ve rollerini derinden etkileyerek, köklü değişiklikler yaratmıştır. Bu gelişmeler kadını, erkeğe oranla daha pasif ve ikincil plana itmiştir. Erkeğin; bu dönemde toplumsal statüsünün giderek güçlendiği görülmektedir. Nitekim bu dönemde erkekler avcılık, madencilik,

Üretim araçlarının yapımı ve kullanımı, çobanlık, balıkçılık ve askerlik gibi fiziksel güç gerektiren işlerle uğraşırken; kadınlar ise; yemek, temizlik, ocuk bakımı, dikiş- nakış gibi geleneksel ev ile ilgili işlerle uğraşarak, aktif üretim sürecinden hızla evlerine çekilmişlerdir. Böylece ataerkil aile düzeni ortaya çıkmıştır(Tanilli,2006:11-30).

Anaerkil Aile, Anaerkil toplum, kadınların toplum yönetimine yetenekleriyle orantılı ölçüde erkeklerle eşit olarak katıldıkları ve eşit haklara sahip oldukları toplum türüdür. Anaerkil toplumlar aynı zamanda 'ana soylu' olurlar. Ancak 'ana soylu' farklı bir kavramdır. Evlilikte yerleşimin kadın tarafının ailesinin yanında olduğu ve bireyin soyunun anne tarafının ailesi ile belirlenmesi anlamına gelir. Başlangıçtan beri ve oldukça uzun bir süre insan toplumları dünyanın her yerinde anaerkil yani kadın egemenliğine dayalı bir dönem yaşamışlar ve ana hukuku egemen hukuk olmuştur. Bu durum, çok basit bir pratik nedenden ileri geliyordu: grup evliliği koşulları içinde ancak çocukların annesinin kesinlikle saptanabilmesi mümkün oluyordu. Babanın kimliği aynı güvenilirlikle belli olamıyordu. Bundan ötürü soy zinciri de anaya göre düzenlenir olmuştur. Çocuklar da anaya ait kabul edilmişlerdir. Erkeğin ocuklar üzerinde pek bir hakkı olmazdı, çünkü zaten çocukların hakiki babası olup olmadığı bilinemezdi. Bu durumun yanı sıra erkeğin günlük yaşam içindeki rolü de başlangıçta oldukça önemsizdi. Çocukların anası olarak, doğuran ve büyüten olarak kadının, ananın günlük yaşamdaki konumu daha önemliydi. Zamanla ilk işbölümü kadın-erkek arasında gerçekleşmiş kadın ev işlerini üstlenmiş, erkek de dışarıda çalışarak öncelikle ailenin yiyeceğini sağlar olmuştur. Tabii bu da belirli bir evrimi izlemiştir. nce avcılık, sonra çiftçilik, daha sonra çobanlık gibi dönemlerden geçilmiştir.

Bu arada yeni bir olgu ortaya çıkmıştır: Toplulukların esas olarak yer kavgası yüzünden anlaşmazlıklarıyla birlikte savaşlar ve savaşlarla birlikte de esirler. İlk önceleri insan emeğinin pek değeri yoktu, çünkü fazla emeğe gerek yoktu. Bu nedenle, erkek esirler genellikle ldrlr, kadınlar ise genellikle "eş"ler arasına katılırdı. Zamanla tarım ve hayvancılığın gelişmesi oranında işin bir iki erkeğin gücünü açacak ölçüde büyümesi yeni işgücüne gereksinim

doğurmuştur. O zaman, erkek esirleri öldürmek yerine ekip-biçmede ve çobanlıkta kullanmak üzere köleleştirme başlamıştır. Yün eğirme, dokuma gibi işlerde çalışan kadınlara olan gereksinim de artmış ve eskisi kadar bol ve kolay bulunamamaları nedeniyle alınır satılır bir mal olmuşlardır. Aynı şey doğal olarak erkek köleler için de geçerlidir(Marks,Engels,Lenin,2000:25-30-Engels,1990:82)

Ekonomideki gelişmeler toprak ve hayvanlar üzerindeki ortak mülkiyetin giderek artan bir hızla çözülmesine yol açmış, özel mülkiyet anlayışı hızla yayılmaya başlamıştır. Bu gelişme iki başlı aile ve ana hukuku ile anaerkil toplum düzeni için yıkıcı olmuştur. İki başlı ailenin tek eşlilik yönünde geçirdiği evrimle birlikte kadının karşısında erkek de eskiye oranla daha gözde daha önemli bir konuma gelmiştir. Çünkü artık bu durumda ananın yanı sıra hakiki baba da bellidir. Öte yandan, iş bölümünün gereği olarak yiyecek sağlamakla uğraşan erkek, üretim araçlarının mülkiyetine de sahip duruma gelmiştir; bir ayrılık durumunda kadın kap kaçağı bırakarak üretim araçlarıyla birlikte çekip gidebiliyordu. Zamanla köleler de aynı mantıkla erkeğin mülkü haline gelmişti. Görüldüğü gibi, evrimin varılan bu noktasında, erkek, toplumsal konumunu, üretim araçlarını elde etmek, mülkiyeti elde etmek bakımından çok ilerletmiş ve kadının karşısında belli bir farklılık sağlamıştır. Yine de soy zinciri henüz anaya göre düzenleniyordu. Fakat bu kez de miras sorunu ortaya çıktı. Başlangıçta miras bırakacak hemen hiçbir şey yokken bu olgunun sorun yaratmadığı ve nihayet var olduğu ölçüde mirasın boy içinde ve ister istemez ana tarafından en yakın kardeşlere kaldığı kesindir. Çünkü baba belli değildir. Oysa iki başlı aileyle birlikte babanın da saptanabilir olması, babanın bırakacak malının bulunması ve bunun hatırı sayılır bir nicelikte olması, buna karşılık soy zincirinin anaya göre belirlenmesinin sürmesi ve halen yürürlükteki ana hukuku uyarınca mirasın ananın erkek kardeşine ve onun çocuklarına kalması bu konuda bir soruna yol açmıştır. Çocuklar ana hukuku uyarınca anaya bağlı oldukları için ananın sopundandırılar ve mirasını alabilirler. Buna karşılık mirasın boy içinde kalması ilkesi uyarınca babalarının mirasını alamazlar, çünkü babaları başka

bir soptandır. Dolayısıyla babanın mirası, örneğin sürüsü, kendi boyu içinde kardeşlerine ve kardeşlerinin çocuklarına kalıyordu ama kendi öz çocukları hiçbir şey alamıyorlardı. Toplumsal evrimin vardığı nokta bir yandan erkeğin gücünü artırmışken, öbür yandan ana hukuku artık zamanını dolduruyor ve ilerlemenin önünde bir ayak bağı oluyordu. Engelin aşılması, çok kolay ve basit bir yolla oldu. Boy üyelerinde herhangi bir değişikliğe gidilmedi, yalnızca bundan böyle soplara erkek üyelerinin çocukları boy içinde kalacak, soplara kadın üyelerinkiler babalarının boyuna geçecekti. Böylece soy zincirinin kadına göre belirlenmesi ve ana hukuku ortadan kalkmış oluyordu. Onun yerini soy zincirinin babaya göre belirlenmesi ve babadan miras kalma hakkıyla baba hukuku alıyordu (Engels,1990:34-60).

Ana hukukunun son bulması anaerkil toplum düzeninin yerini ataerkil toplum düzeninin alması demektir. Erkek ve baba egemenliğine dayalı bu düzende, erkek evde de tek söz sahibi duruma geldi. Kadının toplumsal konumu erkeğe göre hiyerarşik anlamda geriledi. Kadın ancak üremeye yarayan bir varlık olarak görülmeye başladı. Baba hukukuna geçiş, ataerkil düzenin kuruluşu etkilerini aile biçimi üzerinde göstermekte gecikmedi. Nitekim iki başlı aileden tek eşli aileye geçiş yönünde, bir ara aile biçimi olarak ataerkil aile belirdi.

‘Anaerkil ailede kuşak, ana tarafından devam eder. Bu nedenle ailenin başı ve en önemli kişisi anadır. Anaerkil aile uzun zamanlar, ailenin temeli olarak kalmış, ilişkiler kalıtım ana tarafından gelmiştir.’Anaerkil aile egemen olduğu sürece kadının aile, aşiret meclislerinde oy hakkı vardı ve belirgin bir kadın egemenliği söz konusuydu. Kadın kendi kan sistemine bağlı olan örgüt içinde rehber ve yöneticidir. Herkesten saygı görür, ev işlerinde olduğu gibi, aşiret işlerinde de düşüncelerine önem verilirdi. Kadın egemendir. Barış yapar, bir papaz gibi dini ibadetleri o yönetirdi’ (Bebel,1980:30).

Anaerkil kanunun egemen olduğu dönemlerde, durum biraz daha barış içinde, toplumsal ilişkiler oldukça dar ve sade; hayat tarzı da oldukça ilkel idi. Her aşiret birbirinden uzakta oturur, birbirlerinin arazisine saygı

duyarlardı. Eğer bir aşiret diğer bir aşiretin saldırısına uğrarsa erkekler silahlanıp savunmaya geçer, kadınlarda onlara yardım ederlerdi. İlkel dönemlerde kadınla erkek arasındaki bedeni ve fikri ayrılıklar, bugünkü kadar çok değildi. Bütün vahşet ve barbarlık dönemlerine ait insanların beyin ve zekâlarının işleyiş değerleri konusunda kadınla erkek arasında fark yoktu. Bu aşiretlerin kadınları bedeni güç ve yaratıcılık yönünden erkeklerden geri değildiler. Bu hususta gösterilen kanıtlar yalnız tarihsel yazılara dayanmaz. Güney Afrika da ki Amazonlar ve çeşitli aşiretler arasında yapılan incelemelerde kadınlarla erkeklerin şiddet ve cesaretle eşit olduklarını gösterir (Morgan,1987:32).

Kadın tüm toplumsal gruplarda egemendir. Erkeği yönlendiren hatta ona yapması gereken işleri buyuran kadındır. Hatta bu döneme ait araştırmalar göstermiştir ki şayet erkek kendisine verilen işi yapmazsa kadın tarafından cezalandırılmakta hatta aileden kovulup son derece güçsüz ve zor durumda bırakıla bilinmekteydi (Bebel,1980:40).

Görülüyor ki anaerkil dönemde kadının toplumsal konumu hiyerarşik olarak erkekten sonra veya ikincil değilken aile ve toplum kadın etrafında şekillenmişken, benimsenen kurallar ve yapı bugünkünden hayli farklıydı. Bugünkü farklı şekillenmeye neden olan ataerkil yapılanmanın ortaya çıkmasında ki belirleyici güç üretim şekillerinin değişmesidir. Toplayıcılık gibi ekonomik faaliyetler değiştikçe zamanla anaerkil yapı yok olmuştur.

3.2. ATAERKİL SİSTEM

Toplumsal gelişmenin çok sayıda işgücüne gereksinim doğuracak bir noktaya varmasından ötürü savaş esirlerinin öldürölmek yerine köleleştirilmesi ve bir esir ticaretinin ortaya çıkmasıyla birlikte, yeni aile biçimi, bu gelişmeye uyacak ve bu gereksinimleri karşılayacak bir nitelik aldı.

Ataerkil aile olarak adlandırılan bu yeni ailenin ayırt edici niteliği ailenin şefi olarak babanın otoritesi altında özgür ve köle birtakım kişilerin bir “aile” şeklinde örgütlenmesidir. Daha önceki aile biçimlerine yahut örgütlenmelerine kıyasla en önemli fark aile çatısı altına bu kez herhangi bir kan bağı olmayan kölelerin de alınmasıdır. Semitik toplumlarda baba çok kanlı bir yaşam sürerdi. Fakat esas olan aile çatısı altında kölelerin de karıları ve çocuklarıyla birlikte, ailenin reisi babanın önderliğinde emek gücü olarak örgütlenmesidir. Bu tip ailenin en yetkin biçimine Eski Roma’da rastlanmaktadır. Zaten Latince “aile” anlamına gelen *familla* sözcüğü başlangıçta hiç de bugünkü anlamını taşımazdı. Sözcüğün türediği *famulus*’un anlamı ev kölesi demektir ve “*familia*” bir tek adama bağlı kölelerin tamamını belirtmek üzere “*famulus*” sözcüğünün çoğuluydu. Başlangıçta “*familia*” köleleri kapsıyordu. Çifti ve çocukları içermiyordu. Daha sonra, Roma’lılar babanın bütün ev halkı üzerinde o arada karısı ve çocukları üzerinde de otoritesini vurgulamak amacıyla “*familia*” sözcüğüne bugünkü geniş anlamını verdiler. Miras sorununun ön plana çıkması ve mülkiyetin gelişmiş, özel zenginliğin artmış olması ölçüsünde önem kazanması, babanın, mirasını bırakacağı çocuklarının gerçekten kendi çocukları olduğuna emin olmak istemesine ve bu konuya daha önceki devirlerle kıyas edilemeyecek şekilde duyarlılık göstermesine yol açtı. Kadının üzerinde koca baskısı son derece arttı; kadından mutlak bir sadakat beklenir oldu. Kıskançlık, kuşku alabildiğine yayıldı. Tabii kadınların evlilik öncesi serbestlikleri ya da “tek kocalı olmak hakkını” elde etmek için giriştikleri eylemler en hafifletilmiş biçimiyle bile artık kesinlikle boşlanmıştı. Zaten bu bir hak olmaktan çıkmış ve bir görev haline gelmişti (Engels,1990:86).

Ataerkil aile; grup evliliği ve ana hukukuna özgü aile biçimi ile çağdaş tek eşli aile biçimi arasında bir köprü olmuştur(Engels,1990:52). Ataerkil ailenin ortaya çıkışı aynı zamanda yazılı tarihin başlamasına denk düşmektedir. Köleci toplum aşamasında biçimlenen ataerkil aile biraz yapı değiştirerek feodal toplumda da var olmuştur. Tek eşli aileye geçişte daha ileri bir aşamayı temsil eden, ama çağdaş anlamda karı-koca ailesinin doğal

olarak gerisinde kalan ve Türkçede büyük aile dediğimiz aile biçimi de bu ataerkil ailenin bir ileri aşamasıdır.

Ataerkil aile yapısının Roma dışında da pek çok toplumda var olduğunu araştırmalar kanıtlamıştır. Örneğin Sırlarda ve Bulgarlarda Zadruha adıyla anılan ataerkil aile modern çağa kadar varlığını sürdürmüştür. Biraz değişik biçimiyle doğulu halklarda da bu aile biçimine rastlanmıştır. Türkçede “büyük aile” de denen aile biçimi, kölecî toplumun sonrasında var olduğu için aile çatısı altına girenler arasında köleler yoktu. Buna karşılık aynı babadan inen birçok kuşak erkek çocuk ve erkek torun karılarıyla birlikte bir büyük ev içinde bir arada yaşıyorlardı. Bu ev çoğunlukla büyük çiftlikti ve aile üyeleri toplu halde ekip-biçme, hayvan besleme ve basit ticari faaliyetlerle uğraşmaktaydılar. Malları, mülkleri ortaktı. Aile her zaman değilse bile genellikle en yaşlı erkeğin, atanın başkanlığı altında yönetiliyordu. Evin dışarıda temsili, mali sorunlar, geçim ve alışveriş onun işiydi. Aile başkanlığına seçimle gelinirdi. Kadınlar ve kadınların işlerinin düzenlenmesi ise evin kadın efendisinin -ki genellikle atanın karısı olurdu- yetkisine bırakılmıştı. Kadın efendinin danışmanlık görevi vardı ama kimi sorunlarda, örneğin ailenin genç kızlarına koca seçiminde kararları belirleyici olabiliyordu. Fakat asıl güç ve yetki aile meclisinde toplanmıştı. Ailenin reisi de yaptıklarından ve yapmadıklarından aile meclisine karşı sorumluydu. Aile meclisi bütün yetişkin erkek ve kadınlardan meydana geliyordu. Önemli kararlar bu mecliste alınır, yine aile üyelerinin gerekirse yargılanması bu meclisçe yapılırdı. Önemli alım satım işlerine karar veren de aile meclisiydi. Bu tür ailelerin oturduğu evlerin tipik mimarisi ortada büyük merkezi bir oda ve çevresinde altı, sekiz basamaklı merdivenle çıkılan yatak odalarından oluşmaktaydı. Birkaç kuşak bir arada barınmaktaydılar(Tanilli,2006:110-Bebel,1980:53).

Germenlerde, Keltlerde, Fransızlarda olsun, Hindistan’da olsun, Cezayir’de hatta Güney Amerika’da, Meksika’da, Peru’da olsun aile ekonomisini oluşturan bu büyük aileler var olmuştur.

Bu büyük ailelerde evlilik ilişkisi karı-koca temeline oturmuş ise de, ortak bir evin çatısı altında birden fazla ve birkaç kuşak akraba çiftin bulunmaları karı-kocanın hareket serbestliğini ve iradesini önemli ölçüde “ailenin büyük reisi”nin eline ve aile meclisinin kararına bırakmakla oldukça kısıtlamıştır. Özellikle kadınlar için başka bazı ciddi sorunlar da yaratmıştır. Ana hukukundan baba hukukuna geçişin, bir yandan, kadının erkekler karşısındaki önce üstün, sonra eşit konumuna son verip aşağı bir duruma düşürmesi, erkeğe bağımlı ve erkek tarafından dövülüp, sövülen, sömürülen bir konuma itmesi; öbür yandan, miras bırakmanın ana soyundan baba soyuna geçişi ve soy zincirinin babaya göre belirlenmesi anaerki düzenle birlikte ilkel ortakçı topluluğun ortadan kalkması ve yerini ilkin köleci toplumun, daha sonra feodal toplumun almasıyla olmuştur. Özel mülkiyetin ortaya çıkışı ve gelişmesi, çeyizi verme ve miras bırakma işini ön plana çıkartmış, bu da ailenin yapısını ve akrabalık ilişkilerini, evlilikleri büyük ölçüde etkilemiştir. Özellikle yeğenler arası evlilik, çeyiz ve miras açısından, ailenin zenginliğinin “ele gitmemesi” bakımından çok önem kazanmıştır(Engels,1990:54-73-Caner,2004:58).

Çeyiz ve mirasın ortaya çıkışı, elbette ki, toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasında, ortak mülkiyete dayalı ilkel ortakçı topluluğun yerini özel mülkiyete dayalı köleci toplumun alması sonucunda olmuştur. Üretimin gelişip yaygınlaşması, salt bireysel kullanım için üretimden, ticari amaçlı değiş-tokuş için üretime geçilmesi, dolayısıyla bireysel tüketim fazlası bir mal, mülk birikimi, servetin belli ellerde toplanması gibi gelişmeler kaçınılmaz olarak insan ilişkilerini de etkilemiş ve servetin kendi soyundan olma kimselere miras bırakma, çocukların evlenmesi aracılığıyla servetin aile dışına çıkmaması gibi kaygılar ön plana fırlamış ve eş seçiminde çeyiz ve miras gibi olgular önemli rol oynamaya başlamıştır (Bebel,1980:47).

Zorunlu ihtiyaçlara ait üretim en geri evresinde bulunduğu ve yalnız en gerekli ihtiyaçları karşılanmaya yettiği zamanlarda kadınla erkeğin çalışmaları birbirine çok yakındı. Ancak işbölümünün ilerlemesiyle yalnız iş

çeşitlere ayrılmakla kalmamış, mülkiyet esasları da değişmiştir. Balıkçılık, avcılık, çobanlık, tarım aletlerinin yapılması gibi özel bir bilgiye ihtiyaç gösteren işler erkeklerin alanına girmiştir. Erkekler gelişimin akışında bu haklara sahip oldukları için yeni zenginlik kaynaklarına da sahip oldular. Nüfusun artması, tarım ve çobanlık için daha geniş topraklara sahip olmak ihtiyacı, bir taraftan aşiretleri kavgaya sürükledi, diğer taraftan iş gücüne ihtiyaç gösterdi. İş kuvvetinin çoğalması, daha büyük servetlerin üretimi demek oldu. Bu iş gücünün meydana gelmesi önce kadının elinden egemenliğini aldı; eskiden mevcut olan erkek tutsaklığı ortadan kalktı. Böylece yeni aşiret örgütünde, niteliği itibariyle birbiriyle çarpışamayacak iki öge meydana geldi. Kadının egemenliğini yitirmesinde bundan başka bir etmen daha vardı. İş bölümünün ilerlemesi, aletlere, silahlara ve çeşitli araçlara duyulan ihtiyaçların artması ve tarımdan ayrı el sanatlarının meydana gelmesi, kadının tutsaklığına neden oldu. Yeni bir el sanatçıları sınıfı türedi. Bu sınıf, tarımsal sınıftan tamamen ayrı düzeylerde kişisel mülkiyete ve mirasa önem verdi. O zamana değin aile örgütü yönünden çocuklar ana tarafından sayılır, anasının bağlı olduğu semiyede mirasa konardı. Bütün mal aşiret içinde kullanılırdı. Bu değişen koşullar içinde yeni koşullar içinde baba, sürülere, tutsaklara, silahlara ve ürünlere sahip oldu. Ama erkek, anasının semiyesine bağlı olduğu için malı kendi çocuklarına miras kalırdı. Bu durumun değişmesi gerekirdi. Miras sorunu üzerinde uyanan kaygılar, koşulları yavaş yavaş değiştirdi. Poligami ve Poliandri yerlerini pairing-iki kişilik aile- ye bıraktı. Bu ailede bir erkek bir kadınla evlenip bir aile kurar, bu ilişkiden doğan çocuklar, onların çocukları olurdu. Bu iki kişilik aile yavaş yavaş gelişti, ama bu da yukarıda söylediğimiz ekonomik nedenlerden etkilendi. Eski aile birlikleri, mülkiyet düşüncesine ayak uyduramıyorlardı. Oturacak yeri tayinde sınıf ve iş etkin olmaya başladı. Mal üretiminin artması, komşu veya uzak uluslar arasında ticaretin doğmasına, maliyeciliğin gelişmesine sebep oldu. Bu gelişmeyi erkek yönetti. Eski semiyeye örgütü artık erkeğin çıkarlarına uymuyordu. Ekonomik gücünü de yitirince artık bu örgütün kaybolması bir zaman işiydi (Bebel,1980;35).

‘Semiye örgütünün bozulmasıyla kadının gücü ve etkisi de hızla kayboldu. Anaerkil aile yerine ataerkil geçti. Mülkiyete erkek sahip olduğu için, malını kendi çocuklarına bırakmak isteği, kendi öz çocuklarına sahip olma ihtiyacını doğurdu. Bu sebeple, kadının başka erkeklerle ilişkiye girmesi yasaklandı’ (Bebel,1980;36).

Ataerkillikle birlikte kadınlar birçok haklarını yitirdi. Kadınlar erkeğe bağımlı hale geldi, evlilik kadınları erkeğe bağlamaya yarayan bir kurum niteliği kazanırken aynı zamanda pek çok toplumda alım-satım işine dönüştü ve kadın adeta metalaştıran değersizleştiren bir dönemece girildi.

F.Engels e göre anaerkil düzenden, ataerkil düzene geçiş, koşullar uygun olduğu için barış içinde olmuştur. Engels, kadınların toplumsal düzende zamanla gelişen bu yeni durum karşısında mücadele veya bir karşı duruş yerine gelişen bu yeni duruma adapte olduklarını belirtir. Erkek üstünlüğünün başlamasıyla, kadın, birliği içindeki eski yerini yitirdi. Erkek, evlilikte kadını bağımlılığa zorladı. Kendi bu bağımlılığın dışında kaldı. Eski dönemlerde ve halen bazı toplumlarda kadının aldatması ölüm ve tutsaklıkla cezalandırılmaktadır (Engels,1990;68).

Anaerkil dönemde yazılı kanunlar yoktu. Koşullar basitti. Gelenekler kesindi. Ama bu yeni ve karışık düzen içinde yazılı kanunlar bir zorunluluk oldu. Bu yeni düzen devlet aygıtı şeklinde ekonomik ve siyasal bir oluşumu zaman içinde tamamlayıp bunları çeşitli kurumlar ve hukuksal normlarla tamamladı yeni kurulan sosyal düzen ekonomik yapılanmaya da bağlı olarak oluşan sınıfsal yapı kadınları ve erkekleri yeni davranış kalıplarına itiyordu.

3.3. ANAERKİLLİK VE ATAERKİLLİK SÜREÇLERİNDE EVLİLİK

Kadının ve erkeğin bugünkü anlamda şekillenişinde kimi zaman bir sözleşmeye de dayandığı için daha çok bir kuruma benzetilen evliliğin rolü büyüktür. Kurum olarak evlilik doğuşundan itibaren kadına ve erkeğe bir

takım roller yüklemiştir. Kadın daha çok evliliğin içinde evi idare eden, çocuklara bakan, erkeğin egemenliğinde hayatını şekillendiren ve erkeğe tabi bir varlıkmış gibi algılanırken bugün artık yeni modern dünya bunu evin dışında çalışan kadınlar açısından bir miktar değiştirmiştir. İşçilikten sıyrılmış, yönetim kademelerinde, çeşitli idarecilik ve müdürlüklerde, üniversitelerin öğretim üyelikleri vs kadının iş dünyasında artık beden gücü ya da cinsiyetin getirdiği birtakım özelliklerden sıyrılarak, aklıyla, eğitimiyle varlık gösterdiği yerlerde kadınların evliliğe bakış açıları değişmiştir.

Bugünde halen var olan, evlilik ve ailenin devletin temel taşı olduğu inancı aslında monogam aile ile geliştirilen ve mülkiyet ve kazancın doğrultusunda biçimlendirilmiş burjuva toplumunun bir uzantısıdır, şeklindeki sosyalist görüşe büyük ölçüde katılmak mümkündür. Çünkü kapitalist üretim biçimi devamlılığını sağlarken toplumun en küçük ama en önemli birimi aileye de kendine uygun bir form kazandırmıştır.

‘İnsan soyunun tam gelişmesi, iki cinsin normal birleşmesine bağlıdır. Gerek kadının, gerek erkeğin fiziksel ve ruhsal gelişiminde cinsel içgüdülerin doyurulması esastır. Ama insan, hayvanın üstünde bir yaratık olduğundan, salt bu hayvansal ihtiyacını karşılamakla yetinmez; birlikte yaşayacağı kadınla arasında düşünce yakınlığının, birçok uyumlarında olmasını ister. Ailede bu düşünce uyumlarının var olmasını ister. Ailede bu düşünce uyumunu var olmadığı zaman, cinsel ilişkiler mekanik bir şekil alır. Bu nedenle de ahlak dışı olur. Yükselmiş erkek ya da kadın ailede cinsel ilişkiden başka daha pek çok çekicilik ararlar. Bu anlaşmanın birbirine uygun ve istekli çiftlerden doğacak çocuklar üzerine de etkisi vardır. Bugünkü evliliklerde bu ülkücü örnek görülmektedir’ (Bebel;1980,71).

Evlilik aşka dayanan, aşk için yapılan bir kurum olmaktan çoktan çıkmıştır temelinde farklı kaygılar güdülen bir olgu olmuştur. Kimi zaman iki ailede ilişkileri geliştiren kimi zaman statü için kimi zaman gerekliliğine inanıldığı gibi sebeplerle ama tüm bunların uzağında erkeğin ve kadının aşka dayanan evliliği çok düşük bir yüzde de kalmaktadır. Bugün adına mantık evliliği de denen evliliklerin temelinde ekonomik çıkarlar yatmaktadır. Ancak

insanlar bu durumu o kadar benimsemiştir ki yanlış ya da hatalı olarak görmekten çok özendirmişlerdir. Bu tarz evlilikler çıkarın gizil bir biçime dönüştürülmesini davranışlarda çeşitli yapaylıklarla dışa vurmuştur. Tahakküm erkeğin evdeki, toplumdaki yaşayıştaki varlığının sonucu gelişen gizil savunma mekanizmasına birde çıkar doğrultusunda yenilerini eklemiştir.

Evlilik toplumun düzenleyici araçlarından biri iken, toplum mekanizmasının doğru işleminde son derece önemli bir yeri vardı. Bu nedenle de devlet tarafından korunan özendirilen bir kurumken artık evlilik yozlaşmaya başlamıştır. Klasik anlamda ki evlilik anlayışından uzaklaşmada birtakım olumsuzlukların görünür hale gelmesini sağlamıştır. Kadının iş hayatında yer almasıyla birlikte, ataerkilliğin getirdiği zincirler kırılmaya başlamıştır. Ancak toplumun herkesimi aynı hızda ilerlememektedir bir kısım çeşitli hakları elde edebilirken diğer kısımda ataerkil yapılanma varlığını yoğun bir şekilde devam ettirmektedir. Bugün halen devam ettirilen öğeler doğrultusunda kadın ve erkek evlilikte adeta iş bölümü yapmıştır. Kadın meslek sahibi olsa dahi ev işlerinin birçoğunu üstlenmekte erkeğe evle ilgili dışarıda yapılması gereken işleri üstlenmektedir. Bir kadın için yemek pişirmek, temizlik yapmak, çocuklara bakmak son derece normalken erkek için evin ekonomik işlerini yürütmek daha çok güç isteyen işler ve güvenlik, korunma gibi şeylerle ilgilenmek normaldir. İşte bu algılama biçiminin gerçekleşmesi uzun ataerkil sürecin bir sonucudur. Aslında kadının yaptığı pek çok işi erkeğinde yapabilecek güç, yetenek, zekâ, fiziksel veya zihinsel güce sahip olmasına rağmen aynı şekilde kadınında erkeğin kini yapabilecek özelliklere sahip olmasına rağmen kadın ve erkek arasındaki farklar, yaratılan toplumsal kalıp yargılarla büyütülerek yapılamazmış imajı yaratılmaktadır (Dökmen,2004:216-250).

Ataerkil düzenin yaygınlaşmasıyla beraber kadının üretim sürecinin dışında kalması olağan bir durum haline geldi. Ekonomi öncesi dönemde ve neolitik yaşamın ilk evresinde topluluğun geçimi için en az erkekler kadar emek sarf eden kadının, üretim alanındaki toplumsal katkısı gitgide azaldı.

Ataerkil sistem, evliliğe bir işbölümü olarak bakıyordu. Erkek evi geçindirir kadın ise bunun karşılığında kocasına emeğini ve dişiliğini sunar, görüşü ataerkil paradigmanın tam merkezine yerleştirildi. Böylece üretimden ve artı ürünün kontrolü sürecinden dışlanan kadın, ilk önce baba evinde daha sonra da koca yatağında erkeğin hizmetine girmiş oldu. Ataerkil düzende kadına verilen en hayati görev, mülkiyet zincirinin devamını sağlamak için erkeğe yasal mirasçılar doğurup, onları yetiştirmekti (Caner,2004:40). Ataerkil sistemin kadına yüklediği roller kadını evin içine hapsedip, üretimden uzaklaştırmakla kalmadı özellikle ataerkilliğin ilkelliğe vurduğu ilk dönemlerinde kadın mirasın yani sermayenin koruyuculuğunu yapmak isteyenlerce bekaret ve evlilik kısıyacına alındı. Bunu çeşitli dinsel inançlar (özellikle ortaçağ dönemi Hristiyanlık) ,devlet örgütlenmeleri ve kanunlar, hatta filozoflar bile desteklemiştir.

Yunan uygarlığı, özgür düşüncenin ve katılımcı yönetim anlayışının gelişmesi adına insanlık tarihi için çok önemli bir kavşak olmasına rağmen, kadın erkek ilişkilerinde klasik ataerkil tutumu benimsemişti. Filozoflar bile, ataerkil düzenin haklılığını savunuyordu. Platon' un Devlet' i ideal bir sitede kadının konumu hakkında çeşitli tartışmalar içeriyordu. Platon, Devlet' te, kadın erkeğin yaptığı her işi yapabilir dese de erkeğin yüceliği şu sözlerle belirtmişti: Gerçi aşağı yukarı her işte erkek kadından üstündür... Cinslerinin zayıflığı göz önünde tutularak, onlara erkeklerden daha kolay işler verilecek. Aristo ise, bu konuda daha tutucuydu. O,kadın cinsinin erkeğe boyun eğmesinin bir doğa yasası olduğunu söylüyordu. Ona göre canlılar dünyasına dikkatle bakan bir gözlemci, erkek türünün üstünlüğünü hemen fark edebilirdi (Caner,2004:52).

Ataerkil sistem erkeği kadından üstün görmekteydi aile ve evlilik kurumlarının şekillenışı de bu sistemde bu değerler dizisini destekler boyutta şekillenmekteydi. Ortaçağ Avrupa'sında feodal sistemle birlikte Hristiyanlık kadını tam anlamıyla toplumda ikincil sınıfa sokarken kadını her türlü haktan mahrum bırakırken dünyanın pek çok yerinde de durum kadınlar için aynı

hatta daha kötüydü. Pek çok toplumda kadın köleleştirilmişti ve kadının hiçbir değeri yoktu. Bu doğrultuda evlere hapsolunmuş, edilgenleştirilmiş, ikincilleştirilmiş ve pasifize edilmiş kadın için evlilik ve aile kurumları adeta bunların meşrulaştırıldığı yerler haline gelmiştir.

Ortaçağ evlilik kurumunun giderek Hıristiyanlaştırıldığı bir dönemdi. Evlilik, toplumsal cinselliği denetlemeyi sağlayan en uygun hücre olduğundan, bu hücrenin anahtarı elinde tutmak kiliseye çok önemli bir güç veriyordu. Bundan sonra evlilik, kadın erkek ve tanrı arasında imzalanan bir antlaşma olarak kabul edilecek ve kutsal bir birliktelik olarak nitelenecekti. İlk Hıristiyan teologların yorumlarından oldukça etkilenen Katolik kilisesi, hazdan arındırılmış evlilik bağı, ömür boyu bozulamayan bir birliktelik olarak görüyordu. Bir din görevlisinin tanıklığında edilen evlilik yemininde, erkek hastalıkta ve sağlıkta karısını ölünceye kadar koruyacağını garanti ederken, kadınsa kocasına karşı itaatkâr olup, ona hizmet etmeyi kabul ediyordu. Her kim karısını zina dışında bir nedenle boşarsa, onu ziyana itmiş olur(matta,İncil 19-9). Tanrının birleştirdiği insan ayrılmamalıdır(matta 19-6) gibi emirler, bozulmaz evlilik bağı, İncil'deki ifadeleriydi. Hıristiyan inancının kutsal evlilik kavramı, antik dönemdeki benzerlerinden çok farklıydı. Örneğin Sümerlerde kutsanan hazla bütünleşmiş cinsel birleşmenin ta kendisiydi Oysa ortaçağ evliliğinde, libidonun taşkınlıklardan uzak duran ve tensel zevkten arınmış bir birliktelik, tanrısal ahlakın onayında yüceltiliyordu. Evlilikte ki yatak beraberliği kiliseye göre, lanetli bir eylemin masumane olmayan, kaçınılmaz şekliydi. Hatta teologlar, karısını aşırı bir ateşle seven kişinin zina yapmış sayılacağını söylüyorlardı.(Caner,2004:86).

Ataeril sistem evliliği mülkiyet ve miras gibi nedenlerle adeta ticari hale getirmişti. Özellikle toplumun üst kesimlerinde yapılan evlilikler daha fazla bu nitelikteydi. Sistem insanları aşktan uzaklaştırıyordu. Aşk evlilikleri ortaçağın karanlık feodal yapısında neredeyse kaybolmuş gibiydi. Toplumun yüksek ve orta sınıflarında evlilik ticarileştiriliyordu. Evlilik ilişkisi bazı çıkarlar

doğrultusunda zedelenirken aslında toplumsal yapıda meydana gelecek aksaklıkların tohumları atılmış oluyordu.

3.4. ANAERKİLLİK VE ATAERKİLLİK SÜREÇLERİNDE AİLE

Anaerkil toplumun, ilkel dönemlerin aile anlayışları incelendiğinde günümüzden çok farklı olduğu gözlenmektedir. Aile içinde annenin, babanın kız ve erkek çocukların statüsü, algılanışı, birbirlerine bakış açısı ataerkillikle şekillenen ve sonraki süreçlerde modernize olan bugünkü aile yapısından oldukça farklıydı. Kısaca o dönemlerde aile yapısı anaerkil aile yapısından ve bugünkü çekirdek aile yapısından son derece farklıydı.

Tarihsel süreç ve yapılan pek çok araştırma göstermiştir ki aile kavramı şekil olarak, yapı olarak bireylerin konumu birbirlerini algılama biçimleri olarak pek çok değişime uğramıştır. Değişim yalnızca yapısal anlamda değil aynı zamanda değer yargıları ve ahlak anlayışlarında da gerçekleşmiştir. Anaerkil döneme ait ahlak dışı olmayan çeşitli yargılar anaerkil dönemin ahlak yargıları bakımından ahlak dışı kabul edilmiştir. Örneğin bu dönemde görülen ensest ilişkiler gibi ya da cinselliğe daha serbest ve kuralsızca yaşanması gibi noktalar ataerkillikte ahlak dışı olarak nitelendirilirken ailede bu bağlamda çeşitli kurallar doğrultusunda yapılandırılmıştır(Morgan,1987:62).

Belirli bir tarihte, gerçekte yaşayan aile yapısı ile aynı tarihte dilde ve göreneklerde yaşayan akrabalık sistemi arasındaki çelişki, aslında aile yapısı ile akrabalık sistemi arasındaki değişime ve değişime uyma temposundaki farklılıktan kaynaklanıyordu ve sistem değişmekte gecikerek bir önceki yapıyı yansıtıyor olmalıydı. Nitekim aile, “aktif unsurdur, asla durağan değildir; toplumun bir alt dereceden daha yüksek bir dereceye gelişmesi ölçüsünde o da bir alt biçimden daha yüksek bir biçime geçer. Buna karşılık, akrabalık sistemleri pasiftir. Ailenin zamanın akışı içinde

yaptığı ilerlemeleri ancak uzun aralarla kaydederler ve köklü bir dönüşüme ancak aile baştan aşağı dönüştüğünde uyarlarlar.” Akrabalık bağları sistemindeki bu yavaş ve ağır evrim bir yandan, dünyanın köşe bucağında toplumsal gelişmenin henüz alt evrelerinde bulunan ilkel toplumların varlığı öte yandan, kat edilen yolu geriye dönük olarak teoride “yeniden kurma” olanağını sağlayarak çok daha ileri toplumların da bugünkü düzeylerine hangi evrelerden, nasıl bir yol izleyerek geldiklerini açıklamayı mümkün kılmaktadır(Engels,1990:194).

Araştırmalar, grup evliliğinden zamanla tek eşli evliliğe geçişin kadınların eseri olduğunu söylemektedir; aslında daha sonraki araştırmalar da bu tezi doğrulamıştır. Gerçekten de yaşam koşullarının gelişmesi ve değişmesi ölçüsünde ilkel ortakçılık düzeninin bozulması, nüfusun ilk zamanlarla karşılaştırılamayacak çapta artması gibi durumlar karşısında, cinsel ilişkilerde başlangıçtaki cinsel algı hemen hemen ortadan kalkmış ve kadınlar için gittikçe daha zor katlanılır türden bir “angarya” durumu ortaya çıkmıştı. Zaman içinde üstünlüklerinden sürekli olarak kaybetmekle birlikte, anaerkil toplum yapısının henüz sürdüğü dönemlerde kadınlar evlilik yönünde ilk adımları attılar. Zamanla dinsel/ahlaksal motiflere başvurulur oldu, “kızlık”, “bekâret” gibi kavramlar ortaya çıktı. İki başlı aile, kadınların çok kocalıktan kurtuluşu yolunda son derece önemli, hatta belirleyici bir adım oldu. Buna karşılık, sosyoekonomik gelişme, kadınların egemenliğini her geçen gün daha çok sarsan bir doğrultuydu (Engels,1990:34-67).

Anaerkil dönemde aile içi normların ataerkil döneme göre çok daha gevşek olduğu gözlenmektedir. Örneğin anaerkil dönemde çiftlerden birinin istemesi halinde boşanma hemen gerçekleşmekteydi. Anaerkil yapı kadına ve erkeğe büyük dayatmalar zorlamalar yapmıyordu. Anaerkil ailede kuşak, anadan devam ediyordu, ailede kadının sözü dinlenir, alınan kararlarda kadın etkin olurdu. Üretim şekillerinin değişmesi zamanla erkeği kadından daha üstün bir konuma sokacak olan ataerkil yapılanmayı getirecekti. Sosyal ve

ekonomik yaşamda ki çeşitli değişimler ailenin de değişmesine yol açmış ve daha belirgin kurallarla çerçevelenen aile yapısı ortaya çıkmıştır.

Ataerkillikte miras, mülkiyet, bekâret vb. konular aileyi şekillendiren temel unsurlardı. Kadının bekâreti erkek açısından kendi soyundan olan çocuklarının olması yani babadan devam eden soy ve bunun kesin olması için şarttı. Böylece miras da kendi soyundan devam eden erkek çocuğa bırakılacak mülkiyet aynı ailenin bireyleri tarafından devam ettirilecekti. Bu dönemde aile yaşamına getirilen sıkı kurallar kadını ev içine hapseden ve pasifize eden kurallardı. Yazılı hukukla beraber geliştirilen medeni kanunlarda ataerkil yapının kurallarını meşrulaştırırken kadını adeta yok sayıyordu. Kadını boşanma, miras, aile içi düzen ve pek çok konuda erkeğin boyunduruğu altına sokuyordu. Anaerkil dönemde yazılı kanunlar yoktu. Koşullar basitti. Gelenekler kesindi. Ama bu yeni karışık düzen içinde yazılı kanunlar bir zorunluluk oldu. Bu kanunları uygulamak için özel dairelerin kurulması gerekti. Hukuki sorunlar karışıkça, özel bir sınıf türedi. Bunlar kanunları inceledikçe hukuki işleri bir kat daha karıştırdılar. Kanunun toplumsal bünye ile olan ilgisinden dolayı, yargıçlar ve avukatlar gayet üstün bir yer tuttular. Zamanın ilerlemesiyle, yeni medeni kanunlar eski klasik anlamını ancak Roma devletinde buldu. Roma kanunlarının etkisi günümüze kadar geldi (Bebel,1980:39).

Sanayi devrimi ile ataerkil aile yapısında pek çok değişiklikler olmuştur. Kadınların çalışma yaşamına dâhil olması etkinliklerinin artmasıyla birlikte aile düzeninde de farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde geniş aile yapısından çekirdek aileye geçişler başlamıştır. Topraktan, feodal yapıdan uzaklaşan insanlar artık kente uyum sağlamaya çalışırken ailede küçülüyordu ancak kadının sorumlulukları azalmıyor artmaya devam ediyordu. İşte akşama kadar zor koşullar altında çalışan kadın akşam evine döndüğünde çocukları ve eşiyle ilgilenmek arıca tüm ev işlerini de yapmak zorunda kalıyordu.

Sanayi toplumunun sosyal yaşam üzerinde yaptığı zorunlu değişikliklerden payını alan bir kurum da aileydi. Tarıma dayalı dünyada aile, insan soyunun artması ve devamlılığı olmanın yanında aynı zaman da bir üretim birimiydi. Oysa sanayi toplumunda, insanların feodal üretim tarzında olduğu gibi yaşamlarını aile bireylerinin ortak çalışması sonucu kazanabilmesi gibi bir zorunluluk ortadan kalkmıştı. Sanayi üretiminde bireyler birer üretim birimine dönüştüğü için emek, kişisel bağımsızlığı kazandırabilen bir değer haline geliyordu. Böylece geniş aileyi bir arada tutan bağlar zayıfladı ve kentli çekirdek aile yapısı yaygınlaştı. Ayrıca feodal dünyada kadın; kırsal bölgenin sosyal koşullarıyla, dinsel baskılarla ve aile bireylerinin kuşatması altında yaşamak zorundaydı. Ama kent yaşamının kalabalıklığı; baskıların azalmasını, geleneklerin zayıflamasını ve bireylerin birbirleri üzerindeki egemenliklerinin gevşemesini hızlandırıyordu. Kentleşme bireysel mahremiyet alanının genişlemesini sağlamıştı. Ama tüm bu dönüşümlerin kalıcı özellik kazanması için sanayi toplumu olma bilincinin yaygınlaşması gerekecekti (Caner,2004:100).

Aile, kimilerine göre kadın için bir koruma alanı, geçim kaynağıydı. Bu görüş kadını aileye bağımlı olarak görüp erkeğin aile kurumundan edindiği yararları ise görmezden gelmektedir. Kadının evde yaptığı işler çoğu zaman görünmez kılınmış ve kadın emeği takdir edilmemiştir. Evde kadının yaptığı tüm işleri erkek dışarıdan karşılamaya kalksa aslında ne büyük bir maliyete katlanması gerektiğini anlayacaktı. Manevi boyutu bir yana kadın emeği ancak ücretlendirilirse büyüklüğünü görmek mümkün olacaktı.

Kadın emeğinin değersizliği ve kadının değersizliği özellikle alt sınıf ailelerde daha çok hissedilmektedir. Yaşam koşullarının zorluğu alt sınıflardaki bireylerin birbirlerine bakış açılarını da olumsuz etkilemekteydi. İş yerlerinde işçi olarak değersizlikleri, statü olarak değersizlikleri aile yaşamlarına da sirayet etmekteydi. Cinsellik çoğu zaman kadınlar için adeta zorunluluk ya da bir yük haline gelmekteydi. Bu da zaten kadına göre çok daha özgür olan erkeğin karısı ve ailesinden uzaklaşması

için yeterli gerekçeleri eline vermiş oluyordu. Erkek için cinselliği dışarıda aramanın bir mahsuru yoktu, ataerkil cinsiyet anlayışı erkeklere bu özgürlüğü tanıyordu ancak ailede meydana getireceği tahribatı görmezden geliyordu.

Birçok ebeveyn, birbirlerine duydukları soğukluğu çocuklarını düşünerek gizlerler. Bu soğukluk açık bir düşmanlık şekline varmaz. Bu ailede kendini doyuramayan erkek, dışarıda istediği gibi eğlenebilir. Ama kadın bunu yapamaz. Kadının eğlencesini dışarıda aramasının birinci nedeni, fizyolojik ihtiyaçtır. Bu bazen kadın için çok tehlikeli olabilir. Bundan başka aile kanunu bozan kadınsa, o vakit düşmüş kadın adını alır ve toplum kendisini affetmez. Erkeğin eğlencesine katılan kadın –ister evli, ister bekâr, ister dul olsun- düşmüş kadın sayılır. Aynı suç erkekle birlikte işledikleri halde düşkünlük yalnızca kadına aittir. Aynı olayı herkes ayrı cephelerden düşünür. Özellikle, kadınların kendileri bu düşmüş adını verdikleri hem cinslerine karşı pek amansız ve insafsızdırlar. Tüm bu bakış açısı ataerkil yapının kadını nasıl namus ve ahlak meselelerinin merkezine yerleştirirken erkeği ne yaparsa yapsın temiz bıraktığının kanıtıdır. Üstelik kadının da hem cinsini yargılaması normalleşmektedir. Çünkü yaşadığı toplumsal yapı aksini geliştirmesine izin vermediği gibi onu da bu rolü yapması için kullanır (Bebel,1980:77).

İstatistikler boşanma sayısının nüfus sayısına oranla daha çok olduğunu gösteriyor. Hatta evlilik sayısı azaldığı halde boşanma sayısı artmaya devam ediyor. Kadınla erkek arasındaki yaş ayrımı da boşanmada önemli bir rol oynuyor. Saksonya, İngiltere gibi yerlerde boşanma daha çok zenginler arasında görülüyor. Yoksul kişiler boşanma giderlerine, bunalımına ve yaşama koşullarına karşı koyamadıkları için, istemedikleri yaşamı sürdürmeye zorunludurlar. Boşanmanın şehirlerde ve köylerdeki sayısı arasında bir karşılaştırma yapacak olursak, şu sonuca varırız: Sanayin ilerlemesi, genel yaşamın kararlılığını yitirmesi, şehirlerde evlilik ilişkilerini dayanılmaz bir hale getirmiştir, ailenin bozulmasına neden olmuştur. Şehirlere oranla, köylerdeki boşanma sayısının artması, kadının da artık aile çemberine dayanamadığını gösteriyor (Bebel,1980:78).

Bir bakıma Bebel'in bakış açısı bizim bugünün kalıp yargılarıyla geçmiş dönemi eleştirmemiz gibidir. Nasıl ki anaerkil dönemin yaşam tarzı bugünün değer yargılarına göre yer yer ahlak dışı kabul ediliyorsa aynı şekilde sanayileşme öncesi dönemin değer yargılarıyla da sanayileşme ve sonrasındaki gelişmelerin değerlendirilmesi, bir önceki dönemin değer yargılarıyla bir sonraki dönemi eleştirmek olur ki bu da eleştiri yapanı hataya sürükler. Aslında olan şey ailenin bozulmasından çok değişen toplumsal yapının neticeleridir. Sanayileşme sonrası kadın emeğini üretim sürecine dâhil etmiş ve sonrasında da bir takım haklar elde etmişti. Zamanla bu haklar kadının bir takım ataerkil toplumsal cinsiyet bakış açısından sıyrılmasını sağlamış ve buda sonuç olarak bazı değer yargılarında gevşemelere yol açmıştır. Boşanmada bunlardan biridir kendi emeğiyle var olabilen kadın boşanmanın sonuçlarına daha rahat katlana bilmiştir. Buda göstermektedir ki toplumsal yaşamdaki değişimler toplumsal cinsiyet anlayışlarında önemli değişikliklere yol açabilmektedir.

3.5. ANAERKİLLİK VE ATAERKİLLİK SÜREÇLERİNDE MİRAS VE MÜLKİYET

Ana soylu dünyada, mirasın anne taraflı aktarılması önemli bir uygulama olarak görülmüyordu. Çünkü o dönemde, miras olabilecek kayda değer bir birikim yoktu. Topraktan da bir üretim aracı olarak yararlanılmıyordu. Oysa neolitik devrimden sonra oluşan üretim dizgesi o kadar gelişmişti ki, toplumların zenginliklerinde önemli miktarlarda artışlar meydana geldi. Erkeklerin, sahip oldukları birikimleri ana soylu düzende olduğu gibi eşlerinin akrabalarına kaptırmaya hiç niyetleri yoktu. Tarla, bağ, bahçe, sürü, ev, gibi birçok malın sahibi erkekler birikimlerini kendi oğullarına bırakmak arzusu içindeydiler. Ana soylu sistemin miras kurallarına göre, bu isteği yerine getirmek mümkün değildi. Bu yüzden, birikimlerini babadan oğla geçiren bir dizgeye ihtiyaç duyuldu. Bu sistem, ev içinde ve toplumda erkeğin egemenliği anlamına gelen ataerkil düzendi. Erkek egemen dünyanın

devamlılığı, ancak babadan oğla geçecek kalıtın, güvenceye alınmasıyla mümkündü. Kadın kutsal anne kimliğine bürünmeli ve erkeğine çocuklar doğurmaliydi. Ama çocukların babasının kim olduğu konusunda hiçbir şüphe olmamalıydı. Aksi halde miras, doğru soy çizgisini izleyemezdi. Bu yüzden kadından beklenen davranış sadece yasal cinsel eşiyle ilişkiye girmesiydi. Böylece ataerkil düzende kadın bedeni ve onun doğurganlık özelliği, toplumsal bir soruna dönüşmüş oldu (Caner,2004:41-43).

Zorunlu ihtiyaçlara ait üretim en geri evresinde bulunduğu ve yalnız en gerekli ihtiyaçları karşılamaya yettiği zamanlarda kadınla erkeğin çalışmaları hemen hemen aynı idi. Ama iş bölümünün ilerlemesiyle yalnız iş çeşitlere ayrılmakla kalmamış, mülkiyet esasları da değişmiştir. Balıkçılık, avcılık, çobanlık, tarım aletlerinin yapılması gibi özel bir bilgiye ihtiyaç gösteren işler erkeklerin alanına girmiştir. Erkekler gelişimin akışında bu haklara sahip oldukları için yeni zenginlik kaynaklarına da onlar sahip oldular. Nüfusun artması, tarım ve çobanlık için daha geniş topraklara sahip olmak ihtiyacı bir taraftan aşiretleri kavgalara sürükledi, diğer taraftan iş gücüne ihtiyaç gösterdi. İş kuvvetinin çoğalması, daha büyük servetlerin üretimi demek oldu. Bu iş gücünün meydana gelmesi önce kadının elinden egemenliğini aldı; eskiden mevcut olan erkek tutsaklığı ortadan kalktı. Böylece yeni aşiret örgütünde, niteliği itibariyle birbiriyle çarpışamayacak iki öge meydana geldi (Bebel,1980:35).

Kadının egemenliğini yitirmesinde bundan başka bir etmen daha vardı. İş bölümünün ilerlemesi, aletlere, silahlara ve çeşitli araç gereçlere duyulan ihtiyaçların artması ve tarımdan ayrı el sanatının meydana gelmesi, kadının tutsaklığına sebep oldu. Yeni bir el sanatçıları sınıfı türedi. Bu sınıf, tarımsal sınıftan tamamen ayrı düzeylerde kişisel mülkiyet ve mirasa önem verdi.

Yahudilerde ataerkil üzerine kurulu semiye örgütü yerleşince, kız evlatlar mirastan yoksun kaldılar. Sonraları bu kuralı şu şekilde değiştirdiler:

Eğer erkek evlat yoksa kız evlat mirasa girebilirdi ama kızlar kocalarını başka aşiretlerden seçerlerse, ortaya yeni bir sorun çıkardı. Bu mirasa sahip kızlar başka aşirete gidince, aşiretin malı da o aşirete gitmiş oluyordu. Buna engel olmak için Musa, kızların kendi aşiretleri içinde evlenmelerine karar verdi. Böylece eski evlenme kanunları, mülkiyet şerefine bozuldu (Bebel,1980:37). İslamiyet'te ise kadına miras hakkı verilmekle birlikte kadının mirasını kullanması ancak kocası veya ailesinden bir erkek aracılığıyla olabiliyordu çünkü kadın iş ya da sosyal yaşam içinde aktif olarak bulunmuyordu. Buna feodal kalıplarda eklenince kadının miras hakkına rağmen aktif olarak mirastan yararlanma olanağı bulamıyordu.

Kişisel mülkiyet anlayışının gelişmesiyle kadının erkeğe tabi olması yanı sıra toplumda kadın, mülkiyet edindirilmediği için erkek karşısında ikincil bir statüde yer almaya başlamıştır. Ataerkil düzen kişisel mülkiyeti, mirası, kadının bağlılığını ve tutsaklığını meydana getirdi. Kişisel mülkiyetin gelişmesiyle birlikte, sınıfsal ayrılıklar, çatışmalar gibi başka toplumsal sorunlar ortaya çıktı. Mülkiyeti ele geçirenler yönetimi de ele geçirecekler ve gücü yalnızca ailede değil toplumun her alanında kullanacaklardı. Böylelikle istedikleri toplum düzenini kurmak hiç de zor olmayacaktı.

Tarım devriminden önce özel mülkiyet sadece basit eşyaları kapsıyordu. Böyle bir yaşam biçimi, köklü emelleri olan bir iktidar/mülkiyet ilişkisini doğurmaya yeterli değildi. Bu nedenle ana soylu düzenin temel ideolojisi paylaşımcılık olarak gelişmişti. Tarım devriminden sonra ortaya çıkan zenginlik, insanların zihninde mülkiyet algısını doğurdu. Artık sahip olma bilinci, insanlığın temel güdülerinden biri olacaktı. Daha fazlasını istemek anlayışı geliştikçe mülkiyet tutkusu insan belleğinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Elbette sahip olma bilinci, paylaşımcı düzende yaşayan insanların zihinlerinde de vardı. Ama asla yaşamın temel amacı olarak baskın değildi. Ataerkil düzende mülkiyet, erkek egemen güçlerin tasarrufundaydı. Kadının bedeni de erkeğin mülkiyet algısının kapsamına girdi. Bundan böyle kadın erkeğe aitti. Erkek kadına sahipti. Karısının başka

birisiyle cinsel ilişkiye girmesi koca için kendi malına yapılan bir hırsızlık eylemi gibi algılanır oldu. Böylece ataerkil düzende kadının bedeni, erkeğin namusu olarak görülmeye başlandı ve namus korunup, sahiplenilmeliydi.

Ana soylu dünyanın cinsel yasakları, toplum için katı bir cinsel baskı anlamına gelmiyordu. Çünkü ana soylu yaşamda var olan tabular, cinselliğin özgürce yaşanmasına engellemiyordu. Doğan çocuğun babasının kim olduğunun güvence altına alınması gerekliliği ve kadının erkek tarafından sahiplenilmesi düşüncesi sonucunda oluşan cinsel baskı anlayışı, ataerkil ahlakın çıkış noktasıydı. Aslında ataerkil düzende yasaklanan, cinsellik değildi. Temel sorun, kadının kocası dışında yaşayacağı bir cinsel deneyimdi. Erkeklerin karılarına sadık kalması gibi bir durum, ataerkil sistem için önemli bir ayrıntı olarak görülmüyordu. Ataerkil ahlakın temelini oluşturan, işte bu ikiyüzlü algılamaydı (Caner,2004:43).

3.6. ATAERKİLLİK VE CİNSELLİĞİN KONTROL ALTINA ALINMASI

Toplumsal cinsiyet kavramı açısından bir diğer önemli meselede cinsel baskıdır. Cinsel baskı tarihsel süreçte çeşitli seyirler izleyerek günümüz dünyasındaki cinsiyet kalıp yargılarına ve kadın erkek bakış açısının şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Cinsel baskının evrimleşme süreci antik dönem köleci pagan toplumlardan günümüz modern dünyasına uzanan bir süreçtir.

Antik toplumların metafiziksel inançları, cinselliği baskı altına almak şöyle dursun, eylemin doğallığını tanrısal bir konuma yükseltmişti. Antik kültürde cinsellik, hiçbir zaman günahkâr bir eylem olarak görülmediği için, metafiziksel korkuya dayanan cinsel kökenli bir suçluluk duygusu da tanınmazdı. Pagan dönemde yaşayan insanlarla bizler arasındaki en büyük ahlaksal farklılaşma, cinsel eylemle günah olgusu arasında kurulan ilişkide gizliydi. Böyle bir ilişkinin mantıksal gerekliliğine anlam veremeyen pagan toplumlar, gelecek dönemlerde olgunlaşacak kültürlerle

oranla cinselliği olabildiğince özgür yaşamışlardı. Ama antik toplumlardaki bu özgürlük, cinsel baskıyı meşrulaştıran diğer bir faktör olan ve içerisinde bir çok ayrımcılık barındıran sınıflı toplumun dünyevi ahlakı tarafından sınırlandırılıyordu (Caner,2004:49).

Sınıflı topluma geçiş cinsel baskıyı da getirmişti. Antik yunanın köleci ve sınıflı toplum yapısında kadın erkek eşitliği söz konusu değildi. Kölelerin insan olup olmadığı tartışılan antik yunanda kadına da değer verilmiyordu. Kadının hiçbir vatandaşlık hakkı yoktu; Oy kullanamazlardı, mülk edinemezlerdi. Yönetici olan, efendi olan, oy kullanabilen yalnızca soylu yunan erkekleriydi. Cinsel ayrımcılık son derece belirgindi. Toplumsal yaşamdan soyutlanmış kadın evin dışına ancak tiyatro ya da şenliklere katılmak için nadir olarak çıkabiliyordu.

Toplumsal rollerde belirginleşen cinsiyet ayrımcılığı ahlaksal kuralların niteliğine yön verdiğinden, Antik Yunan sosyal yaşamında var olan koşulsuz erkek üstünlüğü, cinsel baskının sadece kadın üzerinde odaklanmasına neden oluyordu. Tüm ataerkil toplumlarda olduğu gibi Atina’ da da, monogami yaptırımı sadece kadınlar için geçerliydi. Köleler, metresler, oğlanlar ve fahişeler erkeğin hizmetine sunulmuştu. Aslında antik yunanda evliliğin temel amacı, yasal çocukların siteye kazandırılması olduğu için, erkeklerin tensel zevki ev dışında araması genel bir kural gibiydi. Bu gerçeğe rağmen Atina ‘nın meşhur yöneticilerinden Solon, evli erkeklerin ayda en az üç kere karılarıyla beraber olmalarını istiyordu. Böylece evli kadınların, kocaları dışında çeşitli arayışlara girmelerinin önleneyeğine inanılıyordu. Aile kurumu, sokaktaki fuhuştan etkilenmeden saf bir şekilde kalmalıydı. Tabii ki bu saflık, erdemın yüceliğı için değil, mülkiyetin güvenliğı için gerekiydi. Antik yunan uygarlığının cinsel baskı konusunda benimsediğı ve uyguladığı ahlaki tutumlar, erkeklere neredeyse sınırsız bir özgürlük tanıırken kadın için yüceltilen değer sadece sadakatti. Trobriandlı yerlilerin ana soylu dünyasını, Atina ‘da ki ataerkil sistemle karşılaştırdığımızda, kadınlar üzerindeki cinsel baskının inanılmaz bir şekilde arttığını açıkça görebiliriz. Ataerkil uygarlığın

dişil libidonun doğasına karşı kazandığı bu zafer, kadınların tarihi yenilgisinden başka ne olabilirdi ki? Antik Yunan'da kadınların arzuları yok sayıla dursun, erkek isteklerinin sınırsız tatmini söz konusuydu. Antik yunan da bir çok erkeğin genç oğlan sevgilisi vardı ve bu ilişkiler normal karşılanıyordu. Kadınlar bu sevgililerden daha az değerliydi. Kadınlar üreme aracına dönüşmüş, evlerin içinde kendilerini mitolojik hikâyelerle avutur olmuşlardı. Cinsel baskı yalnızca kadınlara ait bir sorundu (Caner,2004:56).

Roma uygarlığında da cinsel baskı ve kadına bakış açısından Antik yunan uygarlığından farklı bir tutum gözlenmiyordu. Roma 'da soylular, toprak sahipleri, yöneticiler hep erkekti. Kadınlar yönetici olamazdı üstelik kadınlar üretime de katılamazdı çünkü bedava iş gücü olarak köleler vardı. Roma da toplumsal meseleler 12 levha kanunlarıyla şekillendiriliyordu. Cinsel dayatmaya dair bir takım kurallarda içermekteydi bu kanunlar. Özellikle toplumsal statü ve soyluluk ön plana çıkıyordu. Alt sınıflardan erkeklerin üst sınıflardaki kadınlarla birlikteliği bu yasalarda yasaklanmışken, tersi durumda herhangi bir yaptırım söz konusu değildi. Ancak yinede Romalılar cinselliği frenlemeden yaşıyorlardı. Çünkü onlar cinselliği günah saymıyorlardı. Günah olgusunun oluşmasını sağlayan ise "Hristiyanlık" olacaktı.Hristiyanlık yayıldıkça, Hristiyanlığın cinsellik ve cinsiyet öğretileri de yayılmaktaydı. Hristiyanlık cinselliğin günah olduğunu inanlarına yayarken cinsellikle ilgili pek çok suç ortaya atılıyor ve Hristiyan inancına göre cinsel suç işleyenlere çok ağır cezalar veriliyordu. Tevrat'ta kadının erkeğin kaburgasından yaratıldığı anlatılır. Bu adeta erkek üstünlüğünü Tanrının ağzından onaylamaktan başka bir şey değildi. Kadın adeta zavallı bir yaratık olarak erkeğin gerisine itiliyordu öyle ki buna hiçbir şekilde karşı duramayacak şekilde. Çünkü kutsal inançlarla kadının ikincil bir varlık olduğu tastikediliyordu. Kadını erkek karşısında küçülten ve günahkar kılan diğer bir kutsal inanışta Adem ve Havva' nın cennetten kovulma hikayesidir. Buna göre kadınlar kötüdür çünkü Adem'i kandırarak ona yasak meyveyi yedirten ve Adem'in ilk günahı işlemesine neden olan bir kadındı. Havva, Adem i baştan çıkarmış ve cennetten kovulmalarına neden olmuştu. Bu hikâye o

zamandan bu zamana kadına hep erkeği baştan çıkaran, içerisinde hainlikler besleyen bir yaratık olarak bakılmasına neden oldu. Sümerlerin ve daha pek çok kadını yücelten evlerini kadın heykelleriyle süsleyen, kadına bereketin sembolü olarak bakan toplumlar artık yok olmuştu. Bu yeni inançlar kadını günahkâr ve ikincil olarak görüyordu ve bu toplumlar da erkek bedenin üstünlüğünü vurgulayan erkek heykelleri yapıyordu (Caner,2004:64).

Hıristiyanlığın yayılmasıyla birlikte bakirelik çok önemli bir olgu haline geldi. Bakirelik kadın için bir erdem sayılıyordu. Bu olgu bakire Meryem imgesiyle yüceltiliyordu. Hıristiyanlıktaki beden ve ruh ayrımı, cinselliğe bedenin yaptığı ve ruhu kirleten bir eylem olarak bakıyordu. Ataerkil düzendeki dinsel bakış açısı her yönden erildi. Bunu var olan tüm bu inançlarda desteklemektedir. Baba –oğul-ve kutsal ruh olarak yapılan üçlemede bunun en iyi göstergesiydi. Kadın ana soylu dönemin kutsallığından tamamen sıyrılmış bir günahkâr olmuştu. Bu dönemde kadın bedeniyle ve ruhuyla adeta lanetlenmiş bir yaratık halini almıştı (Berktaş,1995:48).

Dişil bedene yüklenen şeytani anlamlar, toplumsal cinsiyette kadının ikincil konumunu güçlendirdiği gibi, kadının üzerindeki cinsel baskının daha da yoğunlaşmasına neden oldu. Böylece Venüslerin, bereket tanrıçalarının kutsanan doğurgan rahmi, lanetli bir meçhule dönüştü. Dinsel yasaklar toplumun kolektif bilincinin en derinine sızıyor; içselleştirmeye çok uygun bir yaptırım gücüne sahip oldukları içinde, psikolojik bir baskı aracına dönüşüyorlardı. Bu nedenle dinsel kuralların toplumsal normların belirleyicisi olmasından sonra cinsellik, günah korkusuyla ve suçluluk hissiyle sıkı bir bağlantıya geçti. Bu tarz duygular, daha çok kadının benliğinde yer ettiğinden, kadın için kendi bedeni, ruhsal özünden ayrı bir yabancıya dönüştü. Kadın, kendi bedeninin denetimini paylaşımcı dönemin bitişiyle beraber, erkek egemen toplumsal iktidara bırakmıştı. Teoloji, ataerkil bir iktidar yapısını onaylamıştı ve bundan böyle lanetlenmiş kadın bedeni tanrısal normlar tarafından da kuşatılacaktı. Cinselliğin utanç verici bir şey

olduğu fikrinin tüm yükü giderek kadın bedenine aktarıldı ve kadının aşağı statüsünün meşru gerekçesi sayılarak Hristiyanlık sonrası Batı düşüncesinin egemen kalıplarından biri haline getirildi (Caner,2004:80).

Ortaçağda cinsel baskı kilise tarafından yönlendiriliyordu. Cinsellik ancak kutsal evlilik bağının birleştirdiği kişiler arasında meşruuydu. Evlilik kadın erkek ve tanrı arasında imzalanan kutsal bir antlaşma haline gelmişti. Kadından beklenen kocasına itaat etmesi ve ona evlilik bağı içerisinde doğan meşru evlatlar vermesiydi. Bu dönemde zina büyük suçtu pek çok kadın engizisyonda yargılanmış ve pek çok kadın büyücülükle şeytanlıkla suçlanarak dinden çıkarıldıktan sonra idam edilmişti. Bu dönemde feodal düzen toprağa bağlı sınıfsal bir yapı ortaya çıkarmıştı. Soylu toprak sahipleri ile köylüler her iki sınıfta kendi sınıfında evlilik yapmakta miras ve mülkiyet olguları bu grupları yönlendirmekteydi. Kız çocukların miras hakkı yoktu. Ortaçağ da, kilise yarattığı, baskı ve şiddet ortamı içerisinde en çok alt sınıfları ve onlar içinde de en çok kadınları ezerken bu şiddet ve baskıya son verecek, yeni bir çağı başlatacak hareketler Avrupa da başlıyordu. Rönesans, reform ve sanayi devrimi gibi hareketler yalnızca Avrupa toplumsal düzenini değil tüm dünyayı etkilerken toplumsal cinsiyet yargıları da yeni bir dönemece giriyordu (Kadıoğlu,2001:87).

Cinsel baskı, 1960' lı yıllara gelindiğinde artık kadınların diğer hakları ile birlikte savunmak için mücadele verdikleri bir meseleye dönüşüyordu. Kadınlar eşit ücret, eşit eğitim gibi haklar yanında cinsel özgürlüklerini de istiyorlardı. Kadınlar artık kendilerine uygulanan ayrımcılıktan, ikincil varlık olmaktan, öteki olmaktan kurtulmak istiyorlardı. Bunun için kadınlar toplumsal alanlarda mücadele ediyorlardı.

Cinsel baskının, kadın üzerine yoğunlaşmasını sağlayan tarihsel sorun, üretim, yönetim, ve mülkiyet gibi hakların sadece eril güçler tarafından kullanılmasıydı.Özellikle 20.yy dan itibaren kadınlar bir çokları tarafından kader gibi görünen bu durumu değiştirmek için mücadele içindeydiler.Aslında

kadınlara cinsel özgürlük tanınması, ataerkil cinsiyet ayrımcılığının tartışmaya açmak bile istemediği bir konuydu. Ama kadınların üretim gücü arttıkça, cinsel tabulara kitlesel denebilecek düzeyde başkaldırabilecekleri gerekli sosyal ortam olgunlaşıyordu. 1960 lı yılların sonlarında başlayan hareket, Rusya' da devrim dönemindeki çeşitli girişimleri saymazsak, kadınların kendileri üzerindeki cinsel baskıyı sorgulamaya başladıkları ilk kitlesel ayaklanmaydı. Cinsel devrim olarak nitelenen bu hareket, kadın hakları tarihinde oldukça önemli bir dönemeçti. Aslında sokaklarda bedenlerine özgürlük isteyen sloganlar atan kadınların hemen hemen hepsi, gelişmiş sanayi ülkelerinde yaşayan, eğitilmiş ve kentli bir kitleyi temsil ediyordu. Bu kısıtlı yapısına rağmen ataerkil cinsel tutumlara karşı çıkan felsefesiyle, aslında tüm dünya kadınlarını ilgilendiren bir sosyal hareketti.(Caner,2004:123).

3.7. SANAYİ DEVRİMİ VE KADIN

Kadın, tarihsel süreç içinde, her dönemin koşul ve niteliklerine göre değişen biçim ve statülerde çeşitli ekonomik faaliyetlere katılmıştır. Bununla birlikte; kadınlar, gerçek anlamda, ilk kez sanayi devrimi ile birlikte, "ücretli" olarak ve "işçi" statüsü altında çalışma yaşamı içinde yer almışlardır. Bu nedenle, tarihsel süreç içinde kadın işgücü incelenirken; sanayi devriminin temel başlangıç noktası olarak alınması ve kadının sanayi devrimi öncesi ile sanayi devrimi sonrası çalışma yaşamına katılmalarının ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir.

3.7.1. Sanayi Devrimi öncesi:

Kadınlar, ilkel toplumlardan günümüze kadar değişik işbölümü ve statülerde ekonomik faaliyetlerin içinde toplumsal bir varlık olarak aktif bir şekilde yerlerini almışlardır. Buna koşut olarak, çalışma yaşamındaki rolleri de günden güne gelişerek artmıştır.

Toplum tarihçileri, ilkel toplumlarda insanların başlangıçta, göçebe bir yaşam tarzı içinde, avcılık ve toplayıcılık yapmak suretiyle yaşamlarını sürdürdüklerini belirtirken, kadının aile içindeki cinsiyete dayalı işbölümünde önemli roller üstlendiklerine işaret etmektedirler. Nitekim bu söz konusu işbölümü içinde, erkek çoğunlukla, yaşanılan alandan uzakta avcılıkla uğraşırken; kadın ise; bitki toplayıcılığı ile çocukların bakımı, beslenmesi, soğuğa, sıcağa ve yırtıcı hayvanlara karşı korunmasıyla uğraşmıştır. Birçok toplumbilimci, etnografik kalıntılardan yola çıkarak; bu dönemdeki, kadın ve erkeğin rol ve statü paylamışını incelemiş ve o dönemde erkeklerin avcılık yaparken, kadınların bazı tohumlu bitkilerin ekim-biçim işlerinin yanı sıra kolay yoğrulabilen balçığı şekillendirip, pişirmek suretiyle, çanak-çömlek yaptıklarını, incelikli bir mekanizma olan tezgâh kullanarak, iplerini dokunmuş bezler haline getirdiklerine ilişkin bulgular elde etmişlerdir. Ayrıca yine bu döneme ilişkin bulgular, o dönemde kadınların, her bakımdan üstün bir statü ve saygınlığa sahip olduklarını da göstermektedir. Bu nedenle, avcı-toplayıcı toplumlarda anaerkil bir aile yapısının hâkim olduğu söylenmektedir. Tüm bu bulgular, o dönemin koşullarında, kadın ve erkek arasında oluşan bu cinsiyete dayalı fiziksel nitelik farklılığından kaynaklanan işbölümünü son derece açık ve net bir şekilde yansıtırken; kadın ile erkeğin aile ve toplumsal rol paylaşımının da daha tarihin ilk çağlarında şekillendiğini göstermektedir (Altan,Ersöz,1980:12).

Zaman içerisinde, insanoğlu, göçebe yaşam tarzını yavaş yavaş terk etmek suretiyle yerleşik düzene geçmiştir. Yerleşik yaşam tarzı, toplumların ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılarında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Yerleşik toplumsal düzene geçilmesinin ardından mübadele (değişim) ekonomisi doğmuş, ticaret başlamıştır. Nitekim bu değişim süreci içinde, üretim araçları tekniğinin gelişimi ile tarımsal faaliyetler giderek gelişmeye başlarken; madencilik ve balıkçılık gibi yeni işkolları ortaya çıkmıştır. Bu olumlu gelişmelere karşın, insanoğlunun doğaya ve hemcinslerine karşı mücadele ve egemen olma çabaları savaflara neden olmuştur. İşte bu noktadan itibaren fiziksel güç ve üstünlük ön plana çıkarak,

giderek önem kazanırken; yaşanan bu değişim, kadın ve erkeğin önce aile daha sonrada toplumdaki statü ve rollerini derinden etkileyerek, köklü değişiklikler yaratmıştır. Bu gelişmeler kadını, erkeğe oranla daha pasif ve ikincil plana itmiştir. Erkeğin; bu dönemde toplumsal statüsünün giderek güçlendiği görülmektedir. Nitekim bu dönemde erkekler avcılık, madencilik, üretim araçlarının yapımı ve kullanımı, çobanlık, balıkçılık ve askerlik gibi fiziksel güç gerektiren işlerle uğraşırken; kadınlar ise; yemek, temizlik, çocuk bakımı, dikiş- nakış gibi geleneksel ev ile ilgili işlerle uğraşarak, aktif üretim sürecinden hızla evlerine çekilmişlerdir. Böylece ataerkil aile düzeni ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, yerleşik düzene geçişin en önemli sonuçlarından birisi de aile ve toplum yaşamında cinsiyete dayalı yeni bir işbölümü ile birlikte, ataerkil aile düzeninin ortaya çıkmasıdır (Altan, Ersöz,1980:13).

Toplum tarihçileri, ilkçağlardan X.yüzyıla kadar olan dönemi, "Kölelik ve Tutsaklık Düzeni" olarak adlandırmaktadırlar. Bu dönemde işgücü gereksinimi, savaşımlardan elde edilen en önemli ganimetlerden biri olan kölelerden karşılanmaktaydı. Bu kölelerin de büyük bir bölümünü kadınlar oluşturmaktaydı. Ataerkil aile düzeninin egemen olduğu bu yıllarda, ailenin reisi olan erkek, aile bireylerinin olduğu gibi, aynı zamanda kölelerin de mutlak hâkimiydi. Ancak, kadın kölelerin de, erkek kölelerle birlikte aynı oranda güç ve performans göstermek suretiyle üretime olumlu katkılarda bulunmaları nedeniyle, kadın ve erkek köleler arasında bir ayrım yapılmamaktaydı (Yurdakul,1994:14).

X.yüzyıla kadar süregelen kölelik düzeni, yerini bu yüzyıldan itibaren feodal düzene bırakmıştır. X. ve XV. yüzyıllar arasında geçerli olan Feodal Düzen, feodal beylerin, derebeylerin ya da senyörlerin mutlak egemenliğinin söz konusu olduğu dönemdir. Üretim ve çalışma ilişkileri; kırsal bölgelerde, senyörlerin mutlak egemenliği altındaki topraklarda tarımsal faaliyetler şeklinde, kentlerde ise; çeşitli zanaat mensuplarının aralarında örgütlenerek oluşturdukları loncalar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bu dönemde üretim ve çalışma ilişkileri içerisinde kadının yeri ve rolü incelendiğinde ise; özellikle

kırsal bölgelerde, tarımsal faaliyetlerde yoğun bir şekilde kadın işgücünden yararlanıldığına tanık olunmaktadır. Bir başka deyişle, tarımsal üretim büyük ölçüde kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Nitekim bu dönemde tarımsal üretim, serf statüsünde tüm aile fertleri tarafından gerçekleştirilmekte, kadınlarda senyöre ait topraklarda, üretimde aktif olarak yer almaktadır. Buna ek olarak, kadın ve kız çocuklarının ise, daha çok evlerde hizmetçi ve uşak olarak çalıştırıldığı bilinmektedir. Önceleri bu tür işler karın tokluğuna yapılırken, daha sonraki yıllarda ise kadınların bir ücret karşılığı ve iş ilişkisi içinde çalışmaları giderek yaygınlaşmıştır (Altan, Ersöz,1980:6).

XV ve XVIII. yüzyıllar arasında, kasaba ve kentlerde, küçük sanat kollarında meydana gelen önemli gelişmelerle birlikte, lonca üretim düzenin giderek önem kazandığı görülmektedir. Lonca düzeni içinde; lonca otoritesi ve denetimi altında bazı sanayi kollarında yaygın ve yoğun biçimde olmasa bile, kadın çalışanlara rastlanmış, hatta daha sonraki yıllarda, yalnızca kadınların çalıştığı bazı iş kolları doğmuştur. Nitekim Ortaçağ'da Avrupa'da terzilik, ayakkabıcılık ve fırıncılık, kadınların erkekler ile birlikte en yoğun olarak çalıştıkları işkollarının başında gelmekteydi. Bu dönemde, kadınlar, siyaset ve savaş gibi erkek işlerine dâhil edilmeseler de çalışma yaşamında da ev yaşamında da etkin bir konuma sahiptiler (Giddens,2000:339).

Eğirme ya da dokumanın el tezgâhlarında yapıldığı dönemlerde, ev ve iş, bir ve aynı yer demektir. Sanayileşme, ev ve iş arasında hızlı ve keskin bir işbölümü yarattı. 19. yüzyıl Britanya'sında sanayi devrimi yıllarında görülen ve dünyanın her tarafında tekrarlanan manzara buydu. Evle iş arasındaki bölünme, erkekle kadın arasındaki işbölümünü derinleştirdi. Erkek para kazanan ana unsur oldu ve kadına da çocuk bakımıyla ev işlerini çekip çevirmek kaldı. Ne var ki kadın aynı zamanda ailenin gelirine destek olmak için ev dışında da çalışmak zorundaydı. Kadınlar, patronlar tarafından ucuz işgücü kaynağı olarak ve erkek işgücünün zor bulunduğu ya da ihtiyaç duyulduğu savaş gibi durumlarda kendisine başvurulabilecek yedek işgücü

kaynağı olarak görülüyordu. Kadınlar patronların kendilerine ihtiyaç duyduğu patlama dönemlerinde çalışmaya teşvik edildiler. Resesyon başlar başlamaz da kadından evine dönmesi ve işini erkeklere bırakması istendi. Bu tür olayları son yıllarda da gördük. Ekonomik durgunluğun yaşandığı Muhafazakâr hükümet döneminde, bu parti, eşlerinin geçimini sağlayan erkek işçilere “aile bazlı ücret” verilmesini gündeme getirdi. Azalan işsizliğin yanı sıra Britanya’da ekonominin yine canlandığı dönemde, “Yeni İşçi” hükümeti, çalışmayıp yalnız yaşayan ebeveynlere yapılan yardımları keserken, çalışan ailelere vergi indirimi ve çocuk yardımı sunarak, bilhassa kadınları çalışmaya teşvik etme konusunda çok heveslidir (Yaraşır,2004:78).

Tarihsel olarak bu işbölümünün işçi sınıfı ve örgütleri açısından çeşitli sonuçları olmuştur. Her şeyden önce, işçi kadınların sadakati, bazen ev ile işte daha iyi bir ücret için verilen mücadele arasında bölünüyordu. Sanayi dönemi öncesinde, sınıf mücadelesinde, örneğin ekmek fiyatını protesto etmek için yerel toprak sahibine, kiliseye ya da beye karşı yapılan doğrudan eylemler sırasında kadınlar da yerlerini almıştır. Ayaklanma, bir parça ekmek elde etmenize yardımcı olmak gibi kazanımları derhal sağlarken, grev kısa vadede fedakârlık ve sıkıntılara katlanmak anlamına gelebiliyordu. Bu özellikle ailenin beslenmesinden sorumlu olan kadını etkiliyordu. İkinci olarak, erkekten daha düşük ücrete çalışmaya hazır olan kadın, bazıları tarafından kendi işlerine ve ücretlerine yönelik bir tehdit olarak algılanmaktaydı (Caner,2004:96).

3.7.2. Sanayi Devrimi Sonrası:

XVIII. yüzyıl, pek çok yazarın üzerinde hem fikir olduğu gibi, o güne dek insanlık tarihinde "en çok değişen" ve "en çok şeyi değiştiren" yüzyıl olarak değerlendirilmektedir. Kuşkusuz, bu durumda, bu yüzyıla damgasını vuran en önemli gelişme olarak nitelendirilen "Sanayi Devrimi'nin" büyük bir rolü vardır. Buharın üretim sürecinde kullanılması ile, ilk kez İngiltere'de dokuma sektöründe başlayan Sanayi Devrimi, daha sonraki yıllarda hızla

diğer batı Avrupa ülkelerine de yayılırken, işgücünün büyük bir bölümünü de kadınlar oluşturmuştur. Bir başka deyişle, beraberinde pek çok gelişme ve değişim getiren Sanayi Devrimi'nin en önemli ürünlerinden birisi de gittikçe artan sayıda kadının çalışma yaşamına katılmasıdır. Nitekim o dönemde dokuma sektöründe çalışanların büyük bir çoğunluğunu kadın işgücü oluşturmakta idi.

Bilindiği gibi kadın, tarihsel süreç içerisinde her dönemin koşul ve niteliklerine göre değişen biçim ve statülerde çeşitli ekonomik faaliyetlere katılmıştır. Ancak, Sanayi Devrimi kadının çalışma yaşamına katılması anlamında ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Çünkü kadın ilk kez Sanayi Devrimi ile birlikte, ekonomik bir gelir karşılığı (ki bu gelir ücret olarak adlandırılmaktadır.) bağımlı olarak yani bir başkası hesabına çalışmaya başlamıştır. Bu nedenle Sanayi Devrimi, ilk kez ve bugünkü anlamı ile ücretli kadın işgücü kavramının doğmasına yol açan en önemli tarihsel gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bir diğer ifade ile XIX. yüzyılda başta İngiltere olmak üzere, birçok batılı ülkede sanayileşme dokuma imalatı ile başlarken, toplam işgücünün önemli bir bölümünü de kadınlar oluşturmuştur.

Sanayi Devrimini izleyen yıllarda, dokuma sektöründeki gelişmelere paralel olarak, kadın işgücü sayısı hızla artmış; bu durumda özellikle teknik gelişmelerin, üretim tekniğini basitleştiren makinelerin, işbölümü ve uzmanlaşmanın kadın emeğinden yararlanmayı kolaylaştırması ve dokuma sektöründe kadın işgücünün, erkeklerden çok daha başarılı olmalarının büyük rolü olmuştur. Buna karşılık, o dönemde hâkim olan iktisat anlayışının, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sloganı ile ifade edilen katı bir liberal anlayışa dayalı olması, kadın işgücünün ücretlerinin erkeklerden çok düşük olmasına yol açmıştır. Bu bakımdan, bu dönem; kadın işgücünün düşük ücretler ve çok ağır çalışma koşulları altında çalışmaları sonucunu doğurmuştur. Kısacası, bu dönemde, kadın işgücünün üretim sürecinde, yoğun bir sömürüye maruz kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle sanayi devriminin yaşandığı batılı

lkeler başta olmak üzere, liberal devlet anlayışında meydana gelen değişim ile birlikte karışımcı-müdahaleci ve katılımcı devlet anlayışına geçiş, kadın işgücünün çalışma yaşamında maruz kaldığı pek çok olumsuz koşulu ortadan kaldırılmaya yönelmiştir. Nitekim bu dönemde, bu söz konusu ülkelerde, çalışma sürelerinin yasalarla sınırlandırılması, bazı işyeri ve işkollarında kadınların çalışmalarının yasaklanması v.b. gibi koruyucu sosyal politikalar uygulanmaya başlamıştır. Bir diğer ifade ile sosyal politika biliminin doğuş ve gelişimi içinde kadın iş gücünün sömürülmesi de etken olmuştur (Altan,Ersöz,1980:28-30).

XIX. yüzyılın sonlarına doğru metalürji, kimya ve otomotiv sektörlerindeki hızlı gelişme, üretim sürecinde yer alan kadın işgücü sayısını geçmişe oranla, büyük ölçüde sınırlandırmıştır. Buna karşılık, I. ve II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllara gelindiğinde, kadın işgücünün ekonominin tüm kesimlerinde sayıca arttığı, özellikle de savaş sanayinde silhaltında bulunan erkek işgücünün yerini aldığına tanık olunmaktadır. Bu dönemde kamu ve hizmet sektörlerinde yaşanan büyüme, kadınların toplam işgücü içindeki oranlarını hızla arttırmıştır. Ayrıca, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sosyal politikanın gelişiminde de önemli adımlar atılması, kadın işgücünü koruyucu ve destekleyici hukuksal düzenlemelerin geliştirilmesine yol açmıştır. Nitekim 1950'li yıllarda, istatistiksel verilere göre, 15–64 yaş grubundaki kadın nüfusun, gelişmekte olan ülkelerde % 50'si, gelişmiş ülkelerde ise, %47 ekonomik olarak aktif, yani çalışma yaşamı içinde yer almaktadır (Koray,1992:93).

Kısaca kadının tarım dışı sektörlerde çalışmaya katılması, endüstrileşme ile başlamışsa da, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası hız kazanmıştır. Ancak bu gün tüm dünyada kadın ve erkeklerin işgücüne katılımları açısından hala büyük farklılıklar olduğu bilinmektedir. Bu farklılık ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişmektedir.

II. Dünya Savaşından günümüze gelindiğinde, özellikle hizmet sektöründeki gelişmeye paralel olarak ekonomik bir gelir karşılığı işgücüne katılan kadın sayısının da hızla arttığı görülmektedir. Sanayi devriminden önce, sanayi evde zanaat temelinde gerçekleştirilmekteydi. Dokumacının kulübesi aynı zamanda işyeriydi ve tüm ailesi, karısı ve çocukları, uzun saatler çalışmakla meşguldü. Sanayi devrimi bu modeli değiştirdi. Dokumacılık ve eğirmecilik kulübelerden çıkıp fabrikaya girdi. El tezgâhı dokumacılarının ücretlerinin düşüklüğü, onları en sert disipline maruz kalacakları bu yeni fabrikalarda iş bulmak “zorunda” bıraktı. Daha önce kendi işyerleri üzerinde belli bir denetimi olanlar, şimdi kapitalistin sultası altındaydılar. Fabrikaların çevresinde, yaşam koşulları berbat olan, sağlıksız ve aşırı kalabalık yeni şehirler boy göstermeye başladı. Bütün ailenin saatlerce çalışması, işçi sınıfının aile yaşamını yok etti. Bu, egemen sınıfın “aile değerleri”ne ilişkin ikiyüzlülüğüydü. Bugün aynı ikiyüzlülüğü, uzun ve insanlık dışı çalışma saatleri doğrultusunda artan baskıda görüyoruz. Sanayi devrimin ilk dönemlerinde kadınlar ve çocuklar kömür madenlerinde çalıştırılmak üzere işe alınırlardı. Bu da yine egemen sınıfın, “kadın kısmı”na ilişkin ikiyüzlülüğünü göstermekteydi. 1813’te, Cumbria’daki Whitehaven madenindeki bir gözlemcinin, çalışırken gördüğü kadınlar hakkında söyledikleri şunlardır: “Çoğu yarı çıplaktı, kirden kararmışlardı ve o kadar çirkinleşmiş ve hor kullanılmışlardı ki, erkek soyundan gelmiş bir soya benziyorlardı”. İlk başlarda kadınlar, madenlerde, bir erkeğin çalışmasına ihtiyaç duyulmayan işlerde kullanıldılar. Sırtlarında kömür sepleri taşıdılar. Bu kadınların sırtlarında ve bacaklarında deformasyonlar oluştu, mide ve akciğer rahatsızlıklarına maruz kaldılar. Hamile kaldıklarında korkunç yan etkilerle yüz yüze geldiler. 1842’de, Britanya’daki madenlerde kadınların çalışması nihayet yasaklandı. 1847’de kadınların çalışması günde 10 saatle sınırlandırıldı. Sendikal hareket bunu, bütün işçiler için 10 saatlik işgününe doğru bir adım olarak destekledi. Çoğu işverenin buna direndiğini ve vardiyalı çalışmaya geçerek bunun üstesinden geldiklerini söylemeye gerek bile yok (Yaraşır,2004:89).

Geçen on yıllar boyunca çalışma modelleri dünya çapında değişti ve genel kanıya göre işyerleri “feminize oldu”. Buna tarihsel bir perspektiften bakmak gerekir. Kadınların çalışması yeni bir olgu değildir. Fakat işin değişen doğası, kadın çalışanların da erkek çalışanlar kadar uygun, hatta çoğu durumda daha esnek görülmesi anlamına gelmiştir. Part-time çalışma patronlar için kârlıdır, bu kreşi olmayan işyeriyle ev arasında cambazlık yapmak zorunda kalan kadınların da işine gelebilir. Ailelerin küçülmesi nedeniyle, kadınlar aslında yaşamlarının büyük kısmında çalışmaya müsaittirler. Belki de bu, çalışmayı evleninceye kadar geçici bir önlem olarak görüp, “saygın olmayan” bir şey addeden orta sınıf kadınlar için bir değişiklik anlamına gelmiştir. “Eşlerinin çalışmak zorunda olmaması” orta sınıfın erkekleri ve bazı vasıflı işçiler için gurur verici bir duyguydu. Artık profesyonel ve beyaz yakalı işlerde çalışan kadınlar, esas olarak mali zorunluluklar nedeniyle çalışıyorlar; her ne kadar çocuk bakmak istemeyen kariyer düşkünü şeklinde bir portre çizseler de bu böyledir.

Fabrikaların kadın işçilere de ihtiyacı olduğundan sanayi toplumu, kadın emeğinin kentlerde toplanıp ücretli işçi statüsünden çalışma hayatına katılması sağlanmıştı. Ataerkil sistemin bin yıllardır sürdürdüğü cinsiyet ayrımcılığı, kadınların üretim sürecinden dışlanması sayesinde ayakta kalmayı başarmıştı. Ama sanayi toplumları için kadınların emek gücünden ayrı düşünülmesi gibi bir durum söz konusu olamazdı. İngiltere de 1861 yılında emekçilerin üçte birini kadınlar oluşturuyordu. İşçi sınıfının kadınları günün önemli kısmını ev dışında geçirmek zorundaydı. Bu nedenle kadın emeği, ev içi görevlerden ziyade sanayi üretimi üzerinde yoğunlaşmıştı. Elbette ki kadınların çalışma hayatına girmesi, sanayi toplumlarında ataerkil yapının hemen çözüldüğü anlamına gelmiyordu. Hele söz konusu olan sanayi devriminin ilk dönemleriyse, durum kadınlar açısından hiç de parlak değildi. Çünkü emeğin değersiz olduğu bir dünyada, kadın gücü tıpkı çocuk işçiler gibi ucuz emek olarak görülüyordu ve çalışma temposu, insanı sosyal yaşamın tüm renklerinden koparacak kadar yoğundu. Tarım toplumunun sanayi toplumuna doğru evrimleşmesi, kadının emeğini kullanarak

bağımsızlığını kazanmasını sağlayacak yolu açtığı için çok önemli bir gelişmeydi. Çünkü ataerkil yapının ayrımcı ve baskıcı kuralları, ancak ekonomik bakımdan kendi ayakları üzerinde duran kadınlara karşı bir nebze de olsa etkisiz kalıyordu. Kadının özgürlüğüne kavuşması ve dolayısıyla erkek egemen cinsel baskı anlayışının zayıflaması için uygulanması gereken formül ortaya çıkmıştı. Ama aşılması gereken engellerin başında, emeğin değeri sorunu vardı (Caner,2004:99).

3.7.3. 20.yy da Kadın Emeği:

20. yüzyılda kadının çalışma hayatına girmesi sorunu radikal bir biçimde değişti. Birinci Dünya Savaşında kadınların kitlel olarak çalışmasına tanık olundu. Bütün büyük Avrupa ülkelerinde, kapitalist sınıf cepheindeki erkeklerin yerine kadın işçileri sürdü. Birinci Dünya Savaşının arifesinde, çalışan kadınların beşte birinden fazlası ev hizmetinde çalışıyordu. Genellikle en tehlikeli koşullarda ve kuşkusuz erkeklere verilen ücretlerden daha az ücretler verilerek cephane fabrikalarında çalışmaya teşvik edilen kadınlarla birlikte bu artık değişmeye başlamıştı. Kadınlar için bu, patronun evinde yaşama mecburiyeti gibi kısıtlamalar anlamına gelen ev hizmeti köleliğine göre bir ilerleme demektir. Bununla birlikte, cephane fabrikalarında hız artırımı sömürünün artmasını da beraberinde getirdi. Bu, sendikal harekete büyük bir meydan okumaydı. Kadınları işgücünden söküp atmanın imkânsızlığıyla yüz yüze gelen sendikalar, “işe göre ücret için mücadele vermek” zorunda kaldı. Benzer şekilde savaş döneminde Almanya’da da kadın işçi sayısı %230 arttı. Çok geçmeden, metal sanayinde ve makine araçları sanayinde yalnızca kadın işçiler çalışır oldu. Gece işini yasaklamak gibi kadın işçileri koruyan bütün yasalar, savaş döneminde nerdeyse hiç uygulanmadı. İşverenler kadın emeğinden devasa kârlar elde ettiler. Kadınlara erkeklerden daha az ücret ödeniyordu. Almanya’da yapılan ve kadınların katıldığı savaş karşıtı gösterileri ateşleyen de, sömürünün bu seviyede olmasıydı. Çok düşük ücretlerle ailelerine bakmaya çalışan kadınların evde ve işyerinde suyu sıkılıyordu. Hükümetin savaş

kampanyasını koşulsuz destekleyen Alman Sosyal Demokrat Partisinin resmi örgütüne desteklenmemesine rağmen açlık yürüyüşleri örgütlendi (Tokol, 1999:25).

Savaştan sonra kadınlar evlerine ya da ev hizmetçiliğine dönmek istemediler. 1920'li ve 30'lu yılların yüksek işsizlik oranları, kadınların çalışmaktan vazgeçirilmesinde etkili oldu ve hükümetler kadınları yeniden işgücünün dışına sürdüler. İşsizlik yasalarının birinde geçen "gerçek anlamda iş aramayanlar" maddesi, tıpkı bugünkü iş arama ve yerleştirme sisteminde olduğu gibi, kadınları ev hizmetlerinde çalışmaya zorlamak için kullanıldığı gibi, erkekleri de beğenilmeyen ve düşük ücretli işleri kabul etmeye zorlamak için kullanıldı. Bu tür işleri reddetmeniz, işsizlik yardımını da kaybetmeniz demektir.

1930'larda, Nazi Almanyası'nda kadınlar zorla işlerinden edildi ve yerlerine erkekler işe alındı. Almanya ve Avusturya'da kadınlar 1929 krizinin yol açtığı kitlesel işsizliğin en ağır yüklerine katlanmak zorunda kaldılar. Kadınlar sigortasız çalıştırılıyor, bu yüzden de işsizlik yardımı hakkını kaybediyorlardı. Sendikalar ve sosyal demokrat partiler gibi işçi sınıfının geleneksel örgütleri bile, kadınları ve onların çalışma hakkını koruyamadılar. Avusturya Komünist Partisi, 1930'ların Stalin Rusya'sında olduğu gibi anneliği kutsayarak, kadınları "ev ve iş gibi iki ağır yükten" kurtarma işine yoğunlaştı. Devlet dairelerinde çalışan kadınlardan, önce işlerini bırakmaları istendi. Almanya'da iktidarı Nazilerin ele geçirmesinin ardından, kadınların işgücünün dışına itilmesi, işsizliği alt seviyelerde tutmak için kullanıldı. Bu yöneme Avusturya'daki darbeden sonra tekrar başvuruldu. Annelik, Nazi programının kadınlara ilişkin bölümünün temel taşıydı; sözde üstün ırkın korunması. Evlendikten beş yıl sonra çocuk sahibi olmayan çiftler para cezasına çarptırıldı, dört ve daha fazla çocuk sahibi olanlarsa ödüllendirildi. Öte yandan çingeneler ve diğer azınlıklar zorla kısırlaştırıldılar. Aile saadeti programına bağlı bu Nazi propagandasının doğrudan Alman kapitalizminin hizmetinde olduğu görülebilir. Kadınlar 1930'lardaki ekonomik çöküş

sırasında işsiz bırakılmışlardı. Ekonomi silahlanma temelinde büyümeye başladığında ve özellikle 1939'da savaş patlak verdiğinde, Nazi rejimi dahi kadınları işgücünden dışlama politikasını terk etmek zorunda kaldı. Savaş patlak verdikten sonra kadınların yüzde 38'i çalışıyordu. Çalışma şartları sıkı kontrol altındaydı ve erkeklerden daha az ücret alıyorlardı, özellikle kadınlara uygun olduğu düşünülen işlerde istihdam ediliyorlardı (Tokol,1999:42).

Britanya'da yeni iş olanakları ortaya çıkmaya başlıyordu. Diğer önemli sanayiler gibi tekstil de 1918'den sonra zayıfladı ve Britanya'da tekrar asla büyük bir sanayi olmadı. Tersine, işler hafif metal sektöründe ve büyümekte olan hizmet sektöründeydi, bu durum hem kamu hem de özel sektör için geçerliydi. Genç kadınlar da ya mağaza işlerine yöneliyor veya masa başında çalışıyorlardı ve işin "yüksek statüsü" onları cezp ediyordu. Fakat düşük ücretler ve uzun çalışma saatleri, çok geçmeden bu illüzyonu ortadan kaldırıyordu. Mağazaların çoğunda, personel hâlâ "çalıştığı yerde yiyip yatmak" zorundaydı ve deneme süresi boyunca paraları aileleri tarafından karşılanıyordu. Bu tür işyerlerinde sendikal gelenek yoktu ve çalışma saatleriyle ilgili yasalar çoğunlukla hiçe sayılıyordu.

İstihdam eğilimi sanayiden hizmet sektörüne kayıyordu; 1891–1906 yılları arasında masa başında çalışanların sayısı yüzde 20 arttı. 1850'de çalışanların %1'i büro işçisiyken, 1971'de bu sayı %40'a yükselmişti. Büro işi artık ayrıcalıklı azınlığın korunağı değildi, bürolar fabrika haline gelmişti. İşe yeni alınanların çoğu kadındı. 1930'larda masa başında çalışanlar, verem gibi hastalıklara yol açan kötü havalandırılmalı bürolarda genellikle haftada 60 saate kadar çalışmaktaydılar. Çalışma Bakanlığının 1963 yılında yayınladığı rakamlara göre, kadınların %9,8'i vasıflı işlerde, %41,8'i vasıfsız işlerde, %25,3'ü ise masa başı işlerde çalışıyordu. 1965'te kadınlar işgücünün %34,8'ini oluşturmaktaydı. Günümüzde bu rakam %50'nin üzerine çıkmıştır. 1965'te evli üç kadından biri çalışırken, 50 yıl önce bu oran onda birdi. Bu eğilimler günümüze kadar sürmüştür ve kadının toplumdaki rolüne ilişkin kesin bir değişikliğe işaret etmektedir. 1950'lere kadar pek çok meslek için

evlilik bir engeldi, kadınlar evlenince işi bırakmak zorunda kalıyorlardı. Bu, öğretmenlere, postane çalışanlarına ve memurlara uygulanıyordu. Savaş sonrası patlama yıllarında –1950’li ve 60’lı yıllarda– bu engellerin kaldırıldığı ve kadınların işgücünün sürekli bir parçası haline geldiği görüldü. Şimdi bu duruma geri dönülmesi düşünülemez gibi görünüyor, fakat büyük bir durgunluk döneminde kadınlar tekrar işgücünden çıkarılabilir (Tokol,1999:30).

Kadınlar daha sabırlı, daha enerjik, daha zevkli oldukları için birçok işi erkeklerden daha iyi başarırlar. Akıllı kapitalistler, kadınların bu yönlerini çok iyi bilirler ve sanayi geliştikçe kadınların çalıştıkları iş alanları da yıldan yıla genişler. Fakat patronun işçi olarak kadını seçmesi, onu aldatmak için bir tuzaktır. Kadının toplumsal koşullarını yükseltmeden, kadına fazla maddi çıkar göstermeden onu işe çeker. Kadın işçi kullanılan yerlerde çoğunlukla erkek işçi azalır. Oysa işsiz kalan işçi hayatını kazanmak zorundadır. İşte bu yüzden erkek işçi emeğini daha ucuza satmak zorunda kalır. Sanayi gelişmesi içinde ücretlerin azalması, bir dalga halinde yayılır. İş tasarrufu amacıyla sanayide yapılan her devrim, birçok kadın işçiyi açıkta bırakır. Böylece boşta kalan işgücü bir kat daha çoğalır. Yeni açılan sanayi dalları işgücünün bir kısmını yutar. Fakat iş için daha elverişli koşullar sağlamayı düşünmez. Yeni açılan sanayi kollarında, örneğin elektrik sanayinde, kadın işçiler erkeklerin yerini alıyorlar. Ücretlerin artması, kapitalisti makinelerini daha çok geliştirmeye yöneltir. Bu suretle insan dimağı ve insan eli yerine, otomatik makineler kullanılmış olur. Kapitalist dönemin başlangıcında, iş pazarında birbirleriyle yarışanlar yalnız erkek işçilerdi. Oysa bugün, erkek-kadın ayrıca genç-ihthiyar birbirlerine rakip durumdadırlar. Kadınlar erkeklerin yerini, gençler ve çocuklar da ihtiyarların yerini alıyorlar. Modern sanayin getirdiği ahlak rejimi işte budur (Bebel,1980:102).Görüldüğü gibi Bebel yer yer erkeklere karşı kadınları yer yer de kadınlara karşı kapitalizmi suçlamaktadır. Kapitalist ahlak toplum için tehlikeliyken birde kadın emeği erkeğe karşı güçlenmesi ve tercih edilir olması da Bebel ‘e göre toplumsal ahlakı sarsacaktı. Çünkü altında yatan yine ataerkil ahlaktı ve kadının çalışıp

güç kazanması bu ahlaki dengeleri sarsacaktı. Bu nedenle kadın emeğinin iş dünyasında kendini kabul ettirmesi hiç kolay olmamıştır. Kadınlar başlangıçta iş gücü yokluğuyla üretim dizgesinde kabul edilseler de zamanla kadınların yükselmesi, yönetici, müdür gibi konumlara gelmesi kolay olmamış kadınların bu yerlere gelebilmesi büyük mücadeleler sonucu gerçekleşmiştir. Halen pek çok yerde kadınlar bu mücadelelerini sürdürmektedir. Bazı işyerlerinde devam eden ve kadınların ilerlemesine gizil ve görünmez şekilde engel olan cam tavan uygulaması, pek çok kadının iş basamaklarındaki engellerinden biridir. Büyük bir olasılıkla da kadınlar hakları için daha çok uzun yıllar mücadele etmek zorundadır.

Kadınlar, uygarlık tarihi boyunca en doğal haklarından bile mahrum bırakılmışlardı. Bunların başlıcaları, toplumsal üretimde etkin olma, kamusal yönetime katılma, kendi mülkü üzerinde söz sahibi olma, yeteneklerini geliştirmek için eğitim görme ve bedensel hazlardan kendi iradesi doğrultusunda yararlanma haklarıydı. Sanayi devrimi sonucunda oluşan yeni üretim biçimi, kadınları çalışma yaşamına sokarak, ataeril ilkelerden birini çiğnemiş oldu. Ataeril pratiğin kadını eve kapatmaya hevesli buyruğu, sanayi toplumunun kadını iş hayatına katma arzusu karşısında yumuşamıştı. Sanayi devriminden sonra ücretli işçi kimliği kazanan kadın, ataeril sistemin ondan esirgediği diğer hakları da kazanmak için mücadele edebilecekti.(Caner,2004:111).

Kadınlar açısından sanayi devrimi bir takım hakların kazanılması açısından büyük bir ilerleme oldu. Kadının ataerilliğin dayatmalarına karşı gelebileceği şartların oluşmasında sanayi devrimi önemli bir etken oldu bunun akabinde kadın ataerilliğin diğer eril politikalarından kurtulup toplumsal alandaki tüm haklarını elde edebilmesi toplumsal cinsiyet sürecinin bir sonraki adımı olacaktır. Erkeklerin aksine kadınlar bu haklarını mücadele yoluyla, kendi çabalarıyla kazanacaklardı. Erkeklerle bahsedilen kimi hakların kadınlar tarafından kazanılması çok uzun süren mücadeleler sonucu gerçekleşmiştir.

3.8. ATAERKİL YAPI VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Ataerkil dönem öncesi, pek çok tarihçi bu dönem için üretim öncesi dönem olarak adlandırır, iktidarın cinsiyeti yoktu. Kadınlar ve erkekler arasında bu dönem daha çok paylaşımın olduğu bir dönemdi bu nedenle ilkel komünal dönem, ilkel demokrasi dönemi olarak da adlandırılmıştır. Ne var ki o dönemde bu günkü anlamda üretim ve tüketim toplumları oluşmadığı için aslında kadın ve erkeğin yaptığı şey soylarının devamı için yokluğu paylaşmak ve basit kurallarla hayatlarını idame ettirmektir. Bugünkü gibi karmaşık sosyal yapılar, kurallar, ilişkiler mevcut değildi. Hayat sadece sürdürülmeye çalışılan bir şeydi anlaması güçleştirilen, yaşaması güçleştirilen bir şey değildi. Ancak her şey burada kalmadı. Toplumsal yapı değiştikçe, üretim ilişkileri değiştikçe kadın ve erkek birbirleri için daha karmaşık, daha uzak ve farklı canlılar haline geliyorlardı.

Aslında toplumsal yapıyı tepe taklak eden, insanlık tarihinin gördüğü ilk büyük “üretim devrimi” idi. Mezopotamya’ da günümüzden 10–12 bin yıl önce, o güne kadar toplayıcılık ve avcılıkla yaşamını sürdüren toplumlar, yeni bir geçim biçimini keşfettiler. Doğada yabani halde bulunan arpa, buğday, pirinç gibi tohumların ekilip biçilmesi, kendi içinde üretim patlaması yaratabilecek bir potansiyel barındırıyordu. Neolitik devrim ile beraber, insanlar ilk defa doğanın biçimlendiricisi oluyor ve toprak, üzerinde yaşayanlara besin üretebilen bir araç haline geliyordu. Bu dönemde üretimin artmasına neden olan bir diğer önemli gelişmede koyun, keçi gibi hayvanların evcilleştirilmesi ve onların etinden, sütünden, derisinden ve yününden faydalanılmasıydı. Bundan böyle insanlığın yaşam biçimi, üretici bir ekonominin kurallarıyla şekillenecek ve binlerce sene sonra gerçekleşecek sanayi devrimine kadar toprak, temel üretim aracı olarak kalacaktı. Kadın, paylaşımcı dönemde ağırlıklı olarak toplayıcılıkla ilgileniyordu. Yani erkeğe göre toprağa daha yakındı. Bu yüzden tarım devrimini yapanlar, yani toprağın yaratıcı gücünü keşfedenler büyük bir ihtimalle kadınlardı. Kadın, insanlık

tarihi için bir devrim niteliğinde olan bir üretim sürecini başlatmıştı. Ama yeni başlayan bu sürecin oluşturacağı sosyal kurumların altında kalıp ezilecekti. Kadın hiç kuşkusuz tüm bunları tahmin edemezdi edebilseydi belki hakları için mücadele edebilirdi çünkü tarihçilere göre anaerkillikten ataerkilliğe geçişte hiçbir direnme yaşanmamıştı ya da süreç öyle derin ve yavaş yaşanmıştı ki her yenilik sindirildikten sonra bir yenisine geçilmişti. Sonuç olarak ataerkil yapı kadını ve erkeği yeniden şekillendirmişti (Caner,2004:37).

Genel olarak erkekler ataerkil bir toplumun tüm önemli kurumlarında gücü ellerinde tutarlar; yine de bu ataerkil sistemde kadınların tamamen güçsüz ya da tüm haklardan, nüfus ve kaynaklardan yoksun olduğu anlamına gelmez. Gerçekte, hiçbir eşitsiz toplum baskı altındakilerin de katılımı olmaksızın devam edemez, ayrıca ezilenler arasında da sistemden bazı çıkarlar sağlayanlar olur. Aynı şey ataerkil sistemler için de geçerlidir. Kadınlar, kraliçe ya da başbakan olarak başa geçmiş, nadiren denetim sahibi olmuş, küçüklü büyüklü kimi kazançları zorla elde etmişlerdir. Ancak tüm bunlar sistemin erkek egemen olduğu gerçeğini değiştirmez; kadınlar bu sistem içinde çeşitli yöntemlerle barındırılırlar sadece. Buna paralel bir örnek de, kapitalist bir toplumda çok önemli bir rol oynayan ve hatta bir ölçüde yönetime bile katılabilen, ama asla denetime ve güce sahip olmayan işçilerdir (Bhasin, 2003b:14).

Kadınlar kendilerine zarar verse de ataerkil sistemin bir aktörü olmaya ve çeşitli noktalarda onu beslemeye devam ediyorlar. Bunu niçin yapıyorlar? Örneğin, bildiğimiz gibi yerel askerlerin, polislerin, memurların yardımı olmaksızın, bir avuç İngiliz yönetici büyük ülkelerin ve kıtaların idaresiyle baş edemezdi. Kölelerin örtülü işbirliği olmaksızın kölelik bu kadar uzun sürmezdi. Aynı şey kadınlar için de geçerlidir. Onlar da sistemin bir parçasıdır, sistemin değerlerini içselleştirmişlerdir, ataerkil ideolojiden kurtulmuş değillerdir ve daha önce dediğimiz gibi, sistemden bazı yararlar elde ettikleri de açıktır. Aynı derecede karmaşık ilişkiler dizisi, onların aktif

işbirliğini –ya da bazı feministlerin dediği gibi suç ortaklığını– sürdürmelerine neden olur (Davidoff,2002:43).

Gerda Lerner'e göre(Bhasin,2003a:12); 'Bu işbirliği bir dizi yöntemle emniyete alınır. Toplumsal cinsiyeti aşılama; eğitimden mahrum etmek; kadınlara kendi tarih bilgilerini vermemek; 'saygınlık' ve 'aykırılık'ı kadınların cinsel faaliyetlerine göre tanımlayarak kadınları birbirinden ayırmak; yasaklar ve düpedüz baskı yoluyla ekonomik kaynaklara ve siyasi güce erişimde ayrımcılık yapmak ve sisteme uyan kadınları sınıfsal ayrıcalıklarla ödüllendirmek... En iyi ifadeyle baba hâkimiyeti diye tarif edilen ataerkil sistem'.

Kadınlar, bir erkeğin 'koruması' altında oldukları sürece kendi sınıflarından erkeklerin sınıfsal imtiyazlarını her zaman paylaştılar. Aşağı sınıflarda olmayan kadınlar için, karşılıklı mutabakat şöyleydi: cinsel, ekonomik, siyasi ve zihinsel olarak boyun eğmeniz karşılığında daha aşağı sınıftaki erkekleri ve kadınları sömürmek için kendi sınıfındaki erkeklerin gücünü paylaşabilirsiniz.Ayrıcalıkları elde tutmak için kadınlar, kimi zaman diğer kadınların pahasına, tabiri caizse, pazarlık güçlerini sürekli olarak yeniden müzakere ederler. Fakat sistemin genelini göz önünde bulundurmamak ve bunun arkasındaki nedenleri incelemek önemlidir. Kadınların sık sık oğullarına daha iyi muamele ettikleri, kızlarını eğitimden mahrum ettikleri, onların özgürlüklerini kısıtladıkları, gelinlerine kötü davrandıkları vb. doğrudur. Bunların hepsinin, ailede ve toplumda erkeklerin ve kadınların sahip oldukları güç ve konum çerçevesinde incelenmesi gereklidir. Köylü bir kadın bunu son derece sembolik bir şekilde ifade etti: "Ailemizdeki erkekler güneş gibidir, onların kendi ışıkları vardır. (kaynaklara sahipler, gelirleri var, hareket edebiliyorlar, karar alma özgürlükleri var v.b.) Kadınlar kendi ışığı olmayan uydulara benzerler. Ancak güneşin ışığı onlara değdiğinde parlayabilirler. İşte bu nedenle kadınlar güneş ışığından daha büyük pay almak için sürekli birbirleriyle rekabet ederler, çünkü bu ışık olmaksızın hayat da yoktur. (Bhasin, 2003b:16)

Frederick Engels (1990), Ailenin Kökenleri, Özel Mülkiyet ve Devlet adlı kitabında, ataerkil sistemin kökeni ile ilgili çok önemli bir açıklama ortaya koydu. Engels, kadınların ikincil konumunun özel mülkiyetin gelişimiyle birlikte başladığına inandı ve ona göre bu “dişi cinsin dünya çapındaki tarihi yenilgisi” odu. Engels, sınıflar ayrımının ve kadınların buyruk altına girişinin tarihsel olarak geliştiğini söyler. Engels’e göre özel mülkiyetin oluşumuyla birlikte erkekler güç ve mülkiyeti ellerinde tutmak ve bunu kendi çocuklarına bırakmak istediler. Bu mirası emniyete almak için anne hakkı ortadan kaldırıldı. Baba hakkını yerleştirmek için kadınların evcilleştirilmesi, hareketlerinin sınırlandırılması ve cinselliklerinin düzenlenmesi ve denetim altına alınması gerekiyordu. Engels’e göre bu dönemde ve bu sebeple ataerkil sistem kuruldu ve kadınlar için tek eşlilik zorunlu kılındı. Artık, artık değer erkeklerin denetimindeki alanlarda üretildiği için kadınların ev ekseninde sınırlandırılması üzerine temellendi. O, bunun evlilikteki cinsiyete dayalı çifte standardın başlangıcı olduğunu söyler. Engels’e göre, devlet kurumunun gelişimiyle birlikte tek eşli evlilik, karının ev içi emeğinin “özel hizmet ve karının baş hizmetçi haline geldiği ve toplumsal üretime hiçbir şekilde katılmadığı” ataerkil aileye dönüştü. Anne hakkının ortadan kaldırılması dişi cinsin dünya çapındaki tarihi yenilgisiydi. Erkek evde de hâkimiyeti ele aldı; kadının konumu köleliğe indirildi; kadın erkeğin şehvetinin kölesi ve çocuk yapımı için bir araç haline geldi.

Engels ve diğer Marksistler kadınların ikincil konumunu sadece ekonomik açıdan ifade ettiler. Onlar, özel mülkiyetin kaldırılması ve kadınların işgücüne katılmasının ardından ataerkil sistemin yok olacağını savundular. Onlar için en önemli çelişki cinsiyetler değil sınıflar arasındaydı. Kadınların kurtuluşu için önerilen strateji, kadınların işgücüne ve sınıf mücadelesinde erkeklerine katılmalarıydı.

Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ya da cinsiyete dayalı işbölümü, kadınların ve erkeklerin ne yapması gerektiği ya da neleri yapabileceği hakkında toplumda yaratılmış olan fikirlere dayanarak kadınlara

ve erkeklere farklı roller, sorumluluklar ve görevler yüklenmesini ifade etmektedir. Kız ve erkek çocuklara, kadınlara ve erkeklere, onların kişisel tercihleri ya da yeteneklerine göre değil, cinsiyet–toplumsal cinsiyet rollerine göre farklı görev ve sorumluluklar atfedilmektedir. Tüm işler, çalışmalar üç kategoriye ayrılabilir: üretim, üreme ve kamusal işler.

Hem kadınlar hem de erkekler üretim çalışmalarından bulunsalar da toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü varlığını korur. Erkekler daha nitelikli ve yüksek ücretli işlerde çalışmaktadır. Genel olarak kadınların üretim faaliyetleri evde yaptıkları işlerin uzantısıdır. Tarım sektöründe kadının üretici olarak çalışması ekonomik hesaplara yansıtılmaz, çünkü bu, ev işlerinin bir uzantısı olarak görülmektedir. Kadınların üretim faaliyetlerine daha az önem ve değer verilmektedir. Ataerkil görüşte, ekmeği kazanan asli unsurun ve ev halkı reisinin erkek olması nedeniyle kadınlar en son işe alınacak olanlardır. Bu yüzden erkeğin istihdamına daha çok önem ve öncelik verilmektedir. Kamusal işler ise toplum yaşamını idare ve organize etmek için gerekli olan tüm etkinliklerdir. Yönetim, toplumsal ve kültürel şenliklerin organizasyonu ve bunlara katılım, sosyal hizmetler ve yollar, okullar, sağlık vs. gibi olanakların sağlanması kamusal çalışmalardır. Hem kadınlar hem erkekler, ama yine “kadın” işler ve “erkek” işlerini tanımlayan belirlenmiş normlara göre bu etkinliklerde görev alır. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, bu nedenle yalnızca ev içindeki üreme ve yeniden üretim ve kamusal etkinlikler içinde geçerlidir. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü günümüzde, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve asimetrinin nasıl korunduğunu ve yeniden kurulduğunu anlamak için kilit kavram kabul edilmektedir (Bhasin, 2003b:28).

Giderek bu iş bölümü, yeteneklerin toplumsal cinsiyete göre taksim edilmesine yol açar. Erkekler ve kadınlar, kız ve erkek çocuklar, yalnızca kendi toplumsal cinsiyetlerine uygun olduğu varsayılan becerileri öğrenip bu konularda uzmanlaşırlar. Böylece kadın ve erkeklerde, kız ve erkek çocuklarda farklı beceri ve yetenekler yaratılır. Sonra bunlar birine ya da diğerine (kadın–erkek) atfedilir. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü aynı

zamanda hiyerarşilere ve eşitsizliklere de yol açar, çünkü erkeklerin ve kadınların emekleri eşit ücretlendirilmez ve ödüllendirilmez. Hatta günümüzde bile eşit işe eşit ücret birçok ülkede norm haline gelmemiştir; ev işleri ücretsizdir ve ekonomide durgunluk işyerlerini etkilediğinde işten ilk çıkarılanlar kadınlardır. Üretim süreçlerinde kadınlara ve erkeklere belirli görevlerin tahsis edilmesi, aynı zamanda kaynaklar ve emek ürünleri üzerinde emir ve kumanda konusudur. Böylece toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü üzerinde erkekler toprak, teknoloji, ürün satışından elde edilen nakit ya da kredi vs. üzerinde denetime sahip olur. Normal koşullarda kadınlar geçimlerini sağlamak, erkekler ise değiş tokuş veya nakit para için üretir. Tıpkı toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi, bu rollere dayalı işbölümü de her yerde aynı değildir. Kültüre, yer ve zamana özgüdür. Bir toplumda, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüyle mücadele etmek, o toplumda kadın ve erkek olmanın gerekleriyle mücadele etmek anlamına gelir (Bhasin, 2003a:28).

Kadınların ev dışındaki işleri sıklıkla aile içindeki işlerin bir uzantısıdır. Örneğin çok sayıda kadın anaokulu ya da ilkokul öğretmenliği, hemşirelik ve havayolları hostesliği yapmaktadır. Otorite, güç ve denetim gerektiren mesleklerin erkeklere, bakma besleme ve hizmetle ilişkili mesleklerin ise kadınlara özgü olduğu varsayılmaktadır. Kadınlar evde itaatkâr ve hizmetli konumundadır ve bu konum evin dışında da devam etmektedir. Erkekler evde güç ve denetim sahibidir ve dış dünyada da benzer konumlarını korurlar. Erkekler daha eğitilidir, mesleki becerileri daha gelişmiştir ve çifte iş yükümlülüğü taşımazlar, dolayısıyla çalışma hayatında kadınlardan daha hızlı ve daha çok yükselirler (Bhasin, 2003a:30).

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet kavramı, sorunun kadınlarda değil, kadınlara ve erkeklere atfedilen, onların haklarını ve sorumluluklarını, işlerini, alanlarını vs. belirleyen sosyokültürel tanımlarda olduğunu vurguluyordu. Kadınlar toplumsal sistem nedeniyle nasıl tanımlanıyorsa öyledirler ve kadının statüsünün geliştirilmesi için bu toplumsal sistemin ve onun

tanımlarının değiştirilmesi gereklidir. Toplumsal cinsiyeti sorgulamak, erkeği sorgulamayı da gerektirir, çünkü kadınları, soyutlayarak anlamak mümkün değildir. Farklı toplumlarda toplumsal cinsiyetin nasıl yapılandırıldığı ve devam ettirildiğine ilişkin bir araştırma gereklidir; bu da toplumsal cinsiyet ilişkilerini, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü ve toplumsal cinsiyet hiyerarşisini incelemek demektir. Ve daha da önemlisi, toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki gücü incelemeyi ve çözümlemeyi gerektirir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi ne erkeklerle karşı kadınlar tartışması, ne de tüm kadınlar ve tüm erkekler arasında bir çatışmadır. Bu tartışma eşitliğe inanan ve eşitlik isteyenler ile erkek egemenliğini sürdürmek isteyenler arasındadır. İnanç sistemleri ve ideolojiler arasındadır. Her iki kampta da kadınların ve erkeklerin olduğunu hepimiz biliyoruz. Ataerkil sistemi kabullenip bundan çıkar sağlayanlar, hâlihazırda var olanı korumak isteyenler ve toplumsal değişim için çalışmak isteyenler ve günümüzde birçok erkek hak ve imtiyazlarını, rol ve sorumluluklarını sorgulamaktadır. Erkeklik, erkek iktidarı, erkek cinselliği, erkek bilgi sistemleri ve toplumsal ilişkilerin eril düzenlemesi ilk kez eleştirel bir sorgulama için masaya yatırılmaktadır. Ve sorgulayanlar ise hem erkekler ve hem de kadınlardır (Bhasin, 2003a:66).

Toplumsal yaşam içinde kendilerine verilmiş ve belirlenmiş rolleri üstlenen kadın ve erkekler birbirlerine aslında çok yakinken maalesef ki birbirini anlamaktan uzaklaşmışlardır. Belirlenen roller kadın ve erkek kimlikleri üzerine yapışmış kadının ve erkeğin bu rollerin dışına çıkması zorlaşmıştır. Toplum da bu konuda bir baskı unsuru olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Kadının yeri mutfak, erkeğinki sokak şeklindeki düşünce halen beyinlerimize gayet normal ve tersi ise normal dışı geliyorsa toplumsal cinsiyet ve belirlenmişlikleri aşamadığımız ortadadır. Ne var ki temel sorun kadın ve erkek kimliği ve tartışmaları ötesinde insan kimliğini fark edilmesi buna değer verilmesi ve temel ölçüt kabul edilmesidir. Kuşkusuz kadınlar ve erkekler toplumu oluşturmaya devam edeceklerdir ancak bu iki farklı cinsiyet

arasında seçimler ve değerlendirmeler cinsiyet ayrımına göre değil farklı değerler ölçütünde olmalıdır.

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet, toplumların cinsiyete dayalı ve mevcut cinsiyet algısı etrafında toplumsal ve kültürel anlamda nasıl bir form aldığını gösteren önemli bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet kadın ve erkek olmanın biyolojik kökenlerinden öte sosyal yaşamda oluşturulan cinsiyet algısını gösterir. Gerek üretim biçimlerinde meydana gelen değişimler gerekse toplumsal yaşamlarda meydana gelen değişimler toplumsal cinsiyet algısında da değişimlere neden olmuş dolayısıyla kadın ve erkeğe bakış açısı da farklı zaman ve kültürlerde farklı biçimlerde görülmüştür. Anaerkillikten günümüz modern dünyasına uzanan süreçte toplumsal cinsiyet kavramı bir biçimde var olmuş ve bu süreçlerin her birinde meydana gelen toplumsal değişimlerle toplumsal cinsiyet algısı da değişmiştir.

Anaerkillikte kutsallaşan kadın bereketin sembolü olarak resmedilip sanatta ve toplumsal yaşamın her tarafında bu şekilde bir imaja büründürülürken toprağa dayalı üretim sistemini gelişmesiyle birlikte yavaş yavaş üretim mekanizmasının dışında bırakılan kadın eve hapsolunuyor ve ev içi işler, çocuk bakımı gibi işlerin kendisine uygunluğu benimsetiliyordu. Ataerkillik sistemi kadını ikincil statüye sokan bu yaklaşımı ile kadını miras ve mülkiyetten de uzak tutarak erkek egemenliğini güçlendiriyordu. Ataerkillik sisteminde aile ve evlilik erkek egemenliğini korumak ve güçlendirmek için adeta yeniden yapılandırılıyordu. Mirasın erkek soyundan devamı için bekâret adeta en önemli ahlak yasası haline getirilirken kadınlar bir takım cinsel baskılar altına alınıyordu. Evlilik aşkın uzağında mirası korumak için yapılırken ailede kız çocukları değersizleşip erkek çocuklar soyun devamı olduğu gerekçesiyle önemli hale geliyordu öyle ki kadın doğurduğu erkek çocuktan bile sonra gelecek şekilde ailede konumlandırılıyordu. Ataerkillik sistemin oluşturduğu bu toplumsal cinsiyet algısı kadını ikincil bir statüye sokarken; erkek, yöneten, güçlü ve üstün bir konuma sahip oluyordu kadın

karşısında. Bu şekilde gelişen toplumsal cinsiyet algısı ahlak, din ve hukuk kurallarıyla da toplumda benimsetiliyordu. Dolayısıyla erkek egemen bir toplum oluşuyor ve tüm kutsallıklar erkek bedeninde vücut buluyordu. Sanayi devrimi kadın emeğinin dışarıya çıkmasına yol açarak kadının işçi olarak giriştiği hak mücadelesini genişletip kadın olarak varlığını sorgulayıp ikincilliğinden kurtulma mücadelesine de ön ayak oluyordu. Böylece kadın ve onun ikincil statüsünden kurtulma mücadelesi süreci başlıyordu.

Tezin üçüncü bölümünde anlatılanlar toplumsal cinsiyet kavramını tarihsel süreç içinde gözlemlemek açısından önemlidir. Bu tezde toplumsal cinsiyet kavramının ataerkillikle bağlantısı kavramın gelişimini tarihsel süreçteki seyriyle anlatmak açısından önemli olduğu düşüncesiyle verilmiştir çünkü ataerkilliğin şekillendirdiği toplumsal cinsiyet yargıları günümüzde devam etmekte, bu yargılar halen cinsiyet ayrımcılığına sebep olmaktadır. Bu bağlamda günümüz toplumsal cinsiyet anlayışı bakımından kadın erkek arasında oluşan eşitsizlik biyolojik olanın ayrımından değil daha çok sosyal olanın ayrımından kaynaklanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları çocuklukta öğrenilerek bireylerin cinsiyet algısını şekillendirir. Çocukken başlayan bu öğrenme süreci kadınlar ve erkekler açısından biz ve onlar anlayışını başlatır yani bir cins için diğeri ötekileşir. Kadınlar ve erkekler için kendi cinsiyetin kalıpları, yapabilirlikleri ve yapamayacakları şeyler öğrenildikten sonra bu kalıplar adeta değişmez yargılara dönüşür. Bu yargılar bireylerin yaşamlarını şekillendirirken aslında fark edilmeyen şey bilinçsizce öğrendiğimiz toplumsal cinsiyet kalıpları ve üzerimize yapışan roller aslında değişmez tabular değildir, aslında tüm bu yargılar sosyal olanın bize yükledikleri değişebilir yargılardır. Kadınlar bunu fark ettiklerinde aslında mutfakta yemek pişirmenin kendi cinsiyetine bağlı değişmez bir özellikten kaynaklanmadığını, normal olmadığını aslında kadınlar için normalleştirildiğini anlayacaklardır. Bir kadının yemek yapması, bulaşık yıkaması, temizlik yapması, çocuklara bakması onun değişmez ve kadın olmaktan doğan normal sorumluluklarıymış gibi algılanır oysaki bu

işlerin tamamı kadının biyolojik cinsiyet verilerinin hiçbirinin sonucu değildir. Bu işlerin tamamı erkekler tarafından da yapılabilir ve erkek olmanın hiçbir biyolojik verisi buna engel değildir ne var ki bizler için normalleşen yargılar bunun tam tersini bizlere algılatır ve bu doğrultuda davranış sergilememizi sağlar. Hâlbuki benimsediklerimiz toplumsal verilerdir ve toplum değiştikçe de değişecek olan verilerdir. İşte günümüz modern dünyasında iş yaşamına katılan kadın bu tarz toplumsal cinsiyet yargılarının yumuşamasına yol açmıştır. Eskiden kadın işi olarak görünen ya da kadınsı bulunan pek çok şey bugün erkekler tarafından yapılabilmekte, erkeksi işler olarak tabir edilen erkeksi bulunan pek çok şeyde kadınlar tarafından yapılabilir. Değişen toplumsal şartlar cinsiyete dayalı tutumlarda bu şekilde değişiklikler yapabilmektedir.

Tezin birinci bölümünde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesi pekiştirilmesi kadın ve erkeğin bu toplumsal cinsiyet yargıları doğrultusunda birbirlerini algılamaları ve oluşan farklar anlatılmıştır. Anlatılanlar doğrultusunda görülmüştür ki toplumsal cinsiyet yargıları sosyal olarak kazanıldıktan sonra bireyler açısından değişmesi oldukça güç yargılara dönüşmektedir. Kitle iletişim araçları da bireylerin toplumsal cinsiyet yargılarının kazanımı ve pekiştirmelerinde etkili olmaktadır. Kadına ve erkeğe dair hâkim bakış açısı, kitle iletişim araçlarıyla geniş yığınlar benimsenmektedir. Kitle iletişim araçları kadını pasifize edencesine beyniyle değil görselliğiyle ön plana çıkardığı kadın imgelerinde kadın sadece bir görsel obje olarak kullanılırken erkeğe daha çok beynini kullanan bilgiyi kullanan olarak imgelendirilmektedir. Toplumsal cinsiyet ayrımını kitle iletişim araçlarında çok net görebilmekteyiz.

Tez doğrultusunda varılan sonuçlardan biride kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerini benimsedikleri ve pekiştirdikleridir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının farkında olma durumu çok düşüktür. Pek çok kadın toplumsal cinsiyet verilerini normal olarak değerlendirmekte ve kadercilikle açıklamaktadır. Pek çok kadın için kadın olarak doğmak tüm bu

sorumlulukları yüklenmek için yeterli bir sebeptir. Kadının, toplumsal cinsiyet yargıları ve ataerkil sistemin verileri doğrultusunda oluşan ikincil konumu, cinsiyet ayrımcılığının kadınlar tarafından bu şekilde benimsenmesi doğrultusunda iyice yerleşen veriler olmuştur. Ancak son dönemlerde gelişen kadın hareketleri kadınların var olan bu ikincil konumunun bir kader veya sonuç olmadığını bunların normal veya doğal olmadığını kadınlara ve tüm dünyaya anlatmaya çalışmaktadırlar.

Toplumsal cinsiyetle ilgili varılan bir diğer önemli sonuçta, kadınlar gibi erkeklerinde bir takım sınırlandırmalara karşı karşıya kalmasıdır. Toplumsal cinsiyet daha çok kadınları olumuz yönde sınırlayan cinsiyet ayrımları yapsa da erkeklere yüklenen bir takım rollerde onları sınırlandırmaktadır. Erkeklerden beklenen güçlü olma, erkeksi olma, ailenin sorumluluklarını özellikle maddi anlamda yüklenme gibi bir takım rollerin zamanla erkekler açısından da yıpratıcı olan süreçlere yol açtığı gözlenmektedir. Günümüzde de pek çok erkek ailenin ve evin geçiminde tek başına olmanın stresi ile karşı karşıya kalmakta ve bu nedenle yaşadığı başarısızlıklarda çok daha büyük psikolojik sorunlar yaşamaktadır. Erkeklerden beklenen başarılı olma ve güçlü olma normları başarısızlık ve güçsüzlük hallerinde kendi sosyal çevrelerinde daha büyük tepkilere yol açmakta bu nedenle erkekler açısından bu yüklenenler sıkıntılara yol açmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kadınlar ve erkekler açısından çok önemli bir sonuca daha yol açmıştır: Eşitsizlik. Toplumsal cinsiyetin kadını sürüklediği ikincil konum, kadını erkek karşısında güçsüz, pasif ve edilgen bir statüye yerleştirmiştir. Ataerkil sistemin verileriyle şekillenen toplumsal cinsiyet algısı erkek egemendi dolayısıyla toplumda yöneten, güç sahibi olan, mülk sahibi olan hep erkekti. Bu durum hep kadının zayıflığına, erkeğe göre zeki olmayışına bağlandı ve kadınlar için, erkeğin yüksek konumu normalleştirildi, kadının ikincil statüsü kadına benimsetilerek sistem kuvvetlendirildi. Ataerkilliğin sunduğu bu cinsiyet anlayışında elbette eşitlik söz konusu değildi. Bu şekildeki bir toplumsal cinsiyet anlayışıyla da eşitlik sağlanması

olanaksızdı ancak toplumsal cinsiyet anlayışının değişmesiyle toplumsal yaşamda kadın erkek arasındaki statü farkı ve kadının ikincil konumu değişebilir.

Sonuç olarak cinsiyetin bir şey ama toplumsal cinsiyetin başka bir şey olduğundan hareketle bu tez bağlamında görülmüştür ki toplumsal cinsiyet biyolojiden farklı olarak toplumsal veriler bağlamında oluşmuştur. Toplumsal cinsiyet verilerinin bireylere yüklediği roller bireyleri biyolojilerinden öte sorumluluklar ve yargılarla donatıp bambaşka cinsiyet algıları oluşturmuştur. Ataerkil sistem geliştirdiği toplumsal cinsiyet yargılarıyla kadın ve erkek arasında eşitsizliklere yol açmakla birlikte kadını erkeğe göre toplumda ikincil bir konuma sokmuştur. Bu gün modern dünyada her ne kadar toplumsal cinsiyet algıları, kadın ve erkeğe bakış açısı normlar ve yüklenen roller değişmeye başlamışsa da kadının ikincil statüsü halen devam etmektedir. Dünyanın pek çok yerinde halen kadınlar ikincil konumlarını değiştiremedikleri gibi kadınlara yönelik şiddet, eğitimsizlik ve geri bırakma, mirastan yoksun tutulma, iş yerlerinde yükselememe ve pek çok ayrımcı tutumla karşı karşıya kalma gibi cinsiyete dayalı problemler halen devam etmektedir. Görülmektedir ki toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı tutumlar ve olumsuz yargılardan kurtulmak oldukça zordur. Erkeklerin edinilmiş hakları karşısında kadınlar, haklarını kazanmak için mücadele etmek zorundadır.

KAYNAKÇA

AGACİNSKİ, Sylviane, **Cinsiyetler Siyaseti**, Dost Kitapevi, Ankara, 1980.

ABADAN, U, Nermin, **Türk Toplumunda Kadın**, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1979.

AĞAOĞLU, Ahmet, **İslamiyet'te Kadın**, Birey ve toplum Yayınları, Ankara, 1985.

ASENA, Duygu, **Kadının Adı Yok**, Doğan kitapçılık, İstanbul, 2004.

ASENA, Duygu, **Kahramanlar Hep Erkek**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004.

AKAL, Cemal Bali, **Siyasi İktidarın Cinsiyeti**, İmge Yayınları, Ankara, 1990.

AKIN, Haydar, **Ortaçağ Avrupa'sında Cadılar ve Cadı Avı**, Dost Yayınları, Ankara, 2001.

ALTAN, Şengül, ERSÖZ, Aysel, **Kadının Çifte Yükümlülüğü**, Kadın ve sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın statüsü ve Sorunları Genel müdürlüğü Bülteni, Sayı:2, Mart-1994.

ARON, Raymond, **Sanayi Toplumu**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1997.

ARAT, Necla, **Kadın Sorunu**, Say Yayınları, İstanbul, 1986.

BARZUN, Jacques, GRAFF, Henry, **Modern Araştırmacı**, Çev: Fatoş Dilber, Tübitak Yayınları, Ankara, 2001.

BEBEL, August, **Kadın ve Sosyalizm**, çev: Sabiha Z. Sertel, Toplum Yayınevi, Ankara ,1980.

BERMAN, M, **Katı Olan Her şey Buharlaşıyor**, Çev:Ü, Altuğ, B,Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

BERKTAY, Fatmagül, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın-Hıristiyanlıkta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, Metis Yayınları, İstanbul, 1995.

BERKTAY, Fatmagül,**Tarihin Cinsiyeti**,Metis Yayınları,İstanbul,2006.

BHASİN, Kamla, **Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller**, Kadav Yayınları, Çev:Ayşe Coşkun, İstanbul, 2003a.

BHASİN, Kamla, **Ataerkil Sistem**,Çev:Ayşe Coşkun, Kadav Yayınları, İstanbul, 2003b.

CANER, Emre, **Kutsal Fahışeden Bakire Meryem'e Toprak ve Kadın**, Su Yayınları, İstanbul, 2004.

CANGIZBAY, Kadir, **Gurvitch:Sosyoloji ve Felsefe**, Ütopya Yayınevi, Ankara,1999.

CANGIZBAY, Kadir, **Sosyalizm ve Özyönetim**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2003.

COLE, Stephan, **Sosyolojik Düşünme Yöntemi**, Çev:Bekir Demirkol, Vadi Yayınevi,Ankara, 1999.

CONNEL, R,W, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, Çev: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

ÇAHA,Ö,**Sivil Kadın.Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın**,Vadi Yayınları,Ankara,1996.

ÇAKIR,Serpil-AGÖKÇE,Serpil,**Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**,Sel yayıncılık,İstanbul,1995.

ÇALIŞLAR, Oral, **İslam’da Kadın ve Cinsellik**, Afa Yayınları, İstanbul, 1991.

ÇELEBİ, Nilgün, **Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

ÇELEBİ, Nilgün, **Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları**, Toplum Kitapevi, Konya, 1990.

DAVİDOFF, Leonore, **Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet**, Çev: Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

DEMİR, Ö ve ACAR, M, **Sosyal bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.

DEMİR, Zekiye, **Modern ve Postmodern Feminizm**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.

DİREK, Zeynep(Derleyen), **Cinsiyetli olmak-Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

DUBY, Georges (der.)**Erkek Ortaçağ** (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991.

DONOVAN, Josephine. **Feminist Teori**. (çev: Aksu Bora, Meltem Ağunduk Gevrek-Fevziye Sayılan), İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

DUBY, Georges (der.) **Batı'da Aşk ve Cinsellik** (çev. Ayşen Gür), İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

DÖKMEN, Zehra, **Toplumsal Cinsiyet**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2006

ENGELS, Frederic, **Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Çev:Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1990.

ENLOE, Cynthia. **Manevralar** (Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Manevralar), (çev. Serpil Çağlayan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

ERGUN, Doğan, **100 Soruda sosyoloji**, K Kitaplığı Yayınları, İstanbul,2003.

FIRESTONE, Shulamit, **Cinselliğin Diyalektiği**, Çev: Y.Salman, Payel Yayınevi, İstanbul,1993.

FOUCAULT, Michel, **Cinselliğin Tarihi 1**, Çev:H. Tufan, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1986.

FOUCAULT, Michel, **Cinselliğin Tarihi 2**, Çev: H.Tufan, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1988.

FROM, Eric, **Kendini Savunan İnsan**, Say Yayınları, İstanbul, 1982.

GİDDENS, Anthony, **Sosyoloji**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000.

GİDDENS, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, Çev:E.Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

GUENON, Rene, **Modern Dünyanın Bunalımı**, Ağaç Yayıncılık, Çev: Nabi Avcı, İstanbul, 1991.

HABLEMİTOĞLU, Şengül, **Toplumsal Cinsiyet Yazıları**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.

HAYEK, A,Friedrich, **Hukuk Yasama ve Özgürlük Kurallar ve Düzen** Çev: Atilla Yayla, İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.

HİGHLEYMAN, Liz, **Let's Talk About Gender**, Boston Bisexual Woman's Network,1997-www.uk.geocities.com.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, **Yeni İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınevi, İstanbul, 2000.

KADIOĞLU, Süheyla, **Bitmeyen Savaşım-Kadın Hareketleri Tarihi: 1** Sel Yayıncılık, 2001.

KONGAR, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Cem Yayınları, İstanbul, 1978.

KIZILÇELİK, Sezgin, **Sosyoloji Teorileri 1**, Emre Yayıncılık, Konya, 1994a.

KIZILÇELİK, Sezgin, **Sosyoloji Teorileri 2**, Emre Yayıncılık, Konya, 1994b.

KORAY, Meryem, **Sosyal Politika**, Ezgi Kitabevi, Bursa,2000.

LYLOYD, Geneive, **Erkek Akıl-Batı Felsefesinde Erkek ve Kadın**, (çev: M. Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

MARCOS, Sylvia, **Bedenler Dinler ve Toplumsal Cinsiyet**, Çev:S, Özbudun, B,Şafak, i, Çayla, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2006.

MARX, Karl, **Kapital**, çev: Mehmet Selik, Sol Yayınları, Ankara, 1966.

MARKS, ENGELS, LENİN, **Marksizm Kadın ve Aile**, Çev:Baki Güçlü, Ark Yayınevi, Ankara, 1995.

MALİNOWSKİ, Bronislaw, **İlkel Topumlarda Cinsellik ve Baskı**, çev. Hüseyin Portakal, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1989.

MEULENBELT, Anja, **Feminizm ve Sosyalizm**, Çev: E.Demirci, Yazın Yayıncılık, İstanbul,1987.

MİLL, J, Stuart, **Özgürlük Üstüne**, Belge Yayınları, İstanbul, 2000.

MİLLETT, Kate, **Cinsel Politika**, Çev: Seçkin Selvi, Payel yayınevi, İstanbul, 1987.

MORGAN, Lewis Henry, **Eski Toplum**, Payel Yayınevi İstanbul, 1987.

MUTMAN ve YEGENOĞLU, **Sosyal Bilimlerde ve Toplumda Post Modernizm**, Birikim Dergisi, sayı.33(Ocak),43–58,1992.

ÖZBUDUN, Sibel-Temel Demirer. **Kadın Yazıları**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2000.

PLATON, **Devlet**, çev: S. Eyüboğlu- M.A. Cimcoz, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

POLİTZER, Georges, **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Çev:Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1980.

RULMANN, Marit, **Kadın Filozoflar Antik Çağdan Aydınlanmaya Kadar**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1996.

SARUP, Madan, **Postyapısalcılık ve Postmodernizm**, Çev: Baki Güçlü, Ark Yayınevi, Ankara, 1995.

SARAÇGİL, Ayşe. **Bukelamun Erkek**. (çev. Sevim Aktaş), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

SAVRAN, Gülnur. **Feminizmler**, Yapıt Sayı 9-5-15,1985.

SCOTT, J.C. ,**Tahakküm ve Direniş Sanatları**, Çev:A, Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

ŞENEL, Alâeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.

TANİLLİ, Server, **Ne Olursa olsun Savaşıyorlar Kadın Sorununun Neresindeyiz**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2000.

TEKELİ, Şirin, **Kadınlar Siyasal ve Toplumsal Hayat**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982.

TÜRKÖNE, Mualla. **Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü**. Ark Yayınları, Ankara, 1995.

TOKOL, Aysel, **Dünyada kadın iş gücü**, TİSK yayını, Ankara, 1999.

VAN OS, Nicola A.N.M, "Osmanlı Müslümanlarında Feminizm", Mehmet Ö. Alkan (der.) **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt I, **Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

YARAŞIR, Volkan, **Uluslar arası İşçi Hareketleri**, Akyüz Yayın Grubu, İstanbul, 2004.

YARAMAN, Ayşegül, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, Bağlam Yayıncılık, Ankara, 2001.

YAYLA, Atilla, **Liberal Bakışlar, Siyasal** Kitabevi, Ankara, 1993.

YURDAKUL, Sabahat, **Çalışan Kadının Korunması**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul, 1994.

WEDEL, Heidi, **Siyaset ve Cinsiyet**, Çev:Can Kurultay, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖZET

Çelik, Özlem, Ataerkil sistem bağlamında toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin benimsenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Belma Tokuroğlu, 152 Sayfa.

Toplumsal yaşamın var olduğu her dönemde mevcut bir toplumsal cinsiyet anlayışı bulunmakla birlikte mevcut bu anlayış, üretim biçimlerinin değişmesi gibi bir takım toplumsal dinamiklerde meydana gelen değişimler sonucu yeni formlar kazanmıştır. Cinsiyet, kadın veya erkek olmanın biyolojik yönünü ifade ederken, toplumsal cinsiyet ise kadın veya erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı insanların eril ve dişil olarak biyolojik temelde bölümlenmesine toplumsal olanının kattığı bir formdur ve toplumsal cinsiyet kavramı bir süreci ifade eder. Toplumsal cinsiyet, her toplumda kültürlerin farklı bileşenleri etkisiyle bir biçimde var olurken, evrensel bir nitelik kazanmakla birlikte ataerkilliğin eril politikalarıyla şekilleniyordu. Ataerkil yapı, miras, mülkiyet, aile ve evlilik kurumlarını sistemin bir parçası ve devamlılık unsuru olarak geliştirmekte aynı zamanda bu bağlamda kadın ve erkek rollerini de düzenlemekteydi. Ataerkil yapının güç otorite ve yönetimi eril olarak nitelenmesi kadını toplumsal hiyerarşide ikincilleştirmiştir. Kadının ikincil konumu cinsiyet kalıp yargıları ve cinsiyetçi tutum ve yargılarla desteklenmiştir. Kadının toplumsal yaşamda çeşitli haklar kazanması sanayi devrimi gibi bir takım toplumsal dönüşümler yaratan gelişmeler sonucunda başlamıştır. Sanayi devrimi iş gücüne duyulan ihtiyaç sayesinde kadının üretimin bir parçası haline gelmesi ve kadın emeğinin ücretlendirilmesi gibi gelişmelere yol açması bakımından kadın tarihinde önemli bir eşik olmuştur. Kadınlar uygarlık tarihi boyunca toplumsal üretimde etkin olma, kamusal yönetime katılma, kendi mülkü üzerine söz sahibi olma, eğitim görme ve bedensel hazlardan kendi iradesi doğrultusunda yararlanma gibi en temel haklarından bile mahrum bırakılmışlardı. Ataerkil sistemin bin yıllardır

sürdüğü cinsiyet ayrımcılığı, kadının üretim sürecinden dışlanması sayesinde ayakta kalmayı başarmıştı. Sanayi devrimi sonucunda oluşan yeni üretim biçimi, kadınları çalışma hayatına sokarak bir takım ataerkil ilkeleri değiştirmiş oldu.

Anahtar Kelimeler:

Cinsiyet

Toplumsal Cinsiyet

Anaerkillik

Ataerkillik

Hiyerarşi

Statü

Eşitlik

ABSTRACT

The internalization of social sex and sex roles in terms of Patriarchal System, Çelik, Özlem, MA Thesis, Supervisor: Belma Tokuroğlu, 152 Pages

In addition to the existence of a gender understanding in every period in which there is a social life, this existing understanding gained new forms as a result of changes in social dynamics such as production methods. While sex accounts for the biological aspect of being male or female, gender accounts for the meanings that the society and the culture attributes to being male or female. The term gender is a form in which the social one contributes to the division of individuals at biological as male or female and the term gender states a process. While gender is existing in every society in a way with the affect of the different components of cultures, in addition to gaining a universal quality, was being shaped by male politics of patriarchy. Patriarchal structure was improving the institutions of inheritance, property, family and marriage as an part of system and as an element of permanence, at the same time regulated the male and female roles in this term. The characterization of power authority and management as male by the patriarchal structure made the female secondary in the social hierarchy. The secondary position of female was supported by the prejudices of sex and sexual attitude and judgments. The female's gaining various rights in the society started as a result of improvements that created some social transformations such as the industrial revolution. Industrial revolution has been a brink in the female history in terms of the female's being a part of the production as a result of the need for work force and causing improvements such as payment of female labor. Females were left without the basic rights such as; being active in social production, participating the public administration, having the right to decide on their own property, utilizing the basic rights of education and physical enjoyments by their own will throughout civilization history. The sexual discrimination, maintained by the

patriarchal system for centuries, succeeded to survive by means of externalizing the female from the production process. The new production method, emerged as a result of The Industrial Revolution, changed some patriarchal principals by introducing the female to the work life.

Key Words:

Sex

Gender

Matriarchal

Patriarchal

Statue

Hierarchy

Epuality